શ્રી

નમસ્કાર મહાત્મ્ય.

અને

કૂર્માપુત્ર ચરિત્ર.

બંને લઘુ ગ્રંથનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

જૈન બંધુઓને પરમ ઉપકારક જાણી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા.

ભાવનગર.

આવૃત્તિ બીજી

વીર સંવત ૨૪૪૯ — વિક્રમ સં. ૧૯૭૯

ભાવનગર.–ધી " શારદાવિજય " પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
શા. મટુલાલ લશ્કરભાઇએ છાપ્યું.

ખાસ સૂચના

આ આવૃત્તિની ૫૦૦ નકલ આ સભાના પ્રમુખ શા. કુંવરજી આણંદજીએ તેમની ધર્મપત્ની બાઇ રૂપાળીના શ્રેયાર્થે રાખેલી છે. અને તે સાધુ સાધ્વીઓને, સંસ્થાઓને તેમજ અન્ય યોગ્ય જીવોને અમારી મારફત ભેટ આપવાની છે. મંગાવનારે પોસ્ટેજનો એક આનો મોકલવો.

બાઈ રૂપાળીના શ્રેયાર્થે પ્રથમ ૬ બુકો બહાર પડેલ છે.

૧ શ્રી તત્ત્વામૃત ગ્રંથનું ભાષાંત્તર.
૨ શ્રી નવપદની અનાનુપૂર્વી.
૩ શ્રી તીર્થંકરોની નામાવળી.
૪ શ્રી આઠ દૃષ્ટિની સઝાય સાર્થ વિગેરે
૫ શ્રી વીતરાગ સ્તોત્ર અનુવાદ અર્થ સહિત વિગેરે
૬ શ્રી સૂક્ત મુક્તાવળી, હિતશિક્ષા છત્રીશી વિગેરે

બાઇ રૂપાળી સ્મરણ-માળાનો આ સાતમો મણકો છે.

પ્રસ્તાવના.

આ નાની સરખી બુકમાં બે ગ્રંથોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. બંને ઘણાંજ ઉપયોગી અને ઉપકારક છે. અસલ સંસ્કૃત ને માગધીમાં હોવાથી તે ભાષાના અનભિજ્ઞ બંધુઓને તેનો લાભ મળી શકે નહીં અને તેવો વર્ગ બહોળી સંખ્યામાં હોવાથી ભાષાંતર કરાવીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે.

૧ **નમસ્કાર માહાત્મ્ય**—આ ગ્રંથ **શ્રી સિદ્ધસેન આચાર્ય** કૃત છે. તેનું ભાષાંતર ઉપયોગી જાણીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. તેની અંદર ૮ પ્રકાશ છે. પ્રારંભના પાંચ પ્રકાશમાં ક્રમસર અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ મુનિરાજરૂપ પંચ પરમેષ્ઠીના સ્વરૂપનું બહુ સારી રીતે વર્ણન કરેલું છે. ૬ ઠ્ઠા પ્રકાશમાં નવકારના પાછળના ૪ પદ કે જે તેનું ફળ સૂચવનારા છે, એ ૪ પદનું સવિસ્તર વર્ણન છે. ૭ મા પ્રકાશમાં અરિહંતના શરણની યાચના કરીને તેનું બહુ વિસ્તારથી સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે. પહેલા પ્રકાશની અને ૭ મા પ્રકાશની વર્ણન શૈલી તદન જુદીજ છે. ૮ મા પ્રકાશમાં સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુઓ અને જૈનધર્મનું શરણ ઇચ્છીને તેનું કેટલુંક વર્ણન આપ્યું છે.

આ નમસ્કાર મહામંત્ર છે, ચૌદ પૂર્વનો સાર છે, તેના આરાધનથી, જાપથી, સ્મરણથી અનંત જીવો સંસારનો પાર પામી ગયા છે. એ મહામંત્રનું માહાત્મ્ય સૂચવનાર આ ગ્રંથ લઘુ છતાં પણ બહુજ ઉપકારક અને ઉપયોગી છે. ભાવપૂર્વક અને લક્ષ્યપૂર્વક આ ભાષાંતર વાંચવાથી અવશ્ય આત્મા નિર્મળ થાય તેમ છે. આ ગ્રંથ પંડિત હીરાલાલ હંસરાજે જામનગરમાં છપાવેલો છે. તેમાંથી

કેટલીક અશુદ્ધિ દૂર કરીને આ ભાષાંતર કરાવવામાં આવ્યું છે.

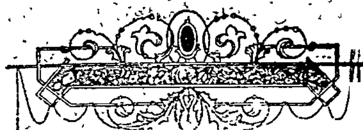
કૂર્માપુત્ર ચરિત્ર—આ લઘુ ચરિત્ર મૂળ પ્રાકૃત ભાષામાં છે. તે સંસ્કૃત છાયા સાથે શ્રી બનારસ ગ્રંથપ્રસિદ્ધિ ખાતા તરફથી છપાઇને આવેલ છે. તે ચરિત્ર લઘુ છતાં પણ ઉપકારક જણાવાથી તેનું ભાષાંતર કરાવીને તેનો લાભ આપવામાં આવ્યો છે. મૂળ ચરિત્ર શ્રી **જિનમાણિક્યસૂરિનું** રચેલું છે. તેઓ શ્રી હેમવિમળસૂરિના શિષ્ય હતા, એટલું અંતિમ લખાણ ઉપરથી સમજાય છે. ઉપરાંત તેઓ ક્યારે થયા? કયા સમુદાયમાં થયા? તેમણે બીજી શું રચના કરી છે? તે કાંઇ જાણવામાં આવ્યું નથી.

આ ચોવીશીમાં ગૃહસ્થાવાસમાં કેવળજ્ઞાન પામેલા અને જાહેરમાં આવેલા આ એકજ મહાત્મા છે. તેમના પૂર્વભવનું વર્ણન પણ આ ચરિત્રમાં આપેલું છે. ચરિત્ર રસિક હોવા સાથે ઉપદેશક છે. એ ચરિત્રમાંથી રસજ્ઞ પુરૂષો અનેક પ્રકારના રસનું આકર્ષણ કરી શકે તેમ છે.

ઉપર પ્રમાણે બંને ગ્રંથો બહુજ હિતકારક છે. તે લક્ષ્યપૂર્વક વાંચવાની સર્વને ખાસ પ્રેરણા કરવામાં આવે છે. ખરી રીતે આવા ગ્રંથો વારંવાર વાંચવા યોગ્ય છે. આટલી હકીકત સૂચવી આ લઘુ ગ્રંથની લઘુ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

આ બંને ગ્રંથનું ભાષાંતર પ્રથમ જૈન ધર્મ પ્રકાશ પુ. ૩૫-૩૬ની ભેટ તરીકે છપાવીને આપેલું હતું. તેની આ બીજી આવૃત્તિ છે. પ્રથમ છપાયેલમાં કેટલોક જરૂરી સુધારો કરવામાં આવ્યો છે.

સંવત ૧૯૭૯ } શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા.
વૈશાખવદિ-૫ } ભાવનગર.

नमस्कार माहात्म्य.

ત્રણ જગતના ગુરૂ અને કલ્પવૃક્ષરૂપ તથા મુક્તિરૂપી સ્રીના અદ્વિતીય કામુક શ્રીઋષભદેવ સ્વામીને નમસ્કાર થાઓ. જે તપ અને જ્ઞાનરૂપી ધનના સ્વામી છે, જેના ચરણકમળને ઇંદ્રો નમસ્કાર કરે છે અને જે [1]સિદ્ધસેનના નાથ છે તે શ્રી શાંતિનાથ સ્વામીને નમસ્કાર થાઓ. શ્રીસુવ્રત સ્વામીને, અનંતનાથને તથા અરિષ્ટનેમિ સ્વામીને નમસ્કાર થાઓ. શ્રીમાન્ પાર્શ્વનાથ સ્વામીને, મહાવીર સ્વામીને અને બીજા સર્વ જિનેશ્વરોને નમસ્કાર થાઓ. અચ્છુપ્તા, અંબિકા. બ્રાહ્મી, પદ્માવતી અને અંગિરા વિગેરે દેવીઓ કે જે માતા તરીકે ગણાય છે તેઓ મને પુરૂષાર્થની પરંપરા આપો. પુણ્યરૂપી શરીરને ઉત્પન્ન કરનારી, પાળનારી અને શુદ્ધિ કરનારી તથા હંસરૂપ જીવને વિશ્રામ લેવા માટે કમળ સમાન પંચપરમેષ્ઠિની નમસ્કૃતિ (નમસ્કાર) સદા જયવંત વર્તો. આ ચાર ગતિરૂપ સંસાર જો કે કટુક છે, તો પણ મને જન્મ (મનુષ્ય ભવ) અને સ્થિતિ (દીર્ઘ આયુષ) આપવાથી મારે તો માન્ય કરવા લાયક છે; કેમકે તે જન્મ અને સ્થિતિના આશ્રય-

---

૧ સિદ્ધ જીવોની સેનાના તથા સિદ્ધસેન સૂરિના આ બે અર્થ થઈ શકે છે.

થીજ મને જિનેશ્વરનું શાસન (જૈનધર્મ) પ્રાપ્ત થયેલ છે.

શ્રીજિનશાસનરૂપી મનુષ્ય ક્ષેત્ર (અઢીદ્વીપ) ને વિષે પાંચ મેરૂ સમાન અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર હો. જે ભવ્યપ્રાણીઓ **"नमो अरिहंताणं, नमो सिद्धाणं, नमो आयरियाणं, नमो उवज्झायाणं, नमो लोए सव्वसाहूणं."** આ પાંચ પદોનું ભાવપૂર્વક સ્મરણ કરે છે, તેઓને ભવભ્રમણ ક્યાંથી હોય ? સાક્ષાત્ તીર્થંકરની વાણીના પાંત્રીશ અતિશયો હોય એવા આ પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કારના પાંચ પદના પાંત્રીશ અક્ષરો તમને લક્ષ્મી (મોક્ષલક્ષ્મી) ની પ્રાપ્તિને માટે થાઓ. આદિ અંત રહિત તે પંચપરમેષ્ઠિના ત્રણ લોકને પવિત્ર કરનાર શ્લોકો (સ્તુતિ)વડે સિદ્ધસેનની વાણી પોતાના આત્માની શુધ્ધિ કરે છે.

જેઓએ અરિહંતનું શરણ કર્યું હોય છે, તેમને નરનાથ-રાજાઓ વશવર્તી થાય છે, દેવેંદ્રો તેમને નમસ્કાર કરે છે તથા તેઓને સર્પાદિકથી ભય થતો નથી. જે ભવ્ય પ્રાણી અરિહંતને પૂજે છે, તેનાપર મોહ રાજા દ્રોહ કરતો નથી, તે નિરંતર હર્ષ પામે છે અને શીઘ્રપણે મોક્ષમાં જાય છે. તેને કેવળજ્ઞાનીઓ પ્રદક્ષિણા કરવાવડે અર્ચે છે, પૂજે છે. તે અનંત ગુણ અને રૂપ-વાળા અરિહંતના માહાત્મ્યને કોણ જાણે છે ? રાગદ્વેષાદિક રિપુઓ (શત્રુઓ) કે જેમણે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર વિગેરે દેવોને અત્યંત વિડંબના પમાડી છે, તે શત્રુઓને એક જિનેશ્વરેજ હણ્યા છે. જીવ અને કર્મ ક્ષીરનીરની જેમ નિરંતર મળેલા છે, તેમનું હંસની જેમ જે વિવેચન કરે છે (જુદાપણું સમજે છે)

તે એક જિનેશ્વર ભગવાનજ છે. स्मृ (સંભારવું) અને ध्यै (ધ્યાન કરવું) એ જોડાક્ષરવાળા ધાતુઓના અક્ષરો જેમ સ્વભાવથીજ જોડાયેલા છે તે પ્રમાણે જીવ અને કર્મ પણ સ્વભાવથીજ જોડાયેલા-મળેલા છે. તેમના સંયોગને બીજા મહાત્માઓ પણ જાણી શકતા નથી. બીજ અને અંકુરાની જેમ તથા કૂકડી અને તેના ઈંડાની જેમ જીવ અને કર્મ અનાદિ કાળથી પરસ્પર મળેલા છે. તેમાં અમુક પ્રથમ છે અને અમુક પછી છે એવું પૂર્વાપરપણું સર્વથા પ્રકારે છેજ નહીં. જેઓ પ્રાણીઓને કર્મરૂપ પાશથી તાયી-રક્ષણ કરનારા છે, જેઓ ભવસમુદ્રમાં ડુબતા પ્રાણીઓને તારનારા છે અને જેઓ તત્ત્વજ્ઞાનીઓના સ્વામી છે તે જિનેશ્વરોનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ. ત્રણ રેખાવાળો અને માથે અનુસ્વારવાળો णंकार અક્ષર એવું બતાવે છે કે જેનો આત્મા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ત્રણ તત્ત્વોથી પવિત્ર થયેલો હોય તે મોક્ષપદને પામે છે. માથું બાંધેલો સરલ સીધી ત્રણ રેખાવાળો અને મસ્તકપર અનુસ્વારવાળો णं એવો અક્ષર જે પુરૂષ હમેશાં બોલે છે, તે પુરૂષ ત્રણે કાળ મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિવડે સરલ થઇને ત્રણ ભુવનના મુગટરૂપ થાય છે-મોક્ષ પામે છે. સાત ક્ષેત્રની જેમ સફળ અને સાત ક્ષેત્રની જેવા શાશ્વત આ પ્રથમ પદના સાત અક્ષરો **नमो अरिहंताणं** મારા સાત ભયોનો નાશ કરો.

ઇતિ શ્રીસિદ્ધસેન આચાર્યે રચેલા નમસ્કાર માહાત્મ્યને વિષે
પ્રથમ પ્રકાશ સંપૂર્ણ.

પ્રકાશ બીજો.

જે સ્થાને સિધ્ધના જીવો રહેલા છે ત્યાં તે સિધ્ધોને જન્મ નથી, મરણ નથી, ભય નથી, પરાભવ નથી તથા કલેશનો લેશ પણ નથી. મોચાના (કેળના) સ્તંભની જેમ સર્વથા પ્રકારે સારરહિત આ સંસાર ક્યાં અને લોકના અગ્ર ભાગે રહેલા લોકના સારભૂત સિદ્ધ જીવોનો વૈભવ ક્યાં ? જેઓ લોકમાં સિત (ઉજવલ) ધર્મવાળા છે, શુકલ લેશ્યાવાળા છે, શુકલ ધ્યાનવાળા છે, મોક્ષપદરૂપ ઉજ્વળ આશ્રયવાળા છે અને નિર્મળ કીર્ત્તિવાળા છે, તે સિધ્ધો અમોને સિધ્ધિ આપનાર થાઓ. **સિદ્ધાણં** એ શબ્દમાં **દ્ધા** અક્ષર હોવાથી સત્પુરૂષોને સ્વર્ગ અને મોક્ષનું દાન[1] કરવામાં (આપવામાં) તથા દુર્ગતિમાં પડતા સત્પુરૂષોને [2]ધારણ કરવામાં (ન પડવા દેવામાં) સિધ્ધોની એકી વખતે જ શક્તિ છે એમ હું માનું છું. [3] અથવા આ બે અક્ષરવાળા સિદ્ધ શબ્દમાં ' દ્ધ ' એ બે અક્ષરનો યોગ [4] છે, તેથી તે સત્પુરૂષોને યોગથી [5] ઉત્પન્ન થનારૂં મોક્ષરૂપી ફળ આપવાનું કહે છે. જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બેનો પરસ્પર યોગ (સંબંધ) કોઈ અપૂર્વ છે, કેમકે તે સ્ત્રી પુરૂષના યોગની જેમ પરમાત્માથી ઉત્પન્ન થયેલા આનંદને ઉત્પન્ન કરે છે. પુરૂષનું ભાગ્ય પાંગળું–પંગુ જેવું છે અને ઉદ્યમ એ અંધ જેવો.

૧–૨ દા અને ધા ધાતુને એકત્ર કરી દ્ધા અક્ષર બનાવ્યો છે, ૩ અહીંથી આરંભીને ણંકારનું વર્ણન આવે ત્યાં સુધી દ્ધા એ જોડાક્ષર હોવાથી તેને અનુસરતું વર્ણન કર્યું છે. ૪ સંબંધ–જોડાક્ષર ૫ મન વચન અને કાયાના યોગથી અથવા યોગસમાધિથી.

છે, તેથી કરીને જેમ આંધળા અને પાંગળાનો યોગ થવાથી ગમનક્રિયાની સિદ્ધિ થાય છે, તેમ જ્ઞાન અને ક્રિયાનો યોગ થવાથી મોક્ષપદની સિદ્ધિ થાય છે. ખડ્ગ અને ઢાલની જેવા જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ બેને ધારણ કરનાર વીરપુરૂષ સમકિતરૂપી બખ્તરને ધારણ કરી સંસારરૂપી રણસંગ્રામમાં જય પામે છે. જેમ પક્ષીને પોતાની બે પાંખો વાંચ્છિત સ્થાને પહોંચાડે છે. તેમ નિશ્ચળ અને વિસ્તારવાળા શ્રેષ્ઠ તપ અને શમ એ બે મળીને પ્રાણીને ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચાડે છે. ધુરંધર બળદની જેમ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એ બન્ને મળીને શીલાંગરૂપી રથ ઉપર આરૂઢ થયેલા પ્રાણીને ક્ષણવારમાં મોક્ષપુરી પમાડે છે. નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બે આ લોક તથા પરલોકમાં નિરંતર ઉદ્યોત કરવા માટે સૂર્ય અને ચંદ્રની જેમ જાગૃત છે. મનની શુદ્ધિ એ આભ્યંતર તત્ત્વ છે અને સંયમ એ બાહ્ય તત્ત્વ છે, તે બન્નેનો યોગ થવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે. તેથી કરીને હે આત્મા ! તે બન્નેનું તું સેવન કર. જેમ એક ચક્રવડે રથ ચાલતો નથી. અને એક પાંખવડે પક્ષી ઉડી શકતો નથી, જેમ દશકની અંદર નવ સુધીની સર્વ સંખ્યાનો સમાવેશ થઈ જાય છે, તેજ પ્રમાણે અનેકાંત પક્ષરૂપી સમુદ્રમાં નદીઓની જેમ સર્વ એકાંત પક્ષોનો સમાવેશ થઇ જાય છે, પરંતુ તુચ્છ એટલે અલ્પ વિષયવાળા એકાંત પક્ષમાં અનેકાંત પક્ષની સંપદાઓનો સમાવેશ થઈ શકતો નથી, કેમકે દરિદ્રીના ઘરમાં ચક્રવર્તીની સમૃદ્ધિઓનો સમાવેશ થઈ શકતો નથી. કદાચ કોઈ ઠેકાણે એકાંત પક્ષનો આભાસ જણાતો હોય તો તે અનેકાંત પક્ષથીજ ઉત્પન્ન થયેલો છે એમ જાણવું. કેમકે વાટ, તેલ અને પાત્ર (કોડીયાં) વિગેરે સામગ્રીનો સંયોગ થવાથી જ દીપક ઉત્પન્ન થાય છે. સત્ત્વ અને

અસત્ત્વ, નિત્ય અને અનિત્ય તથા ધર્મ અને અધર્મ એ વિગેરે ગુણો બધે મળેલા છે; તેજ સત્પુરૂષોને કાર્યની સિધ્ધિ બતાવી આપે છે. તેથી કરીને હે ભવ્ય જીવો! જો સિધ્ધિપદની ઇચ્છા હોય તો બુધ્ધિના આઠ ગુણરૂપી મંત્રનો જાપ કરી એકાંત પક્ષ ગ્રહણ કરવાનો કદાગ્રહ છોડી દઇને તત્ત્વને માટેજ યત્ન કરો. ત્રણ રેખાવાળો અને માથે અનુસ્વારવાળો ણંકાર અહીં એવું દેખાડે છે કે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્નવાળો આત્મા શૂન્ય સ્વભાવને—મોક્ષને પામે છે. શુભ તથા અશુભ સર્વ કર્મનો ક્ષય થવાથી આત્માનું જે ચૈતન્યસ્વરૂપ મોક્ષસ્થાનમાં ભાસે છે, તેજ શૂન્ય સ્વભાવપણું કહેવાય છે. ઔદારિકાદિક પાંચે શરીરનો નાશ કરનાર અને મોક્ષરૂપી પાંચમી ગતિને આપનાર આ પાંચે અક્ષરો **नमो सिध्धाणं** તમારૂં પંચત્વ (મરણ) વિગેરેના પ્રપંચથી એટલે જન્મ જરા મરણાદિ આ સંસારના સ્વભાવથી રક્ષણ કરો.

ઇતિ દ્વિતીય પ્રકાશ.

પ્રકાશ ત્રીજો.

જેઓએ આચાર્યના ચરણકમળનો આશ્રય કર્યો હોય છે તે પ્રાણીઓને વિષે તમોગુણ હોતો નથી, અને બાહ્ય મુખવાળો સત્ત્વગુણ પણ હોતો નથી, તેમજ મન, વચન અને કાયાનું કાંઈ પણ કષ્ટ હોતું નથી. મોહના પાશથી ફસાયેલા પ્રાણીઓને પણ આચાર્ય ભગવાન કેશિ નામના ગણધરની જેમ મોહથી મૂકાવે છે તે મોટું

આશ્ચર્ય છે. જેનામાં મનોહર આચારો રહેલા છે, જેનામાં મોક્ષનો સંગમ કરનારા આગમો (શ્રુતજ્ઞાન) રહેલા છે અને જેનામાં ખોટ વિનાના કેવળ આવકનાજ ઉપાયો રહેલા છે, તેમને પંડિતો આચાર્ય કહે છે. યથાર્થ તત્ત્વની પ્રરૂપણા કરનાર, યમ નિયમાદિકને વિષે યત્ન કરનાર અને પોતાના આત્મારૂપી યજ્ઞનું જ યજન-પૂજન કરનાર આચાર્ય ભગવાન નિરંતર મારૂં શરણુ હો. જે રિપુ-શત્રુ અને મિત્રને વિષે, સુખ અને દુઃખને વિષે, દુર્જન અને સજ્જનને વિષે, મોક્ષ અને સંસારને વિષે તથા ધનાઢ્ય અને નિર્ધનને વિષે સમદ્રષ્ટિવાળા હોય, તેને જ યતિઓના સ્વામી (આચાર્ય) કહેલા છે. યા- જે કોઈ પણ પ્રકારની નિર્મળ સિધ્ધિઓ છે, અને જે કોઇ પ્રકારની ઉજ્વળ લબ્ધિઓ છે, તે સર્વ કમળને ભ્રમરની જેમ આચાર્ય ભગવાનને વરે છે. ત્રણ રેખાવાળો અને માથે અનુસ્વારવાળો ણંકાર અહીં એવું જણાવે છે કે જેઓ ત્રણ વર્ગને વિષે સમાન દૃષ્ટિવાળા હોય છે, તેઓ સત્પુરૂષોના શિરોમણિરૂપ થાય છે. તેમાં ધર્મ, અર્થ અને કામ અથવા શત્રુ, મિત્ર અને ઉદાસીન અથવા રાગ, દ્વેષ અને મોહ એ ત્રણ વર્ગ કહેવાય છે. સાત તત્ત્વ[૧]રૂપી કમળના વનને વિકસ્વર કરવામાં સૂર્યના કિરણો જેવા આ ત્રીજા પદના સાત અક્ષરો **(नमो आयरियाणं)** સાત નરકપૃથ્વીરૂપ દુર્ગતિનો નાશ કરો.

ઇતિ તૃતીય પ્રકાશ.

---

૧ નવતત્ત્વો પૈકી પુણ્ય પાપનો આશ્રવ તત્ત્વમાં સમાવેશ કરવાથી સાત થાય છે.

પ્રકાશ ચોથો.

ઉપાધ્યાયનો આશ્રય કરનાર સુજ્ઞ કુત્સિત પાખંડીઓવડે ખંડન કરાતો નથી–પરાજય પામતો નથી, મન વચન અને કાયા એ ત્રણ દંડવડે વિટંબણા પામતો નથી, તથા ક્રોધાદિક કષાયોવડે દંડાતો નથી. જે ઉપાધ્યાયની સેવા કરે છે તે મનુષ્યના શરીરમાંથી મો-મા–લક્ષ્મી, ઉમા–કીર્ત્તિ, હ્રી, ધૃતિ અને બ્રાહ્મી- એ દેવીઓ દૂર જતી નથી, એવી સિદ્ધ ભગવાનની આજ્ઞા છે. જે મૂર્ત્તિમાન્ (દેહધારી) હૃદય છે, જે સમકિતદૃષ્ટિવાળાનો ઉત્સવ છે અને જે શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિનો ઉત્સાહ છે, તે ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. જે વચન, શરીર અને વયથી વૃદ્ધિ પામેલા છે, જે હિંસાની વાર્ત્તાથી પણ રહિત છે અને જે વેદવિદ્યાને વશ રહેલા છે અર્થાત્ વેદના પારગામી છે તે ઉપાધ્યાયની તું સેવા કર. એકાંત અનિત્ય પક્ષ અને એકાંત નિત્ય પક્ષનો જય કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલી ઉપાધ્યાયની કીર્ત્તિરૂપી ભંભાનો ज्झात्કાર શબ્દ સર્વ દિશાઓમાં વ્યાપી રહ્યો છે. या–જે (શિષ્યોને) સાત નયની કુશળતા પ્રાપ્ત થાય છે, જે અન્યના આગમ-શાસ્ત્રોમાં ચતુરાઈ પ્રાપ્ત થાય છે અને જે દ્વાદશાંગીરૂપ સૂત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે તે સર્વ ઉપાધ્યાય વિના શી રીતે પ્રાપ્ત થાય? ત્રણ રેખાવાળો અને માથે અનુસ્વારવાળો णंકાર અહીં એમ બતાવે છે કે વિનય શ્રુત અને શીળ વિગેરે ગુણો મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે જાગૃત છે. સાત રજ્જુ પ્રમાણ ઉર્ધ્વલોકના માર્ગનો પ્રકાશ કરવામાં દીપક સમાન મહા ઉજ્વળ આ ચોથા પદના સાત અક્ષરો. नमो उवज्झायाणं મારા સાત વ્યસનનો નાશ કરો,

ઇતિ ચતુર્થ પ્રકાશ.

પ્રકાશ પાંચમો

સાધુની સેવા કરનારા મનુષ્યોને વ્યાધિઓ પીડા કરતા નથી, દરિદ્રપણું પ્રાપ્ત થતું નથી, ઇષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ થતો નથી, તથા મનમાં ઉદ્વેગ થતો નથી. સાધુના ધ્યાનરૂપી અમૃત રસના અંજનવડે જેનાં મનરૂપી નેત્રો આંજેલાં હોય છે તે મનુષ્યોને ચાર પ્રકારનો દુઃખરૂપી અંધકાર અંધતાનું કારણ થતો નથી. સર્વ સંગોના મોક્તા એટલે ત્યાગ કરનાર, અભ્યંતર શત્રુ (રાગાદિક) નો નાશ કરનાર અને મોક્ષલક્ષ્મીએ કટાક્ષપૂર્વક જોયેલા મુનિઓ અત્યંત હર્ષને પામે છે. લોભરૂપી વૃક્ષનું ઉન્મૂલન કરવામાં નદીના વેગ–પૂર સમાન, લોકને વિષે ઉત્તમ ચરિત્રવાળા અને લોકમાં ઉત્તમતાને પામેલા ત્રીજા [1] સ્થાનવાળા તે સાધુઓ અમારાં પાપનો નાશ કરો. પૂજ્ય સાધુજન મૂળ ગુણ તથા ઉત્તર ગુણના સમૂહરૂપી ઉદ્યાનમાં મનરૂપી મૃગની સાથે એકાંતમાં ઇચ્છા પ્રમાણે ક્રિડા કરે છે. શ્રુતના પારંગામી સંવિગ્ન સાધુને વિષે જે આ એકાકીપણું છે તે દક્ષિણાવર્ત શંખને વિષે રહેલા સિદ્ધસરિતાના જળ જેવું છે. સાધુ એકાકી રહેવાથી ક્રોધવડે વિહ્વળ થતા નથી, એકલા રહેનાર સાધુ માનને કરતા નથી, એકલા રહેનાર સાધુ કપટ (માયા) નો આરંભ કરતા નથી અને એકાકી વિચરતા સાધુને તૃષ્ણા (લોભદશા) લુંટતી નથી. રાજર્ષિઓમાં મુખ્ય શ્રી નમિ વિગેરે પ્રત્યેકબુદ્ધો એકત્વ તત્ત્વને વહન કરવાથી જ મોક્ષે ગયા છે. સર્વથા પ્રકારે જીવાદિક તત્ત્વોને જાણ-

---

૧ પહેલું સ્થાન આચાર્ય, બીજું સ્થાન ઉપાધ્યાય અને ત્રીજું સ્થાન સાધુ.

નાર અને નિરંતર ચિત્તમાં સંવેગને ધારણ કરનાર સાધુઓનું એકાકીપણું જ સમતારૂપી અમૃતની નીક સમાન છે. વ્વ અક્ષરની જેમ બબે સંઘાતે–સાથે રહેલા આ યુગના સાધુઓ જો પોતે ઇંદ્રિયોને વશ કરનાર હોય છે તો તેઓ સ્વાર્થને સાધનાર થઈ શકે છે. વ્વ એવી સંજ્ઞા (નામ) વડે એમ જણાય છે કે મન, વચન અને કાયના યોગવડે ઈંદ્રિયોને વશ કરનારા સાધુઓ બબે સાથે રહીનેજ કલ્યાણને પામે છે, એમ ગુરૂપરંપરાનો ઉપદેશ પણ છે. જો ઈંદ્રિયોને વશ રાખનાર હોય તો બે માણસોનું પણ એકાકીપણું નિઃશંકપણે સિધ્ધ થાય છે, પરંતુ જેની ઇંદ્રિયો પોતાને વશ ન હોય એવો એકાકી માણસ પણ હજાર જેવો છે. નેત્રની જેમ જેમનો સંકોચ વિસ્તાર, નિદ્રા અને જાગૃતિ સરખા હોય એવા બે મનુષ્યો દર્શનને માટે (સમકિત પ્રાપ્તિને માટે) સમર્થ થાય છે. પરંતુ એક માણસ કોઈ પણ કૃત્ય સંપૂર્ણ કરી શકતો નથી, એકલો માણસ વિડંબનાનું સ્થાન થાય છે, એકલો માણસ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા સમર્થ થઈ શકતો નથી અને એકલા માણસનો લોકમાં કે લોકોત્તરમાં પણ વિશ્વાસ આવતો નથી. ભાવના ધ્યાનથી નિશ્ચય કરેલા તત્ત્વમાં જેનો આત્મા લીન થયો હોય એવા મમતા રહિત સાધુ કદાચ લાખ માણસોની મધ્યે રહ્યા હોય તો પણ તેનું એકાકીપણું નાશ પામતું નથી. સામ્ય (સમતા) રૂપી અમૃતના તરંગોથી ભરપૂર, સાર અસારનું વિવેચન કરનાર અને ભાવસિદ્ધ કહેવાતા સાધુઓ ઘણા ભેગા થઇને એકત્ર રહે તોપણ તેમને કાંઈ પણ હાનિ થતી નથી. મનની સ્થિરતાવડે નિશ્ચળ અને વૃક્ષાદિકની જેમ ક્રિયાને નહીં કરનારા મુનિઓનો જે એકત્ર વાસ તે ભાવનારૂપી લતાઓના મંડપ સમાન છે. ચિત્રમાં આળેખેલા સૈન્યની જેમ મન, વચન અને કાયાવડે વિકાર-

રહિત મુનિઓ એકઠા રહે તો પણ તેમને અરતિ કયાંથી હોય ! જેમ ઘણા નિર્જીવ પદાર્થો એકત્ર કરીએ તો પણ તેમાં ચૈતન્ય આવતું–હોતું નથી, જેમ ઘણા બીકણ પુરૂષોને એકત્ર કરવાથી પણ તેઓમાં પરાક્રમ આવતું નથી; તેમ ઘણા મુનિઓ એકઠા થયા છતાં પણ તેઓમાં લેશ પણ કલેશ ઉદ્ભવતો નથી. મૂઢબુદ્ધિવાળો જે પુરૂષ પાંચ છ સાધુઓની ભેગા રહેવાથી પણ ગ્લાનિ થાય છે એમ માનતો હોય તે મૂઢ એક ઠેકાણે રહેલા અનંત સિદ્ધોની સાથે રહેવાની ઇચ્છા કેમ કરી શકશે ? જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપી ત્રણ મહારત્નને ધારણ કરનાર સાધુઓને રાગાદિકના ઉપદ્રવોથી ભયંકર એવા સન્માર્ગ ઉપર એકલા ચલાવવામાં ક્ષેમકુશળતા રહેલી નથી, એકલાને સુકૃતનો વિકાસ થતો નથી, એકલાનું ઈચ્છિત પ્રયોજન સિદ્ધ થતું નથી, એકલાને વાંછિત અર્થની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને એકલો માણસ મોક્ષ મેળવવાને માટે સમર્થ થતો નથી. જેમ શ્લેષ્મવાળાને સાકર આપવી ઉચિત નથી અને તાવવાળાને ઘૃતવાળું ભોજન આપવું યોગ્ય નથી, તેમ અગીતાર્થ મુનિને એકલા રહેવું ઉચિત નથી. પ્રાયે કરીને એકલો માણસ ચોર જેવો લાગે છે, બે માણસ સાથે હોય તો તેમનાપર પણ કવચિત્ ધૂર્તપણાની શંકા થાય છે, ત્રણ મનુષ્ય સાથે હોય તો તે વિશ્વાસનું સ્થાન છે અને ઘણાનો સમૂહ હોય તો તે રાજા જેવો શોભે છે. 'તીર્થંકર તથા પ્રત્યેકબુદ્ધ વિગેરે એકલા જ વિચરે છે.' એવા દ્રષ્ટાંતો આપી બીજા મુનિઓએ એકલા વિચરવું યોગ્ય નથી. કેમકે જ્ઞાનચક્ષુવાળાની સાથે ચર્મચક્ષુવાળાએ સ્પર્ધા કરવી યોગ્ય નથી. અથવા તો ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં ભ્રમણ કરનારા સર્વ પ્રાણીઓને પુણ્ય પાપ નિરંતર સાથે હોવાથી તેઓમાં

એકલાપણું ઘટતુંજ નથી. જેનામાં આહાર સંજ્ઞા, ભય સંજ્ઞા વિગેરે સંજ્ઞાઓ, કૃષ્ણલેશ્યા વિગેરે દુષ્ટ લેશ્યાઓ અને રાજકથા વિગેરે વિકથાઓ માર્મિકાની જેમ ચપળતા ઉત્પન્ન કરે છે, તે એકલો કેમ હોઇ શકે ? અવિરતિરૂપી દુષ્ટ પ્રિયા શાકિનીની જેમ જેને ગળી જવા નિરંતર પ્રયત્ન કરે છે, તે એકલો કેમ હોઇ શકે ? સંતોષને નહીં પામેલું [અસંતોષી] ઇંદ્રિયોરૂપી કુટુંબ જેના શરીરને નિઃશંકપણે પંચાગ્નિની જેમ બાળ્યા કરે છે, તે એકલો કેમ હોઇ શકે ? જેમ દૂધની સાથે દૂધ મળવાથી, પાણીની સાથે પાણી મળવાથી, દીવાની સાથે દીવો મળવાથી, અને અમૃતની સાથે અમૃત મળવાથી તે સર્વ પદાર્થો એકપણાને પામે છે, તેમ મુનિ પણ મુનિની સાથે રહેવાથી એકપણાનેજ પામે છે. અન્ય મુનિની સાથે રહ્યા છતાં પણ મુનિ એકલોજ કહેવાય છે. ઉન્મત્ત પિત્રાઇઓની જેમ કષાયો જેના વિગ્રહને[1] ક્ષણવાર પણ મૂકતા નથી, તેને એકાકીપણાનું સુખ ક્યાંથી હોય ? પોતાના મન, વચન અને શરીરથી ઉત્પન્ન થયેલા અશુભ વ્યાપારો કુપુત્રની જેમ જેનો નાશ કરનાર થાય છે, તેને એકાકીપણાનું સુખ શી રીતે હોય ? છળને જોનારા પ્રમાદ, મિથ્યાત્વ અને રાગાદિક જેના ખરાબ પાડોશી જેવા છે, તેને એકાકીપણાનું સુખ શી રીતે હોય ? જે પુરૂષ આ સર્વથી મૂકાયેલ [રહિત] હોય તે મનુષ્યોના સમૂહમાં રહ્યા હોય તોપણ એકલા જ છે; કેમકે મનુષ્યોથી ભરપૂર એવા નગરમાં રહેલો છતાં પણ પરદેશી મનુષ્ય એકલોજ કહેવાય છે. જે મુનિ આ સર્વ સંજ્ઞા, કષાય, ઇંદ્રિયાદિથી સહિત હોય તે કદાચ અરણ્યાદિકમાં એકલો રહેતો હોય તોપણ તેનું એકાકીપણું નિષ્ફળ છે; કેમકે જાર, ધૂર્ત ગૂઢ ચર અને ચોર એ

1 શરીર-લડાઇ

સર્વે શું એકલા નથી ભમતા ? પુણ્ય પાપનો ક્ષય થવાથી મુક્તિને પામેલા પરમાત્માને વિષે અનાહારપણાની જેમ નિરંતર સત્ય એવું એકાકીપણું પ્રતિષ્ઠા પામેલું છે. અથવા- તો જિનાગમને વિષે કોઇ પણ હકીકતનો સર્વથા પ્રકારે વિધિ કે નિષેધ છે જ નહીં, તેથી કરીને શ્રેષ્ઠ મુનિઓ સારી રીતે લાભ અને અલાભ જાણીને લાભવાળા કાર્યને વિષેજ પ્રયત્ન કરે છે–પ્રવર્તે છે. અહો ! સાધુઓ કાંઈ પણ હૂ–હોમ કરતા નથી, દાન દેતા નથી, તપ કરતા નથી, જાપ પણ કરતા નથી, માત્ર ક્રિયા રહિત થઇને મોક્ષપદજ સાધે છે. સાધુઓ હુહુ નામના ગંધર્વના ગાયન સાંભળવામાં, અમૃતરસનો આસ્વાદ લેવામાં, મંદાર પુષ્પોની સુગંધ લેવામાં, દેવશય્યાનો સુખકારક સ્પર્શ કરવામાં અને દેવાંગનાઓનું રૂપ જોવામાં લુબ્ધ થતા નથી; ત્યારે શું તેઓ વૃક્ષો છે ? બાળકો છે ? કે શું પશુઓ છે ? ના, તેઓ વૃક્ષ, બાળક કે પશુ નથી પરંતુ તેઓ નિરંજન [1] મુનિઓ છે. ત્રણ રેખાવાળો અને માથે અનુસ્વારવાળો ણંકાર અહીં એમ જણાવે છે કે સદાચારનું આચરણ કરનારા મહામુનિઓએ ત્રણ ગુપ્તિને આચરવામાં રેખા પ્રાપ્ત કરેલી હોય છે. નયના ભેદ, જીવની રક્ષા અને અમૃતના કુંડની જેવી આકૃતિવાળા આ નવ અક્ષરો (**नमो लोए सव्वसाहूणं**) મને ધર્મને વિષે નવો નવો ભાવ આપો.

ઇતિ પંચમ પ્રકાશ.

૧ કર્મ લેપરહિત.

પ્રકાશ છઠ્ઠો.

एषः पंचनमस्कारः, सर्वपापप्रणाशनः ॥
मंगलानां च सर्वेषां, मुख्यं भवति मंगलं ॥ १ ॥

"આ પંચ પરમેષ્ટિનો નમસ્કાર સર્વ પાપનો નાશ કરનાર છે અને સર્વ મંગળોમાં મુખ્ય (પ્રથમ) મંગળ છે." સારી રીતે પાંચ સમિતિને વિષે પ્રયત્નવાળા અને ત્રણ ગુપ્તિથી પવિત્ર થયેલા જે સાધુઓ પંચનમસ્કારનું ત્રિકાળ ધ્યાન કરે છે, તેને શત્રુ પણ મિત્રરૂપ થાય છે, વિષ પણ અમૃતરૂપ થાય છે, શરણ રહિત અરણ્ય પણ વાસગૃહરૂપ થાય છે, સર્વે ગ્રહો તેને અનુકૂળ થાય છે, ચોરો યશ કરનારા થાય છે, સર્વે અપશુકનાદિ પણ શુભ ફળને આપનારા થાય છે, બીજાએ પ્રયોગ કરેલા મંત્ર તંત્ર અને યંત્રાદિક તેનો પરાભવ કરી શકતા નથી, સર્વ પ્રકારની શાકિની પણ માતાની જેમ તેનો દ્રોહ કરી શકતી નથી, તેની પાસે સર્પો પણ કમળના નાળ જેવા થઈ જાય છે, અગ્નિ પણ ચણોઠીના ઢગલારૂપ થાય છે, સિંહો પણ શિયાળ જેવા થાય છે, હાથીઓ પણ મૃગલા જેવા થાય છે, રાક્ષસ પણ તેની રક્ષા કરે છે, ભૂતોનો સમૂહ પણ તેની વિભૂતિને માટે થાય છે, પ્રેત પણ તેને પ્રીતિને કરનારા થાય છે, ચેટક પણ તેના દાસ થાય છે, યુદ્ધ તેને ધન આપનારૂં થાય છે, રોગો પણ તેને ભોગ આપનારા થાય છે, વિપત્તિ પણ તેને સંપત્તિને માંટે થાય છે અને સર્વ પ્રકારનું દુઃખ તેને સુખ આપનાર થાય છે. જેમ ગરૂડનો ગંભીર સ્વર સાંભળીને ચંદનના વૃક્ષો સર્પોથી મુક્ત થાય છે તેમ

પંચનમસ્કારનો ગંભીર સ્વર સાંભળવાથી મનુષ્ય સર્વ બંધનોથી મુક્ત થાય છે. જેઓના ચિત્તમાં એક નમસ્કારનું જ સ્મરણ થતું હોય તેઓને જળ, સ્થળ, સ્મશાન, પર્વત, દુર્ગ અને તેવા બીજા કષ્ટકારી સ્થાનોમાં કદાચ કષ્ટ આવી પડે તોપણ તે ઉત્સવરૂપ જ પરિણમે છે. પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવાળો જે પુરૂષ વિધિપ્રમાણે પરમેષ્ટિનમસ્કારનું ધ્યાન કરતો હોય તેને તિર્યંચ ગતિ કે નરક ગતિ પ્રાપ્ત થતી નથી. ચક્રવર્ત્તી, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ અને બળરામ વિગેરેના ઐશ્વર્યની સંપદાઓ નમસ્કારના પ્રભાવરૂપી સમુદ્રને કાંઠે રહેલા મુક્તાફળની જેવી સુલભ થાય છે. આ મંત્રનો વિધિપ્રમાણે પ્રયોગ કરવાથી તે વશીકરણ, ઉચ્ચાટન, ક્ષોભન, સ્તંભન અને મૂર્છા વિગેરે કાર્યોમાં પણ સિધ્ધિને આપનાર થાય છે. વિધિપ્રમાણે સ્મરણ કરેલો આ મંત્ર અર્ધ નિમેષમાત્રમાંજ પરવિદ્યાનો નાશ કરે છે તથા ક્ષુદ્ર દેવતાઓએ જે રૂપાદિકનું પરાવર્તન કર્યું હોય તેનો પણ નાશ કરે છે. સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળ એ ત્રણ ભુવનરૂપી રંગમંડપને વિષે કોઈ પણ ઠેકાણે કોઇ પણ પ્રકારે કોઇપણ પ્રાણીનો દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવને આશ્રીને આશ્ચર્યકારક જે કાંઇ પણ અતિશય જોવામાં કે સાંભળવામાં આવે તે સર્વ નમસ્કાર મંત્રની આરાધનાના માહાત્મ્યથીજ ઉત્પન્ન થયેલો છે એમ જાણવું. તિર્છાલોકમાં જે ચંદ્ર વિગેરે જ્યોતિષીઓ છે, પાતાળમાં ચમરેંદ્ર વિગેરે દેવો છે, ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્માદિક દેવલોકને વિષે જે ઇંદ્રાદિક છે અને તેની ઉપર પણ જે અહમિંદ્ર દેવતાઓ છે, તેઓની સર્વ સમૃદ્ધિઓ પંચપરમેષ્ટિરૂપી કલ્પવૃક્ષના અંકુરો, પલ્લવો, કળિઓ કે પુષ્પો સમાન છે. જેઓ નમસ્કારરૂપી મોટા રથ ઉપર ચડે છે, તેઓ વિઘ્ન રહિત મોક્ષસ્થાને જાય છે, ગયા છે,

અને જવાના છે. જો આ મંત્ર અત્યંત દુર્લભ એવા મોક્ષને પણ આપે છે, તો પછી પ્રસંગે પ્રાપ્ત થનારાં બીજાં ફળો આપે તેમાં તો શું આશ્ચર્ય ?

જેઓ મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિવડે એક લાખ નમસ્કારનો જાપ કરે છે, તેઓ જૈનસંઘને પૂજવા લાયક તીર્થંકરનામકર્મ ઉપાર્જન કરે છે. હે મિત્ર ! જો તારૂં મન નમસ્કારનું ધ્યાન કરવામાં લીન નથી થયું, તો ચિરકાળ સુધી આચરણ કરેલા તપ શ્રુત અને ચારિત્રનું શું ફળ ? જે અસંખ્ય દુઃખોના ક્ષયનું કારણ કહેલો છે, જે આ લોક અને પરલોકના સુખ આપવામાં કામધેનુ જેવો છે અને જે અંધકાર દીવાથી, સૂર્યથી, ચંદ્રથી કે બીજા કોઈ તેજથી નાશ નથી પામતું તે અંધકાર નમસ્કારના તેજથી નાશ પામે છે. કૃષ્ણ અને સાંબ વિગેરેની જેમ ભાવનમસ્કાર કરવામાં તું તત્પર થા, અને કૃષ્ણના સેવક વીરાસાળવી અને કૃષ્ણના અભવ્ય પુત્ર પાલક વિગેરેની જેમ દ્રવ્યનમસ્કાર કરી ફોગટ આત્માને વિટંબણા ન પમાડ. જેમ નક્ષત્રોના સમૂહનો સ્વામી ચંદ્ર છે, તેમ સર્વ પુણ્યસમૂહનો સ્વામી ભાવનમસ્કાર છે. આ જીવે ભાવનમસ્કાર વિના નિષ્ફળ દ્રવ્યલિંગો (સાધુવેષ) અનંતીવાર ગ્રહણ કરીને મૂકી દીધાં છે. વિધિપૂર્વક નમસ્કાર મંત્રનો આઠ વાર, આઠસો વાર, આઠ હજાર વાર કે આઠ કરોડ વાર જાપ કર્યો હોય તો તે ત્રણ ભવની અંદર મોક્ષ પદ આપે છે. હે ધર્મબંધો ! સરલતાથી વારંવાર તને પ્રાર્થનાપૂર્વક કહું છું કે સંસારરૂપી સમુદ્રને તારવામાં વહાણ સમાન આ મંત્ર ગણવામાં તું શિથિલ ન થા–અનાદરવાળો ન થા. કારણ કે આ ભાવનમસ્કાર ઉત્કૃષ્ટ–સર્વોત્તમ તેજ છે, સ્વર્ગ અને

મોક્ષનો માર્ગ છે, તથા દુર્ગતિનો નાશ કરવામાં પ્રલયકાળના અગ્નિ સમાન છે. ભવ્યપ્રાણીઓ અંતકાળની આરાધના સમયે આ મંત્રને વિશેષે કરીને સારી રીતે ભણે, ગણે, સાંભળે કે તેનું ધ્યાન કરે તો તે મંગળની પરંપરારૂપ થાય છે. જેમ ઘરમાં આગ લાગે ત્યારે બુધ્ધિમાન તે ઘરનો સ્વામી બીજી બધી વસ્તુઓ મૂકીને દારિદ્રનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવા એક સારભૂત મહારત્નનેજ ગ્રહણ કરે છે, અથવા કોઈ મોટો સુભટ અકાળે ઉત્પન્ન થયેલા ઉપદ્રવને વખતે વજ્રદંડની જેવું સારભૂત અમોઘ (નિષ્ફળ ન થાય તેવું) એવું શસ્ત્રજ ધારણ કરે છે, તેજ પ્રમાણે જીવ મરણસમયે પ્રાયે કરીને સર્વ શ્રુતસ્કંધનું (સર્વ શાસ્ત્રોનું) ચિંતવન કરી શકતો નથી, તેથી કરીને ધીર બુધ્ધિવાળો અને દેદીપ્યમાન શુભ લેશ્યાવાળો સત્ત્વવાન જીવ દ્વાદશાંગીના સારભૂત પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કારનુંજ એકાગ્ર ચિત્તે ધ્યાન કરે છે. સમુદ્રમાંથી અમૃતની જેમ, મલયાચળ પર્વત ઉપરથી ચંદનની જેમ, દહીંમાંથી માખણની જેમ અને રોહણાચળ પર્વતપરથી વજ્રરત્નની જેમ આગમમાંથી ઉધ્ધરેલા, સર્વ શ્રુતના સારભૂત અને કલ્યાણના નિધિ સમાન આ પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કારને કોઈક ધન્ય પુરૂષોજ સેવે છે.

શરીરથી પવિત્ર થઈ, કમળાસને બેસી, હાથવડે યોગમુદ્રા ધારણ કરી, સંવિગ્ન મનવાળા ભવ્ય પ્રાણીએ સ્પષ્ટ, ગંભીર અને મધુર સ્વરે સંપૂર્ણ પંચ નમસ્કારનો ઉચ્ચાર કરવો. આ ઉત્સર્ગ વિધિ જાણવો. [હવે અપવાદ વિધિ કહે છે] અને જો કદાચ શરીરના ગ્લાનપણાને લઈને તે પ્રમાણે કરવા સમર્થ ન હોય, તો તે પંચપરમેષ્ઠિના પહેલા પહેલા અક્ષર 'असिआउसा' આ મંત્રનું સ્મરણ કરવું. આ પાંચ

અક્ષરના સ્મરણથી પણ અનંત જીવો યમરાજના બંધનથી મુક્ત થયા છે. કદી આ પાંચ અક્ષરરૂપ મંત્રનું પણ સ્મરણ કરી ન શકે તો અર્હંત, અરૂપી [સિદ્ધ], આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ એ પાંચ પરમેષ્ઠિના પહેલા પહેલા અક્ષર લઇ તેને સંસ્કૃતના સંધિનિયમ પ્રમાણે એકત્ર કરવા. તે આ પ્રમાણે–अ+अ+आ=आ+उ=ओ+म्=ओं આ રીતે જિનેશ્વરોએ ओंકાર કહેલો છે. જિનેશ્વરે કહેલો આ ओंકાર એટલે પ્રણવ બીજ મુક્તાફળ રૂપ જીવોની અર્થાત્ મુક્તાત્માઓની પ્રગટ છીપલી સમાન છે, મોહરૂપી હસ્તીને વશ કરવામાં અંકુશ સમાન છે, અને સંસારની પીડાનો નાશ કરવામાં કટારી સમાન છે. સ્વર્ગના દ્વારને ઉઘાડવાની કુંચી સમાન આ ओंકાર રૂપી તત્ત્વનું ધ્યાન કરનાર મહાત્માઓ જીવતાં ભોગને પામે છે, અને મૃત્યુ પામીને મોક્ષે જાય છે; અથવા મૃત્યુસમયે સર્વથા પ્રકારે ओंકારનું સ્મરણ કરવામાં પણ પોતે અશક્ત હોય, તો તે ધર્મિષ્ઠે ધર્મબંધુ પાસેથી આ મંત્રનું શ્રવણ કરવું, અને તે વખતે તેણે ચિત્તમાં આ પ્રમાણે ભાવના ભાવવી કે—" અહો ! કોઇ પુણ્યશાળી બંધુએ અકસ્માત્ મારા ઉપર કેવું અમૃત છાંટયું કે જેથી મારાં સર્વ અંગો આનંદમય થયા ? કેમકે હમણાં મને તેણે ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યરૂપ, ઉત્કૃષ્ટ કલ્યાણરૂપ અને ઉત્કૃષ્ટ મંગળના કારણરૂપ પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્ર સંભળાવ્યો. અહો ! આ પંચ નમસ્કાર મંત્રનું શ્રવણ કરવાથી મને દુર્લભ વસ્તુનો લાભ થયો ! અહો ! મને પ્રિય વસ્તુનો સમાગમ થયો ! અહો ! મને તત્ત્વનો પ્રકાશ થયો ! અહો ! મને સારભૂત વસ્તુની મુષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ [મારી મુઠીમાં સારભૂત વસ્તુ આવી] ! આજે મારાં કષ્ટો નાશ પામ્યાં, મારૂં પાપ

દૂર ગયું, અને આજ મને સંસારસાગરનો સામો કાંઠો પ્રાપ્ત થયો. પંચનમસ્કાર મંત્રનું શ્રવણ કરવાથી આજે મારો પ્રશમ રસ, દેવ-ગુરૂની આજ્ઞાનું પાલન, નિયમ, તપ અને જન્મ એ સર્વ સફળ થયું. જેમ અગ્નિનો તાપ સુવર્ણને તેજ પ્રાપ્ત કરાવે છે, તેમ આ મારી વિપત્તિ (મરણ) પણ મને તેજ પ્રાપ્ત કરાવનારી થઈ; કેમકે આજ મને મહા અમૂલ્ય પંચ પરમેષ્ઠિમય તેજ પ્રાપ્ત થયું છે." આ પ્રમાણે પ્રશમ રસના ઉલ્લાસપૂર્વક પંચનમસ્કારનું સ્મરણ કરી ક્લિષ્ટ (અશુભ) કર્મનો નાશ કરી બુદ્ધિમાન પુરૂષ સદ્‌ગતિને પામે છે. નમસ્કાર મંત્રની ભક્તિ કરનાર પ્રાણી ઉત્તમ દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ ત્યાંથી ચ્યવી શ્રેષ્ઠ કુળમાં મનુષ્યજન્મ ધારણ કરી આઠ ભવની અંદર સિદ્ધિપદને પામે છે.

ઇતિ ષષ્ઠ પ્રકાશ.

પ્રકાશ સાતમો.

સર્વ કાળે સર્વ ક્ષેત્રમાં નિરંતર નામ, આકૃતિ (સ્થાપના), દ્રવ્ય અને ભાવવડે ત્રણ લોકને પવિત્ર કરનારા જિનેશ્વરો મારૂં શરણ હો. તે જિનેશ્વરો અતીત કાળે કેવળજ્ઞાની વિગેરે થયા હતા, વર્તમાન કાળે ઋષભદેવ વિગેરે થયા છે અને આગામી કાળે પદ્મનાભ વિગેરે થવાના છે; સીમંધર સ્વામી વિગેરે વિહરમાન તીર્થંકરો છે. ચંદ્રાનન, વારિષેણ, વર્ધમાન અને ઋષભ એ ચાર શાશ્વત તીર્થંકરો છે. જિનેશ્વરો (તીર્થંકરો) વર્તમાન કાળે સર્વ (૫) મહાવિદેહ, સર્વ (૫) ભરત અને સર્વ (૫) ઐરાવતના મ-

બીને સંખ્યાતા હોય છે, અને અતીત તથા અનાગત કાળને આશ્રીને અનંતા હોય છે. તે સર્વ તીર્થંકરો કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશથી દેદીપ્યમાન હોય છે, અઢાર પાપસ્થાન રહિત હોય છે, તેના ચરણકમળને અસંખ્ય ઇંદ્રો વંદન કરે છે, ઉત્તમ પ્રાતિહાર્ય (૮) અને (૩૪) અતિશયોએ તેમનો આશ્રય કર્યો હોય છે, ત્રણ જગતના પ્રાણીઓને સમકિત આપનારી તેમની ધર્મદેશના (વાણી)પાંત્રીશ ગુણોવડે અલંકૃત હોય છે, અનુત્તર વિમાનમાં રહેલા દેવો તેમનું હમેશાં સ્મરણ [ધ્યાન] કરે છે, તથા બીજાઓ ન આપી શકે તેવા મોક્ષમાર્ગને તેઓ આપનાર હોય છે. જિનેશ્વરનું સમ્યક્ પ્રકારે દર્શન થાય ત્યારે પ્રાણીઓનાં પાપો દૂર નાસી જાય છે, આધિ[1] અને વ્યાધિ[2] નાશ પામે છે, તથા દારિદ્રરૂપ મુદ્રા જતી રહે છે. જે જિભ્હા જિનેંદ્રના માહાત્મ્યની ક્ષણે ક્ષણે સ્તુતિ ન કરે તે નિંદવા લાયક માંસના કકડા રૂપ જિવ્હા શા કામની છે ? જેના કાન અરિહંતના મનોહર ચારિત્રરૂપી અમૃતના સ્વાદને જાણતા ન હોય તો તે કાન અથવા છિદ્રમાં કાંઇ પણ તફાવત નથી. સર્વ અતિશયો સહિત જિનેશ્વરની પ્રતિમાને જે નેત્રો જોતાં નથી તે નેત્ર નથી, પરંતુ મુખરૂપી ઘરનાં જાળીયાં છે. અનાર્ય દેશમાં વસનાર શ્રીમાન્ આર્દ્રકુમાર અરિહંતની પ્રતિમાને જોઈને સંસારસાગરના પારગામી થયા. શય્યંભવ નામના બ્રાહ્મણને જિનપ્રતિમાના દર્શનથી તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને તેથી તેણે સદ્ગુરૂના ચરણકમળની સેવા કરીને ઉત્તમ સ્વાર્થ સાધ્યો. અહો ! વજ્રકર્ણ રાજા સત્ત્વવાળા મનુષ્યોને વિષે મુગટ સમાન થયા કે જેણે સર્વ રાજ્યાદિકનો નાશ ઉપસ્થિત થયાં છતાં પણ જિનેશ્વર વિના બી-

૧ મનની પીડા, ૨ શરીરની પીડા.

જાને નમસ્કાર કર્યો નહિ. વાનરદ્વીપના સ્વામી વાલીનું ચિત્ત દેવતત્ત્વમાં અને ધર્મતત્ત્વમાં નિશ્ચળ હતું. અહો ! તેનું તેજ પૂજવા લાયક હતું. મહાસતી સુલસા સદ્ધર્મમાં અત્યંત દ્રઢ હતી, તેથી શ્રી જગદ્‌ગુરૂ મહાવીરસ્વામીએ કુશળ વાર્તામાં તેની સંભાવના કરી હતી. (અર્થાત્ તેને સુખશાતા સમાચાર અને ધર્મલાભ કહેવરાવ્યા હતા). સેડુક નામના બ્રાહ્મણનો જીવ દર્દુર [દેડકો] થયા પછી શ્રી મહાવીરસ્વામીને વંદન કરવા જતાં માર્ગમાંજ શ્રેણિક રાજાના અશ્વના પગતળે દબાઈને મરણ પામી પ્રભુવંદનનું ધ્યાન હોવાથી સૌધર્મ દેવલોકમાં શક્રઈંદ્રનો સામાનિક દેવ થયો હતો. હાસા અને પ્રહાસા નામની દેવીઓનો પતિ દેવ હતો તે પણ આભિયોગિક કર્મકરપણાથી મનમાં અત્યંત ખેદ પામ્યો હતો; તેથી પોતાના આત્માને તે દુષ્કર્મથી મુક્ત કરવા માટે દેવાધિદેવની પ્રતિમા તેણે પૃથ્વી પર પ્રસિદ્ધ કરી હતી. શ્રી ચેટક નામના મહારાજાએ શ્રી જિનેશ્વરના ચરણકમળની સેવાવડે પોતાનાં સર્વ પાપના તાપનો નાશ કર્યો હતો, તેથી તેનો પ્રતાપ ત્રણ ભુવનમાં પ્રસિધ્ધ હતો અને તે ઇંદ્રના હૃદયમાં પણ નિવાસ પામ્યો હતો. સર્વ દેવેંદ્રો સંસારનો પાર પામવા માટે નંદીશ્વરાદિક તીર્થના અલંકારરૂપ શાશ્વતા જિનચૈત્યોમાં અઠ્ઠાઇ ઉત્સવ કરે છે. વળી શાસ્ત્રમાં સંભળાય છે કે સ્વયંભૂરમણ નામના છેલ્લા સમુદ્રમાં જિનબિંબના આકારવાળા મત્સ્યને જોઈ બીજા મત્સ્યને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થાય છે, સમકિત પામે છે અને નમસ્કાર મંત્રનું ધ્યાન કરી મત્સ્યો ત્યાંથી મરીને સ્વર્ગે જાય છે. મનુષ્ય, દેવ અને અસુરકુમારનું ચક્રવર્તીપણું (સ્વામીપણું) જે નિઃશંકપણે ભોગવાય છે તે જિનેશ્વરના ચરણની કૃપાના એક લેશનીજ લીલા (વિલાસ) છે. મનુષ્યલોકમાં ચક્રવર્તી

વિગેરે રાજાઓ, સ્વર્ગલોકમાં ઇંદ્રાદિક દેવો અને પાતાળમાં ધરણેંદ્ર વિગેરે ભુવનપતિના ઇંદ્રો જિનેશ્વરની ભક્તિથીજ વિજયવંત વર્તે છે. જિનેશ્વરની આજ્ઞાને મુગટની જેમ મસ્તકે ધારણ કરીને અગ્યાર રૂદ્રો (મહાદેવો) માંથી કેટલાક સંસારસાગરને તરી ગયા છે, અને બાકીના હવે તરવાના છે (મોક્ષે જવાના છે). જેમ અગ્નિની જ્વાળા જળમાં લીન થઈ જાય છે, અને જેમ વિષનો પ્રભાવ અમૃતને વિષે લીન થઈ જાય છે, તેમ જિનેશ્વરના સમભાવમાં શંકર વિગેરે દેવોની કથાનો વિસ્તાર લીન થઈ જાય છે. આવા જિનેશ્વરોનાં ચરિત્રોનો વિચાર કરતાં સત્પુરૂષો આ સંસારમાં પણ આનંદમગ્ન રહે છે; તેથી તેઓ મોક્ષની પણ ઇચ્છા કરતા નથી, તે યોગ્ય જ છે. જેમ જળવડે તૃષા શાંત થાય છે તથા અન્નવડે ક્ષુધા શાંત થાય છે, તેમ જિનેશ્વરના એક દર્શન માત્રથીજ સંસારની પીડામાત્ર શાંત થાય છે—નાશ પામે છે. સમતાને ધારણ કરનાર મહાત્માઓ ભલે કરોડો વર્ષ પર્યંત સમ્યક્પ્રકારે સમાધિને સેવ્યા કરે, પરંતુ તેઓ અરિહંતની આજ્ઞા પાળ્યા વિના મોક્ષે જવાના નથી. જેઓ જિનધર્મને સ્વીકારતા નથી તેઓ ભલે નિયાણારહિત દાન કરે, નિર્મળ શીળનું પાલન કરે, તથા ઉત્કૃષ્ટ તપસ્યા કરે, તો પણ તેમને મોક્ષ મળતું નથી. જેમ સૂર્યવડે દિવસ થાય છે, ચંદ્રવડે પૂર્ણિમા થાય છે, અને વૃષ્ટિવડે સુભિક્ષ થાય છે, તેમ જિનેશ્વરના ધર્મવડે જ અવ્યયપદ—મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ દ્યૂત પાસાને આધીન છે અને ખેતી વૃષ્ટિને આધીન છે, તેમ મોક્ષપુરમાં વસવું તે જિનેશ્વરના ધ્યાનને આધીન છે. ત્રણ જગતની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થવી સુલભ છે, તથા અણિમાદિક અષ્ટ સિદ્ધિઓની પ્રાપ્તિ પણ સુલભ છે, પરંતુ જિનેશ્વરનાં ચરણકમળની રજના

કેણીયાઓ પણ પ્રાપ્ત થવા અત્યંત દુર્લભ છે. અહો! મહા કષ્ટ! કે જિનેશ્વરને પામ્યા છતાં પણ કેટલાક જીવો સૂર્યને પામ્યા છતાં ઘુવડની જેમ અત્યંત મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા રહે છે. મહાદેવ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, પરમાત્મા, સુગત [બુદ્ધ], અલક્ષ્ય તથા સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળના સ્વામી—એ સર્વ જિનેશ્વરજ છે [જિનેશ્વર શિવાય બીજું કોઇજ નથી]. બુદ્ધ અને મહાદેવ વિગેરે લૌકિક દેવોને સત્વ રજસ્ અને તમસ્ એ ત્રણ ગુણના વિષયવાળુંજ જ્ઞાન છે, પરંતુ જે જ્ઞાન લોકોત્તર સત્ત્વથી ઉત્પન્ન થાય છે તે સર્વ જિનેશ્વરોને વિષેજ રહેલું છે. રોહણાચળ પર્વતની જેવા જિનેશ્વર પરમાત્મા પાસેથી વિવિધ પ્રકારનાં (યમ નિયમાદિક) રત્નો લઇને પંડિતો રૂપી વેપારીઓએ સુવર્ણરૂપ [1] આભૂષણો બનાવી પોતપોતાના માનેલા હરિહરાદિક દેવોને વિષે સ્થાપન કર્યાં, તેથી [2]તે કાળે કરીને તે તે દેવોના નામથી પ્રસિદ્ધ થયાં છે. જેમ મેઘનું જળજ તળાવ વિગેરેમાં પડયું હોય છે, તોપણ માણસો કહે છે કે—'આ પાણી તળાવમાં ઉત્પન્ન થયું છે.' તેજ પ્રમાણે લોકાગ્ર ઉપર આરૂઢ થયેલા અરિહંતનાં વચનોજ હરિહરાદિકને વિષે પડ્યાં છે; છતાં તે વચનો હરિહરાદિકનાં છે એમ અજ્ઞાની લોકો બોલે છે. વળી જે જે નામો પ્રમાણથી લોકોત્તર સત્ત્વને કહેનારાં છે તે તે નામો અરિહંતનાંજ છે એમ તું જાણ. રજોગુણ, તમોગુણ અને સત્ત્વગુણના આભાસથી ઉત્પન્ન થયેલાં બ્રહ્માદિક નામો કરોડો વાર અનંત સંસારમાં ભમતાં મારી જેવાને પણ પ્રાપ્ત થાય છે. પોતાના દેવનાં [વિષ્ણુનાં] હજાર નામ સાંભળીને મૂઢ માણસ હર્ષિત થાય છે; કેમકે શિયાળને બોરની પ્રાપ્તિ થવાથી મોટો

---

૧ સારા અક્ષરવાળા અંથરૂપી, ૨ અંધારૂપી જૂનો.

ઉત્સવ થાય છે, પરંતુ સિદ્ધના અનંત ગુણો હોવાથી જિનેશ્વરનાં નામો અનંત છે. અથવા તે નિર્ગુણ[1] હોવાથી તેનું એકે નામ નથી, તો તેના નામની સંખ્યા કોણ કહી શકે ? રજોગુણ તમોગુણ અને સત્ત્વગુણથી રહિત પરમેષ્ઠિના પ્રભાવથીજ આ જગત્ અજ્ઞાન રૂપી પંકમાં ડુબી જતું નથી. હું માનું છું કે ત્રણ લોકના નાથ અરિહંત મોક્ષમાં જતી વખતે આ જગતનું પાપમાંથી રક્ષણ કરવા માટે વહાલા એવા પણ પુણ્યને અહીંજ મૂકી ગયા છે અને સમિતિમાં ઉદ્યમવંત પ્રભુ પાસેથી નાસીને પાપ ભવરૂપી અરણ્યમાં ગયું છે. આ કારણથીજ પુણ્યપાપરહિત થયેલા ભગવાન જિનેશ્વર લોકાગ્રરૂપી મહેલમાં આરૂઢ થઇ મુક્તિરૂપી સ્ત્રી સાથે ક્રીડા કરે છે. જિનેશ્વર દાતા છે, જિનેશ્વર ભોક્તા છે, આ સર્વ જગત જિનરૂપ છે, જિન સર્વત્ર જયવંતા છે, અને જે જિન છે તેજ આ છે. આ પ્રમાણેના ધ્યાનરસના આવેશથી તેમાં તન્મય [તલ્લીન] પણાને પામેલા ભવ્ય પ્રાણીઓ આ લોક તથા પરલોકમાં નિર્વિઘ્નપણે સમગ્ર લક્ષ્મીને પામે છે.

ઇતિ સપ્તમ પ્રકાશ.

પ્રકાશ આઠમો.

અરિહંતોને પણ માન્ય કરવા લાયક તથા જેમનાં આઠે કર્મો ક્ષીણ થઈ ગયા છે એવાં પંદર પ્રકારના સિદ્ધોનું કોણ સત્પુરૂષો સ્મરણ ન કરે ? કર્મલેપ રહિત, ચિદાનંદ રૂપ. રૂપાદિક રહિત. સ્વભાવથી

---

૧ સત્વાદિક ગુણ રહિત.

જ લોકના અગ્રભાગને પામેલા, અનંત જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તથા વીર્યને પામેલા, સાદિ અનંત સ્થિતિવાળા, એકત્રીશ ગુણોવાળા, પરમેશ્વરરૂપ અને પરમાત્મસ્વરૂપ સિદ્ધ ભગવાનો નિરંતર મારૂં શરણ હો. છત્રીશ ગુણોવડે શોભતા ગણધરો (આચાર્યો) મારૂં શરણ હો. સર્વ સૂત્રોનો ઉપદેશ કરનારા [ભણાવનારા] ઉપાધ્યાયો મારૂં શરણ હો. ક્ષાંતિ વિગેરે દશ પ્રકારના ધર્મમાં લીન થયેલા, સદા સામાયિકમાં સ્થિર રહેલા, જ્ઞાનાદિક ત્રણ રત્નને ધારણ કરનારા તથા અત્યંત ધૈર્યવાળા સાધુઓ મારૂં શરણ હો. જેમ ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય [નાશ) ને કરનારા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વરને વિષે તત્ત્વથી ભેદ નથી તેમ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય ને સાધુને વિષે પણ તત્ત્વથી કાંઇ ભેદ નથી. તે ત્રણેનો મુનિપણામાં સમાવેશ થાય છે. જે ચરાચર જગતના આધારરૂપ કહેલો છે, એવો કેવળીભાષિત ધર્મ મારૂં ઉત્કૃષ્ટ શરણ હો. ધમરૂપી હિમાચળ પર્વત જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ રત્નત્રયી રૂપ ત્રિપથગાના[1] તરંગોવડે ત્રણ ભુવનને પવિત્ર કરનારો છે. વિવિધ પ્રકારના દ્રષ્ટાંત અને હેતુની ઉક્તિ [વચન] સંબંધી વિચારના સમૂહવાળા અને એકાંત વાદની સ્થિતિનું ખંડન કરનારા સ્યાદ્વાદ તત્ત્વમાં હું લીન થયો છું. સર્વજ્ઞના સમાગમમાં નવ તત્ત્વ રૂપી અમૃતનો કુંડ રહેલો છે, તે ગંભીરતાનું સ્થાન છે, તેથી તે સિધ્ધાંત મને પાતાળ જેવો ઉંડો (ગંભીર) ભાસે છે. શ્રીમાન્ જિનાગમ સર્વ જ્યોતિષીઓને માન્ય છે, મધ્યસ્થપણાનો આશ્રય કરનાર છે, રત્નાકરવડે વીંટાયેલ છે તથા અનંત દર્શનવાળો છે. સુમનસ

૧ સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ એ ત્રણ માર્ગે જનારી ગંગા નદીના.

[સારા મનવાળાં] ના એક સ્થાનરૂપ, બે લોકની ઉપર રહેનાર તથા વિકસ્વર શાશ્વત જ્યોતિરૂપ પરમેષ્ઠિની વાણી શોભે છે. શ્રીધર્મરૂપી રાજાની રાજધાનીરૂપ, દુષ્કર્મરૂપી કમળોના વનને બાળી નાખવામાં હિમરૂપ અને સંદેહના સમૂહરૂપ લતાને છેદવામાં કુહાડી સમાન જિનેંદ્રની વાણી અમારા કલ્યાણને વૃદ્ધિ પમાડો. આ પ્રમાણે ધ્યાનરૂપ સમુદ્રમાં જેનો અંતરાત્મા મગ્ન થયો હોય છે. તેની કર્મગ્રંથી માટીના કાચા ઘડાની જેમ વિલય પામે છે. શ્રી, હ્રી, ધૃતિ, કીર્તિ, બુદ્ધિ અને લક્ષ્મીની લીલાને પ્રકાશ કરનાર તથા ચક્રવર્તીપણું, સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપનાર નમસ્કાર મંત્ર નિરંતર જયવંત વર્તો.

સરસ્વતી નદીને કાંઠે શ્રી સિદ્ધપુર પાટણમાં સિદ્ધસેનસૂરિની વાણીએ આ શ્રીસિદ્ધચક્રનું માહાત્મ્ય ગાયું છે.

શ્રીસિદ્ધસેન આચાર્યે રચેલા શ્રીનમસ્કારના માહાત્મ્યને વિષે

આઠમો પ્રકાશ સમાપ્ત,

ઇતિ નમસ્કાર મહાત્મ્ય સંપૂર્ણ.

श्रीमत् જિનમાણિક્યવિનિર્મિત

શ્રી કૂર્માપુત્ર ચરિત્ર.[1]

(ભાષાંતર.) ૨

દેવેંદ્રો અને અસુરેંદ્રોએ જેના ચરણકમળને નમસ્કાર કર્યા છે, એવા શ્રી વર્ધમાનસ્વામીને નમસ્કાર કરીને હું સંક્ષેપથી કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર કહું છું.

આ ભરતક્ષેત્રમાં રાજગૃહ નામે શ્રેષ્ઠ નગર છે. તેમાં રહેનારા સમગ્ર પુરૂષો ન્યાયની રેખાને પામેલા હતા. એકદા તે નગરની બહાર ગુણના સ્થાન રૂપ ગુણશીલ નામના ચૈત્યને વિષે શ્રી વર્ધમાનસ્વામી સમવસર્યા. તે વખતે ત્યાં દેવોએ પ્રાણીઓના ઘણાં પાપકર્મનો નાશ કરનાર અને મણિ, સુવર્ણ તથા રૂપાના ત્રણ પ્રાકાર (ગઢ)ની કાંતિવડે દેદીપ્યમાન સમવસરણ રચ્યું. તેમાં બેઠેલા સુવર્ણ જેવા શરીરવાળા અને સમુદ્રની જેવા ગંભીર શ્રી મહાવીરસ્વામીએ દાનાદિક ચાર ભેદવાળા અત્યંત મનોહર ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યોઃ—

" ધર્મના ચાર ભેદ છે—દાન ૧, શીળ ૨, તપ ૩, અને ભાવ ૪. તે ચારમાં ભાવધર્મનો પ્રભાવ વિશેષ છે એમ જાણવું. ભાવ ભવસમુદ્રને તારવામાં નાવ સમાન છે, ભાવ સ્વર્ગ અને મોક્ષરૂપી નગરમાં જવાના માર્ગરૂપે છે અને ભાવ ભવ્ય પ્રાણીઓએ મનમાં ચિંતવેલા અચિંત્ય પદાર્થો આપવામાં ચિંતામણિ રત્ન સમાન છે.

---

૧ અસલ માગધી ભાષાનું આ ચરિત્ર સંસ્કૃત છાયા સાથે છપાઇને આવતાં તેનું આ ભાષાંતર કરાવવામાં આવ્યું છે. તંત્રી.

તત્ત્વને જાણનાર કૂર્માપુત્ર કે જેણે [દ્રવ્ય] ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું નહોતું અને ગ્રહસ્થાવાસમાં વસતા હતા છતાં પણ ભાવધર્મને લીધે તે કેવળજ્ઞાન પામ્યા હતા.”

આ અવસરે ઇંદ્રભૂતિ નામના ગણધર કે જે ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીના મોટા-પહેલા શિષ્ય હતા, જેમનું ગોત્ર ગૌતમ નામે હતું, જેમનું શરીરસંસ્થાન સમચતુરસ્ર હતું, જેમનું સંઘયણ વજ્રઋષભનારાચ હતું, સુવર્ણના લેશની [કકડાની] કસોટીના પત્થર પર પડેલી રેખા જેવો તથા કમળના ખંડ જેવો જેમના શરીરનો ગૌર વર્ણ હતો, જેમનું તપ ઉગ્ર હતું, દેદીપ્યમાન હતું-મોટું હતું અને ઘોર હતું, અર્થાત્ ઉગ્ર તપસ્વી હતા, ઉગ્ર બ્રહ્મચર્યવાળા હતા, સ્નાનાદિક સુશ્રુષા નહીં કરવાથી જેણે શરીરપરની મમતાનો પણ ત્યાગ કર્યો હતો એટલે જેને શરીર ઉપર પણ મમતા નહોતી, જેમને તેજોલેશ્યા વિગેરે લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી છતાંપણ ગુપ્તજ રાખી હતી, જેઓ ચૌદ પૂર્વી હતા, જેમને ચાર જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયાં હતાં, પાંચસો મુનિઓથી જે સેવાતા હતા, તથા સતત્ છઠ્ઠ છઠ્ઠ તપ કરીને જે આત્માને ભાવતા હતા, તે ગૌતમ ગણધર ઉભા થયા અને તેણે ભગવાન્ શ્રી મહાવીરસ્વામીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને વંદના કરી, નમસ્કાર કર્યા અને પૂછયું કે-“હે ભગવાન ! કૂર્માપુત્ર કોણ હતા ? અને તેમણે ગૃહવાસમાં વસતાં તથા શુભ ભાવ ભાવતાં અનંત, ઉત્તમ, વ્યાઘાત રહિત, આવરણ રહિત, સમગ્ર અને પરિપૂર્ણ એવું કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શન શી રીતે ઉત્પન્ન કર્યું (મેળવ્યું) ? તે કૃપા કરીને કહો.” એવો પ્રશ્ન સાંભળી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામી એક યોજન સુધી વિસ્તાર પામતી અમૃત જેવી વાણીવડે બોલ્યા કે—

"હે ગૌતમ ! તું મને કૂર્માપુત્રનું આશ્ચર્યકારક ચરિત્ર પૂછે છે, તો તેનું ચરિત્ર હું કહું છું તે તું એકાગ્ર ચિત્તવાળો થઈને સમગ્ર ચરિત્ર સાંભળઃ—

આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રની મધ્યે જગતમાં પ્રખ્યાત એવું દુર્ગમપુર નામનું નગર છે. તે નગરમાં દ્રોણુ નામનો રાજા હતો. તેણે પોતાના પ્રતાપની લક્ષ્મીવડે સૂર્યને જીતી લીધો હતો અને તે નિરંતર શત્રુરહિત નિષ્કંટક રાજ્યને પાળતો હતો: મહાદેવને પાર્વતીની જેમ અને વાસુદેવને લક્ષ્મીની જેમ તે રાજાને દ્રુમા નામની પટ્ટરાણી હતી. તેમને અત્યંત સુકુમાળ શરીરવાળો, મનોહર રૂપવડે કામદેવને જીતનારો, ગુણરૂપી મણિઓનો વિધિ અને ઘણા મનુષ્યોને આધારરૂપ દુર્લભ નામનો પુત્ર થયો હતો. તે કુમાર પોતાની યુવાવસ્થાના અને રાજ્યના મદવડે બીજા ઘણા કુમારોને દડાની જેમ આકાશમાં ઉછાળી નિરંતર ક્રીડા કરતો હતો. એકદા તે નગરના દુર્ગિલ નામના ઉદ્યાનમાં એક સુલોચન નામના કેવળજ્ઞાની ગુરૂ પધાર્યા. તે ઉદ્યાનમાં ભદ્રમુખી નામની યક્ષિણીનો નિરંતર નિવાસ હતો. તેણે ઘણા શાળવૃક્ષ અને વટવૃક્ષની નીચે પાતાળમાં રહેલા ભવનમાં પોતાનો નિવાસ રાખેલો હતો. તે યક્ષિણીએ કેવળજ્ઞાનની લક્ષ્મીથી શોભતા અને સર્વ સંશયને નાશ કરનાર તે સુલોચન સદ્‌ગુરૂને ભક્તિના સમૂહવડે પ્રણામ કરીને પૂછયું કે—"હે પૂજ્ય ! હું પૂર્વ ભવમાં માનવતી નામની મનુષ્યણી હતી, તે વખતે સુવેલ નામના વેલંધર દેવની ભોગવવાલાયક પ્રાણપ્રિયા હતી. ત્યાંથી આયુષ્યના ક્ષયે મરણ પામીને હું આ વનમાં ભદ્રમુખી નામની યક્ષિણી થઈ છું. તે ભવનો મારો ભર્તાર ત્યાંથી ચ્યવીને કયાં ઉત્પન્ન થયો છે ? તે

હે સ્વામી ! કૃપા કરીને કહો." સુલોચન નામના કેવળી મધુર વાણીવડે બોલ્યા કે—" હે ભદ્રે ! સાંભળ, તે તારો અત્યંત દુર્લભ પ્રિય આજ નગરમાં દ્રોણ રાજાનો પુત્ર દુર્લભ નામે થયો છે." તે સાંભળીને મનોહર મુખવાળી ભદ્રમુખી યક્ષિણી હર્ષ પામી અને માનવતીનું રૂપ ધારણ કરી કુમારની સમીપે ગઈ. ત્યાં ઘણા રાજકુમારોને ઉછાળવાની ક્રીડામાં તત્પર તે કુમારને જોઇ હસીને તે બોલી કે—" આવા રાંકડાઓની સાથે ક્રીડા કરવાથી શું ફળ છે ? જો તમારૂં ચિત્ત વિચિત્ર પ્રકારના આશ્ચર્ય જોવાને ઇચ્છતું હોય તો મારી પાછળ આવો." આવું તેનું વચન સાંભળી તે કુમારનું ચિત્ત કૌતુકથી વ્યાકુળ થયું, તેથી તે તે કન્યાની પાછળ ચાલ્યો. તેની આગળ ઉતાવળે ચાલતી યક્ષિણી તેને પ્રથમ પોતાના વનમાં લઇ ગઇ અને ત્યાંથી ઘણા શાળ અને વટ વૃક્ષની નીચેના માર્ગ વડે પાતાળમાં લઇ ગઈ. ત્યાં તે કુમારે અત્યંત રમણીય સુવર્ણમય દેવભવન જોયું. તે ભવનનો મધ્ય ભાગ રત્નમય સ્તંભોની શ્રેણીના કાંતિસમૂહવડે ભરેલો હતો, મણિમય તોરણપંક્તિની મોટી પ્રભાના કિરણોવડે તે ભવન વિચિત્ર રંગવાળું દેખાતું હતું. મણિમય સ્થંભો ઉપર રહેલી પુતળીઓની ક્રીડા જોઇને જનસમૂહ ક્ષોભ પામે તેવું હતું; અને ઘણા પ્રકારની રચનાવાળાં વિચિત્ર ચિત્રોવડે તેમજ ગવાક્ષોના સમૂહવડે તે ભવન અત્યંત શોભતું હતું. જગતનાં ચિત્તને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવું તે દેવભવન જોઇને અત્યંત વિસ્મય પામેલો કુમાર વિચાર કરવા લાગ્યો કે—" શું આ ઇંદ્રજાળ છે કે શું આ સ્વપ્ન છે ? મને મારી નગરીમાંથી આ ભવનમાં કોણ લઇ આવ્યું ?" આ પ્રમાણે શંકાથી વ્યાકુળ થયેલા કુમારને વ્યંતરદેવીએ પર્યંક ઉપર બેસાડીને વિનંતિ કરી કે—" હે સ્વામી ! મારૂં વચન સાંભળો,

હે સરળ બુદ્ધિવાળા નાથ ! ઘણે કાળે આજે મેં તમને જોયા છે. આ સુરભી વનમાં રહેલા મારા દેવભવનને વિષે મારા કાર્યને માટે મેં તમને આણ્યા છે. આજેજ મારા મનનો મનોરથરૂપી કલ્પવૃક્ષ ફળીભૂત થયો છે કે જેથી સારી રીતે કરેલા પુણ્યના વશથી આજે તમે મને પ્રાપ્ત થયા છો." આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચન સાંભળીને તેમજ સુંદર નેત્રવાળું તેણીનું મુખ જોઈને કુમારના મનમાં પૂર્વ ભવનો સ્નેહ વિકાસ પામ્યો, તેથી તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે- "આ સ્ત્રીને મેં કોઇ પણ ઠેકાણે જોઈ છે, આ સ્ત્રી મારા પૂર્વ પરિચયવાળી જણાય છે." આ રીતે ઉહાપોહ [તર્કવિતર્ક] કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવડે તે કુમારે પોતાના પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત જાણ્યો એટલે તેણે પોતાનો પૂવ ભવ તે પ્રિયા પાસે કહી સંભલાવ્યો. ત્યારપછી દેવીએ પોતાની શક્તિથી તેના શરીરમાંથી અશુભ પુદ્ગળો દૂર કર્યા, અને શુભ પુદ્ગળો ક્ષેપવ્યા. પછી તે પૂર્વ ભવની પ્રિયા તેની સાથે લજ્જાદિકનો ત્યાગ કરીને સુખભોગ ભોગવવા લાગી. આ પ્રમાણે તે દેવભવનમાં રહી તે બન્ને વિષયસુખને ભોગવવા લાગ્યા. દેવો ચાર પ્રકારે વિષયસુખ ભોગવે છે. તે વિષે સ્થાનાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-"ચાર પ્રકારે દેવોને ભોગ કહ્યો છે. તેમાં કોઈ દેવ દેવીની સાથે કામભોગ ભોગવે છે ૧, કોઈ દેવ છવીની[1] સાથે ભોગ ભોગવે છે ૨, કોઇ છવી દેવીની સાથે ભોગ ભોગવે છે ૩, અને કોઇ છવી છવીની[2] સાથે ભોગ ભોગવે છે. ૪. "

---

૧ ઔદારિક શરીરવાળા મનુષ્ય અને તિર્યંચ છવી કહેવાય છે. ૨ અહીં દેવોનો ભોગ કહેવાથી એમ જણાય છે કે કોઇ દેવ અને દેવી એ બન્ને કોઈ ઔદારિક શરીરમાં પ્રવેશ કરીને ભોગ ભોગવે અથવા ઔદારિક શરીર વિકુર્વીને ભોગ ભોગવે તેનો આ ચોથા ભેદમાં સમાસ થાય છે.

અહીં તે કુમારના માતપિતા પુત્રના વિયોગથી અત્યંત દુઃખી થયા, નિરંતર તેની શોધ કરાવવા લાગ્યા, પરંતુ તેનો પત્તો લાગ્યો નહીં. 'દેવોએ હરણ કરેલી વસ્તુ મનુષ્યો શી રીતે પામી શકે ? મનુષ્ય અને દેવની શક્તિમાં મોટું અંતર છે.' ત્યાર પછી દુઃખી થયેલા તેના માતાપિતાએ કોઈ કેવળજ્ઞાનીને પૂછ્યું કે—"હે ભગવન્! અમારો તે પુત્ર કયાં ગયો છે ?" ત્યારે કેવળીએ કહ્યું કે—"તમે સાવધાન મનવાળા થઇને શ્રવણ કરો. તે તમારા પુત્રને એક વ્યંતર દેવી હરી ગઇ છે." આ પ્રમાણેનું કેવળીનું વચન સાંભળી તે બન્ને આશ્ચર્ય અને વિસ્મય પામ્યા અને બોલ્યા કે—"હે પ્રભુ ! દેવતાઓ અપવિત્ર મનુષ્યનું હરણ કેમ કરે ? કારણ કે શાસ્ત્રમાં તો કહ્યું છે કે—મનુષ્યલોકનો દુર્ગંધ ચારસો પાંચસો યોજન ઉંચે જાય છે, તેથી કરીને દેવતાઓ અહીં મનુષ્યલોકમાં આવતા નથી. માત્ર જિનેશ્વરોના પાંચ કલ્યાણકોને વિષે તથા કોઇ મહર્ષિના તપના પ્રભાવને લીધે અને પૂર્વ જન્મના સ્નેહને લીધેજ અહીં આવે છે." તે સાંભળી કેવળીએ તે વ્યંતરીનો પૂર્વ જન્મ અને કુમાર ઉપરનો તેનો સ્નેહ એ વિગેરે સર્વ વૃત્તાંત કહી બતાવ્યો. ત્યારે તે બંને બોલ્યા કે—"હે સ્વામી ! કર્મના પરિણામ અત્યંત બળવાન્ છે, પરંતુ હે ભગવન્ ! અમને અમારા કુમારનો સમાગમ કોઇ પણ વખત કોઇ પણ પ્રકારે થશે કે નહીં?" કેવળી બોલ્યા—"હા, જયારે હું ફરીથી અહીં આવીશ ત્યારે તમને તેનો સમાગમ અહીં થશે." આ પ્રમણે વૃત્તાંત સાંભળીને કુમારના માતાપિતા વૈરાગ્ય પામ્યા, અને તેમણે નાના પુત્રને રાજ્યપર સ્થાપન કરી કેવળીની પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું

દુષ્કર તપ તપવામાં તત્પર, નિર્દોષ આહાર લેવામાં સાવધાન, નિઃસંગ માનવાળા અને ત્રણ ગુપ્તિને ધારણ કરનારા તે બન્નેએ ગુરૂ સાથે વિહાર કર્યો. એકદા એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા તે જ્ઞાની મુનિ ફરીને તેજ દુર્ગિલ નામના ઉદ્યાનમાં તે બન્ને સાધુ સાધ્વી સહિત પધાર્યા. તે સમયે તે યક્ષિણીએ કુમારનું શેષ રહેલું અલ્પ આયુષ્ય જાણી કેવળી પાસે આવી ભક્તિ સહિત હાથ જોડીને પૂછ્યું કે—" હે ભગવન્ ! કોઇ પણ પ્રકારે અલ્પ આયુષ્યને વૃદ્ધિ પમાડી શકાય કે નહીં ? " ત્યારે કેવળજ્ઞાનવડે સમગ્ર પદાર્થના વિસ્તારને જાણનારા કેવળી ભગવંત બોલ્યા કે— 'હે મહાનુભાવ ! તીર્થંકરો, ગણધરો, ચક્રવર્તીઓ, બળદેવો અને વાસુદેવો એ સર્વે અત્યંત બળવાન હોય છે છતાં પણ તુટેલા આયુષ્યને સાંધી શકતા નથી. (પૂર્ણ થયેલા આયુષ્યને વધારી શકતા નથી). કહ્યું છે કે—"વિદ્યા, ઔષધ, પિતા, બંધુઓ, પુત્રો, ઇષ્ટ કુળદેવતા, સ્નેહના સંબંધવાળી માતા, ધન, સ્વજન, પરિવાર, શરીરનું બળ, દેવેંદ્ર અથવા અસુરેંદ્ર એ કોઇ પણ આયુષ્ય વધારવાને શક્તિમાન નથી. " આ પ્રમાણેનાં કેવળીનાં વચન સાંભળી તે દેવી જાણે પોતાનું સર્વસ્વ નાશ પામ્યું હોય તેમ મનમાં ખેદ પામી અને પોતાના ભવનમાં આવી. કુમારે તેને ખેદયુક્ત જોઈ કોમળ વચનવડે પૂછ્યું કે—" હે સ્વામિની ! હે પ્રિયા ! આજે તું મનમાં ખેદયુક્ત જણાય છે, તેનું શું કારણ ? તને કોઈએ દુઃખ આપ્યું છે ? કે કોઇએ તારી આજ્ઞાનું ખંડન કર્યું છે ? કે મારા કોઇ અપરાધથી તું અપ્રસન્ન થઇ છે ? " તે સાંભળી તેણે કાંઇ પણ જવાબ આપ્યો નહીં; અને મનમાં મોટા વિષાદના સમૂહને ધારણ કરીને મૌનજ રહી. ત્યારે કુમારે ફરીથી આગ્રહપૂર્વક પૂછ્યું, તે વખતે તેણે સમગ્ર વૃત્તાંત કહ્યો

કે—“ હે સ્વામિન્ ! મેં અવધિજ્ઞાનવડે તમારૂં આયુષ્ય અલ્પ રહ્યું છે એમ જાણ્યું, તેથી આયુષ્યનું સ્વરૂપ મેં કેવળી પાસે જઇને પૂછ્યું, અને તેમણે તેનું સ્વરૂપ કહ્યું. આ કારણથી હે નાથ ! મારા શરીરમાં આપના વિયોગદુઃખરૂપ શલ્યે પ્રવેશ કર્યો છે. વિધાતાની ચેષ્ટા વક્ર થશે ત્યારે એટલે આપનું આયુષ્ય પૂર્ણ થશે ત્યારે હું તમારો વિરહ શી રીતે સહન કરી શકીશ?” તે સાંભળી કુમારે કહ્યું કે–“ હે દેવી ! તું હૃદયમાં ખેદ ન કર. જળના બિંદુની જેવા ચંચળ જીવિતને વિષે સ્થિરતાની બુદ્ધિ કોણ રાખે ? હવે તો જો તું મારા પર સાચો સ્નેહ રાખતી હો તો હે પ્રાણપ્રિયે ! મને તું તે કેવળીની પાસે લઇ જા કે જેથી હું મારા આત્માનું કાર્ય સાધું.” તે સાંભળી તેણે પોતાની શક્તિથી તે કુમારને કેવળી પાસે મૂક્યો. કુમાર કેવળીને વાંદી યોગ્ય સ્થાને બેઠો. ઘણે કાળે તે કુમારને જોઇને પુત્રના સ્નેહે કરીને ત્યાં બેઠેલા તેના માતાપિતા કે જે મુનિપણામાં હતા તે રૂદન કરવા લાગ્યા. કુમારે તેમને ઓળખ્યા નહીં; તેથી કેવળીએ તેને કહ્યું કે–“ હે કુમાર ! આ અહીં બેઠેલા મુનિ તથા સાધ્વી તારા માતાપિતા છે, તેમને તું વંદન કર.” કુમારે કેવળીને પૂછ્યું કે–“હે પ્રભુ ! તેઓએ વ્રતનો સ્વીકાર શા માટે કર્યો ?” ત્યારે કેવળીએ પુત્રના વિયોગનું કારણ કહી બતાવ્યું. તે સાંભળી કુમાર મેઘને જોઈ મોરની જેમ, ચંદ્રને જોઈ ચકોર પક્ષીની જેમ, સૂર્યને જોઇ ચક્રવાક પક્ષીની જેમ, ગાયને જોઇને વાછરડાની જેમ અને મનોહર વસંતઋતુને જોઇને કોયલની જેમ અત્યંત હર્ષ પામ્યો, અને હર્ષના વશથી તેના રોમાંચ વિકસ્વર થયા. તે પોતાના માતાપિતા સાધ્વી તથા મુનિને કંઠે વળગીને રોવા લાગ્યા. તેને પેલી યક્ષિણીએ મધુર વચનવડે નિવાર્યો–શાંત કર્યો. અશ્રુથી પૂર્ણ થયેલાં કુમા-

રનાં નેત્રોને પોતાના વસ્ત્રના છેડાથી તેણે લુઈ નાંખ્યાં. અહો ! મહામોહનો વિલાસ કેવો છે !

પછી પોતાના માતાપિતાના દર્શનથી ઉત્પન્ન થયેલા હર્ષના સમૂહવડે ભરપૂર થયેલા તેને તે દેવીએ કેવળજ્ઞાનીની પાસે બેસાડ્યો. એટલે સમય જોઇને કેવળીએ તે સર્વેના ઉપકાર કરે તેવી અને અમૃત રસની નીક જેવી ધર્મદેશના આ પ્રમાણે આપી કે—" અહો ભવ્ય જીવો ! જે ભવ્ય પ્રાણી મનુષ્યભવ પામીને ધર્મ કરવામાં પ્રમાદ કરે છે, તે ચિંતામણિ રત્નને પામીને તેને સમુદ્રમાં ગુમાવવા જેવું કરે છે. તેની ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહુંછું તે સાંભળો.

કોઇ એક શ્રેષ્ઠ નગરમાં કળાકુશળ વણિક રહેતો હતો, તે ગુરૂ પાસે રત્નની પરીક્ષા કરવાનો ગ્રંથ ભણ્યો. તેમાં સૌગંધિક, કર્કેતન, રક્ત, ગોમેદ, ઇંદ્રનીલ, જળકાંત, સૂર્યકાંત, ચમસાર, ગર્ભ, અંક અને સ્ફટિક ઇત્યાદિક રત્નોનાં લક્ષણ, ગુણ, વર્ણ, નામ અને ગોત્ર એ સર્વ તે ભણ્યો, અને રત્નની પરીક્ષામાં નિપુણ થયો. એકદા તે વણિકે વિચાર કર્યો કે—' બીજાં રત્નો મેળવવામાં શું ફળ છે ? એક ચિંતામણિ જ સર્વ રત્નોમાં શિરોમણિ છે, અને વાંછિત અર્થને આપનાર છે; માટે તેજ મેળવું.' આમ વિચારીને તે ચિંતામણિ મેળવવા માટે અનેક ખાણોમાં ખોદવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. વિવિધ પ્રકારના ઉપાય કરવાથી પણ તે ચિંતામણિ મેળવી શકયો નહીં. કોઈએ તેને કહ્યું કે—' તું વહાણમાં બેસીને રત્નદ્વીપે જા. ત્યાં આશાપૂરી નામની દેવી છે તે તારૂં વાંછિત પૂર્ણ કરશે.' તે સાંભળીને તે રત્નદ્વીપે ગયો. ત્યાં ઉપવાસ કરીને તે દેવીની આરાધના કરવા લાગ્યો. એકવીશ ઉપવાસે દેવીએ સંતુષ્ટ થઈને તેને કહ્યું કે—' હે ભદ્ર ! શા માટે તેં મારૂં આરાધન કર્યું છે ?' તે બોલ્યો કે—' હે દેવી ! ચિંતામણિ [illegible] પ્રાપ્ત કરવા માટે મારો આ ઉદ્યમ છે.' દેવીએ કહ્યું—' હે ભદ્ર !

તારૂં તેવું ભાગ્યજ નથી; દેવો પણ પ્રાણીઓને તેના ભાગ્યને અનુસારે જ દ્રવ્ય આપે છે.' તે બોલ્યો—"જો મારૂં તેવું શ્રેષ્ઠ ભાગ્ય હોત તો હું તારી સેવાજ શા માટે કરત? તેથી તું તો મને રત્ન આપ, પછી જે થવાનું હોય તે ભલે થાય." ત્યારે તેણે તે વણિકને ચિંતામણિ રત્ન આપ્યું. તે લઈ સંતુષ્ટ થઈને પેલો વણિક પોતાના ઘર તરફ જવા માટે વહાણમાં ચાલ્યો. વહાણના એક પ્રદેશમાં બેઠેલો તે વણિક જેટલામાં મધ્ય સમુદ્રે આવ્યો, તેટલામાં પૂર્વ દિશામાં પૂર્ણિમાના ચંદ્રનો ઉદય થયો. તે ચંદ્રને જોઇને તે વણિક પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે–'આ ચિંતામણિનું તેજ અધિક છે કે ચંદ્રનું તેજ અધિક છે?' એમ વિચારી તેણે ચિંતામણિને પોતાના હાથમાં રાખ્યું અને વારંવાર પોતાની દૃષ્ટિવડે ચંદ્ર અને રત્ન સામું જોવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે તે જોતો હતો તેટલામાં અભાગ્યને યોગે તેના હસ્તતળમાંથી અત્યંત સુકુમાળ તે શ્રેષ્ઠ રત્ન સમુદ્રમાં પડી ગયું. પછી સમુદ્રમાં પડીને ઘણી ઘણી રીતે તેની શોધ કરી તોપણ તે રત્ન તેને મળી શક્યું નહિ.

હવે શું સમગ્ર રત્નોમાં શિરોમણિ ચિંતામણિ કોઈ પણ પ્રકારે તે દુર્ભાગીને ફરીને પ્રાપ્ત થાય? નજ થાય. તેજ પ્રમાણે સેંકડો ભવભ્રમણ કરીને મહા પ્રયત્ને પ્રાપ્ત કરેલા મનુષ્યપણાને પ્રમાદના સમૂહને આધીન થયેલો જે જીવ ક્ષણમાત્રમાં હારી જાય છે તેને ફરીને તેની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી; પરંતુ મનુષ્યપણું પામીને જેઓ પોતાના હૃદયમાં જિનધર્મને ધારણ કરે છે તેઓનેજ ધન્ય છે, તેઓજ પુણ્યવંત છે, અને તેઓનુંજ મનુષ્યપણું સફળ અને લોકમાં શ્લાઘા કરવા યોગ્ય છે."

આ પ્રમાણેની ધર્મદેશના સાંભળીને યક્ષિણીએ સમકિત

ગ્રહણ કર્યું; અને કુમારે ગુરૂની પાસે સર્વવિરતિ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. પછી તે કુમારસાધુએ સ્થવિર સાધુની પાસે ચૌદ પૂર્વનો અભ્યાસ કર્યો, અને દુષ્કર તપસ્યા કરવામાં તત્પર થઇ માતાપિતાની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે કુમાર અને તેના માતાપિતા એ ત્રણે ચારિત્રનું પાલન કરી મહાશુક્ર નામના સાતમા દેવલોકમાં મંદિર નામના વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

પેલી યક્ષિણી પણ મરીને વૈશાલી નામની નગરીમાં ભ્રમર નામના રાજાની કમળા નામે સત્ય શીળને ધારણ કરનારી ભાર્યા થઇ. અનુક્રમે ભ્રમર રાજા અને કમળા રાણી એ બન્ને જિનધર્મ ગ્રહણ કરી અંતે શુભ ધ્યાનવડે કાળ કરી તે મહાશુક્ર દેવલોકના મંદિર વિમાનમાંજ શ્રેષ્ઠ દેવતાઓ થયા.

આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં શ્રેષ્ઠ નીતિનાં દેદીપ્યમાન મંદિરરૂપ, ધન ધાન્યાદિકવડે સમૃદ્ધિવાળું અને સમગ્ર લોકમાં પ્રસિદ્ધ રાજગૃહ નામે શ્રેષ્ઠ નગર છે. તેમાં મહેંદ્રસિંહ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે શત્રુરૂપ હાથીઓનો વિનાશ કરવામાં સિંહ સમાન હતો, અને તેનું નામ સાંભળીને જ રણસંગ્રામમાં કરોડો સુભટો નાસી જતા હતા. તેને રૂપની સંપત્તિવડે દેવીના જેવી કૂર્માદેવી નામની પ્રિયા હતી; તે વિનય, વિવેક, વિચાર વિગેરે ગુણરૂપી આભૂષણોથી શોભતી હતી. ઇંદ્ર અને ઇંદ્રાણીની જેમ તથા કામદેવ અને રતિની જેમ વિષયસુખને ભોગવતાં તેમનો કાળ સુખે કરીને નિર્ગમન થતો હતો. એકદા તે કૂર્માદેવી પોતાની શય્યામાં કાંઇક જાગતી અને કાંઇક ઉંઘતી સુતી હતી; તેવામાં સ્વપ્નને વિષે તેણે આશ્ચર્યકારક અને મનોહર એક

દેવવિમાન જોયું. પ્રભાતકાળ થયો ત્યારે તે દેવી શય્યામાંથી ઉઠી રાજાની પાસે જઇ મધુર વચનવડે બોલી કે–"હે સ્વામિન્ ! આજે સ્વપ્નમાં દેવભવન જોઈને હું જાગૃત થઈ છું, તે સ્વપ્નનું વિશેષ ફળ મને શું પ્રાપ્ત થશે ? " રાણીની હકીકત સાંભળી રાજા હર્ષ પામ્યો, તુષ્ટમાન થયો, તેનું શરીર રોમાંચવડે વ્યાપ્ત થયું, અને પોતાની બુદ્ધિ અનુસારે તેણે કહ્યું કે–" હે દેવી ! તું નવ માસ અને સાત દિવસ પૂર્ણ થશે ત્યારે ઘણાં લક્ષણો અને ગુણોથી પરિપૂર્ણ તથા જગતનાં નેત્રોને આનંદ આપનાર પુત્રને પ્રસવીશ. " આ પ્રમાણેનું રાજાનું વચન સાંભળી રાણી પોતાના હૃદયમાં હર્ષ પામી, સંતુષ્ટ થઇ, અને પતિની આજ્ઞા લઈને પોતાના મહેલમાં ગઇ. તે વખતે પુણ્યશાળી દુર્લભકુમારનો જીવ દેવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને સરોવરને વિષે હંસની જેમ કૂર્માદેવીના ઉદરને વિષે ઉત્પન્ન થયો. રત્નવડે રત્નખાણની જેમ અને મુકતાફળવડે છીપ-સંપુટની જેમ તે ગર્ભવડે રાણીએ અત્યંત સૌભાગ્ય ધારણ કર્યું. તેને ગર્ભના પ્રભાવથી અને પુણ્યના ઉદયથી સૌભાગ્યને પ્રાપ્ત કરનારો ધર્મશાસ્ત્ર શ્રવણ કરવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો. તેથી રાજાએ કૂર્માદેવીને ધર્મ શ્રવણ કરવા માટે સેવકોને નગરમાં મોકલીને છએ દર્શનના જ્ઞાની પંડિતોને બોલાવ્યા. તેઓ સ્નાન કરી, બળિકર્મ કરી, કૌતુક મંગળ વિગેરે ક્રિયાઓ કરી તથા પોતપોતાના ધર્મપુસ્તકોને હસ્તમાં ગ્રહણ કરી રાજસભામાં આવ્યા. તેઓએ રાજાને આશીર્વાદ આપ્યો, રાજાએ તેમને માન સન્માન આપ્યું, અને ભદ્રાસન પર બેસાડ્યા. પછી તેઓએ પોતપોતાનો ધર્મ વર્ણવ્યો. હિંસાદિક આશ્રવવાળો અન્ય દર્શનીઓનો કહેલો ધર્મ સાંભળીને જિનધર્મમાં લીન થયેલી દેવી ઉલટી

અત્યંત ખેદ પામી. કહ્યુ છે કે–" અનેક પ્રકારે દાન આપો, માનવ્રતને ધારણ કરો, વેદાદિકનો અભ્યાસ કરો, અને દેવાદિકનુ નિરંતર ધ્યાન કરો; પરંતુ જો દયા ધર્મ પાળો નહીં તો તે સર્વ નિષ્ફળ છે, ભિક્ષા પણ નિષ્ફળ છે, વિવિધ પ્રકારના દાન દેવા તે પણ નિષ્ફળ છે, બાહ્ય અભ્યંતર તપ કરવો તે પણ નિષ્ફળ છે, આત્માદિકનું ધ્યાન કરવું નિષ્ફળ છે, અને મૌન વ્રત ધારણ કરવુ તે પણ નિષ્ફળ છે." ત્યાર પછી રાજાએ જિનધર્મનું પાલન કરનાર મહા ગુણવાન આચાર્યને બોલાવ્યા. તેમણે જિનાગમમાં કહેલા તત્ત્વના સારભૂત ધર્મનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું કે–" છ જીવનિકાયનું સમગ્રપણે પાલન કરવું એજ ધર્મ છે; કારણ કે પાંચ મહાવ્રતોમાં અહિંસાવ્રતને પ્રથમ વ્રત કહેલું છે. તે વિષે દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે– મહાવ્રતોમાં પહેલું સ્થાન શ્રીમહાવીરસ્વામીએ એ દેખાડયું છે કે સર્વ જીવોને વિષે નિપુણ એવી દયા પાળવી એજ ખરો સંયમ છે.' વળી ઉપદેશમાળામાં પણ કહ્યું છે કે–છ જીવનિકાયની દયાથી રહિત પ્રાણી ચારિત્રી પણ નથી અને ગૃહસ્થી પણ નથી. યતિધર્મથી ભ્રષ્ટ થયેલા પુરૂષ ગૃહસ્થના ધર્મથી પણ ભ્રષ્ટ થાય છે." આ પ્રમાણે મેઘની ગર્જના જેવાં મુનિવરનાં વચનો સાંભળીને રાણીનો મનરૂપી મયૂર અત્યંત ઉલ્લાસ પામ્યો. પછી રાણીનો દોહદ સંપૂર્ણ થવાથી ગર્ભસ્થિતિ પરિપૂર્ણ થઇ ત્યારે શુભ દિવસ અને શુભ સમયે તેણે પુત્રરત્ન પ્રસવ્યો. તે વખતે સર્વત્ર ઉત્તમ વાજિત્રો વાગવા લાગ્યા, આકાશને વિષે મનોહર શબ્દની ગર્જના થવા લાગી, શ્રેષ્ઠ મંગળ ભુંગળ અને ભેરીના શબ્દો થવા લાગ્યા, નફેરી જાતિના વાજિત્રના નવીન શબ્દો સંભળાવા લાગ્યા, ચિર-

કાળ સુધી ચતુર પુરૂષોના ચિત્તને આનંદ પમાડે તેવી બિરૂદાવળી બંદિજનો બોલવા લાગ્યા, અને વેશ્યાઓ નૃત્ય કરવા લાગી. આ પ્રમાણે પુત્રજન્મને અંગે મોટો ઉત્સવ થયો.

પછી માતાપિતાએ ધર્મ શ્રવણ કરવાના દોહદને અનુસરીને પુત્રનું ધર્મદેવ એવું મનોહર ગુણવાળું નામ પાડ્યું, અને હુલામણાનું કૂર્માપુત્ર એવું બીજું નામ પણ સ્થાપિત થયું. આ પ્રમાણેનાં તેનાં બન્ને નામો સાર્થક પ્રસિદ્ધ થયાં. તે કુમાર પાંચ ધાત્રીઓએ એક હાથમાંથી બીજે હાથે લેવાતો અને એક ખોળામાંથી બીજા ખોળામાં સંક્રમણ કરાતો સર્વ જનોને પ્રિય થઈ પડ્યો. અનુક્રમે વૃધ્ધિ પામેલો તે કુમાર પોતાની બુદ્ધિથી પોતાની મેળેજ બોંતેર કળાઓ ભણ્યો; તેમાં ઉપાધ્યાય તો માત્ર સાક્ષીરૂપેજ થયા. પૂર્વ જન્મને વિષે તેણે બીજા કુમારોનું ઉછાળવા વિગેરેથી જે કર્મબંધન કર્યું હતું તે કર્મના વશાથી તે બે હાથ પ્રમાણજ દેહને ધારણ કનાર વામન રૂપે રહ્યો. અનુક્રમે સૌભાગ્યે કરીને યુકત અને અતુલ રૂપના ગુણે કરીને યુવાન સ્ત્રીઓના મનને મોહ પમાડતો તે કુમાર યુવાવસ્થાને પામ્યો. યુવાવસ્થામાં સર્વ પ્રાણીને ઘણે પ્રકારે વિષયવિકારો ઉત્પન્ન થાય છે; પરંતુ આ કૂર્માપુત્રને તત્ત્વનું જ્ઞાન હોવાથી તેને તેવા વિષયવિકારો ઉત્પન્ન થયા નહીં, તે વિષયોથી વિરક્તજ રહ્યો. બ્રહ્મા, વિશ્ણુ અને મહેશ્વર વિગેરે સર્વે લૌકિક દેવો વિષયોને વશ થયેલા છે, પરંતુ આ કૂર્માપુત્રને ધન્ય છે કે જેણે વિષયોને પોતાને વશ કર્યા. તેણે પૂર્વ જન્મમાં ચિરકાળ સુધી નિરતિચારપણે ચારિત્રનું પાલન કર્યું હતું, તેથી આ ભવમાં યુવાવસ્થાને વિષે પણ તેને વિષયો ઉપર વિરક્તભાવ ઉત્પન્ન થયો.

એકદા કોઇ મુનીશ્વરના મુખથી ગણાતું શ્રુત સાંભળીને તે

કુમારને નિર્મળ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. જાતિસ્મરણજ્ઞાનવડે સંસારની અસારતાને જાણીને શુભ ભાવની અત્યંત વૃદ્ધિ થવાથી તેણે ક્ષપકશ્રેણિપર આરોહણ કર્યું અને શુક્લધ્યાનને ધ્યાતાં દુઃસહ કર્મરૂપી ઇંધનના સમૂહને ધ્યાનરૂપી અગ્નિવડે બાળી દેવાથી તે કૂર્માપુત્રને ઉજ્વળ અનંત કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

કૂર્માપુત્ર કેવળીએ વિચાર્યું કે–" જો હું હમણા ચારિત્રને ગ્રહણ કરીશ તો મારા માતાપિતા મારા વિયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા શોક અને દુઃખને લીધે અવશ્ય મરણ પામશે." એમ વિચારીને કેવળજ્ઞાન સહિત છતાં પણ માતાપિતાના સ્નેહથી તે ભાવચારિત્રી કુમાર ઘણા વખત સુધી ગૃહવાસને વિષેજ રહ્યા. જગતમાં માતાપિતાના ચરણનો ભક્ત કૂર્માપુત્ર જેવો બીજો કયો પુત્ર છે કે જે કેવળી થયા છતાં પણ તેમના પરની અનુકંપાને લીધે ચિરકાળ સુધી ગૃહવાસમાં રહે ! કૂર્માપુત્રની જેવો બીજો કયો પુત્ર ધન્ય ગણાવા યોગ્ય છે કે જે કેવળજ્ઞાની થયા છતાં પણ માતાપિતાને પ્રતિબોધ પમાડવાને માટે અજ્ઞાનીની જેમ ગૃહવાસમાં રહે !

ગૃહવાસમાં રહેવા છતાં પણ કૂર્માપુત્રને જે અનંત કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તે શુભ ભાવનાનોજ પ્રભાવ છે. ભરત ચક્રવર્તી પણ ઉત્તમ પ્રકારના મનોહર અંતઃપુરમાં લીન થયા હતા અને ગૃહસ્થી હતા તોપણ શુભ ભાવને લીધેજ અરિસાભુવનમાં કેવળજ્ઞાન પામ્યા હતા. ગૃહીવેષમાં રહેલ ઇલાપુત્ર વંશના અગ્ર ભાગ ઉપર ચડી નૃત્ય કરતા હતા, તેવામાં દૂર રહેલા ઘરને વિષે કોઇ મુનિવરને આહાર વહોરાવતા જોઈ શુભ ભાવ ઉત્પન્ન થવાથીજ કેવળી થયા હતા. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલ અષાઢાભૂતિ ભરત ચક્રીનું નાટક કરતા હતા, તેમાં અરિસાભુવનનો વેષ ભજવતાં તેને પણ શુભ ભાવ ઉ-

ત્પન્ન થવાથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું. મેરૂ અને સરસવમાં જેટલું અંતર છે તેટલું દ્રવ્યક્રિયા અને ભાવક્રિયામાં અંતર સમજવું. ઉત્કૃષ્ટપણે દ્રવ્યસ્તવની આરાધના કરનાર જીવ અચ્યુત દેવલોક સુધી જઇ શકે છે, અને ભાવસ્તવના પ્રભાવથી તો એક અંતર્મુહૂર્તમાં મોક્ષને પામે છે.

આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં (અઢીદ્વીપમાં) પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રો છે. દરેક વિદેહમાં બત્રીશ બત્રીશ વિજયો છે, બત્રીશને પાંચે ગુણવાથી કુલ એકસો ને સાઠ વિજયો છે, તેમાં પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરવત ક્ષેત્ર ભેળવવાથી એકસો ને સીત્તેર ક્ષેત્રો થાય છે. તે સર્વ ક્ષેત્રમાં ઉત્કૃષ્ટ કાળે એક એક તીર્થંકર વિચરે છે, ત્યારે એકસો સીત્તેર તીર્થંકરો સમકાળે લભ્ય થાય છે. આ હકીકત પ્રસંગોપાત કહી છે. હવે પ્રસ્તુત વાત કહેવામાં આવે છે.

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મંગલાવતી નામના પ્રસિધ્ધ વિજયમાં ધનધાન્યથી પરિપૂર્ણ રત્નસંચયા નામની નગરી છે. તેમાં પ્રતાપે કરીને સૂર્યને જીતનાર અને સાઠ હજાર સ્ત્રીઓનો સ્વામી **દેવાદિત્ય** નામનો ચક્રવર્તી રાજા રાજ્ય ભોગવતો હતો. એકદા **જગદુત્તમ** નામના તીર્થંકર વિહાર કરતાં શ્રેષ્ઠ વૃક્ષોના સમૂહથી શોભતા તે નગરીના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. તે વખતે ત્યાં વૈમાનિક, જ્યોતિષી અને ભવનપતિ દેવોએ રત્ન, સુવર્ણ અને રૂપાના ત્રણ પ્રાકારે કરીને મનોહર સમવસરણ રચ્યું. સૂર્યના આગમનને જાણી ચક્રવાક પક્ષીની જેમ જિનેશ્વરનું આગમન સાંભળીને ચક્રવર્તી ખુશી થયા, અને પરિવાર સહિત પ્રભુને વાંદવા આવ્યા. જિનેંદ્રને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી વિધિપૂર્વક વંદન કરી નમ્રતાપૂર્વક હાથ જોડી યોગ્ય સ્થાને બેઠા, એટલે પ્રભુએ અમૃત જેવી મધુર વાણીવડે ભવ્ય જનોને સંસાર-

સમુદ્રનો પાર પમાડવામાં અદ્વિતીય પ્રવહણ સમાન આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી કે—

" અહો ભવ્ય જીવો ! સાંભળો—નિગોદમાં રહેલો જીવ કોઈક પ્રકારે તેમાંથી નીકળી ઘણા ભવોમાં ભ્રમણ કરી મનુષ્યપણું પામે છે. મનુષ્યપણું પામ્યા છતાં પણ આર્યક્ષેત્ર અને ઉત્તમ કુળ પામવું દુર્લભ છે. કેમકે ઘણા જીવો તો ચોર અને મ્લેચ્છ જાતિમાં અને અનાર્ય ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આર્ય ક્ષેત્ર અને ઉત્તમ કુળ પામ્યાં છતાં પણ પાંચે ઇંદ્રિયોનું મનોહરપણું અને નિરોગીપણું પામવું દુર્લભ છે; કારણકે પ્રાયે કરીને કોઈ પણ મનુષ્યનું શરીર તદ્દન રોગરહિત જોવામાં આવતું નથી. ઇંદ્રિયોની સુંદરતા અને આરોગ્યતા પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ જિનધર્મ શ્રવણ કરવાની સામગ્રી પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે; કારણકે ઉત્તમ ગુણવાળા સાધુરૂપ ગુરૂ સર્વત્ર દેખાતા નથી. ગુરૂની જોગવાઈ મળ્યા છતાં પણ ધર્મનું શ્રવણ કરવું દુર્લભ છે. જિનધર્મનું શ્રવણ કર્યા છતાં પણ જિનેશ્વરનાં વચનને વિષે શ્રદ્ધા થવી દુર્લભ છે; કારણકે ઘણા માણસો તો વિષયરસમાંજ આસક્ત ચિત્તવાળા જોવામાં આવે છે. જિનવચનમાં શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત થયાં છતાં પણ તે પ્રમાણે ક્રિયા કરવી અત્યંત દુર્લભ કહેલી છે; કારણકે શુભ ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થયાં છતાં પણ મનુષ્યને પ્રમાદ રૂપી શત્રુ નિરતિચાર ક્રિયા કરતાં અટકાવે છે. કહ્યું છે કે—" પ્રમાદ મોટો દ્વેષી છે, પ્રમાદ મોટો શત્રુ છે, પ્રમાદ મુક્તિ નગરીનો ચોર છે, અને પ્રમાદ નરકનું સ્થાન છે." જેઓ પૂર્વોક્ત સર્વ સામગ્રી પામીને પ્રમાદનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરે છે તેઓ જ ધન્ય છે, તેઓજ પુણ્યવંત છે, અને તેઓ જ પરમપદને પામી શકે છે."

આ પ્રમાણેનો જિનેશ્વરનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપદેશ સાંભળીને કેટલાએક પુણ્યવંત મનુષ્યોએ ભાવથી સમકિત ગ્રહણ કર્યું, કેટલાકે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું અને કેટલાકે દેશવિરતિ અંગીકાર કરી.

આ અવસરે કમળા, ભ્રમર, ક્રોણ અને દ્રુમાના જીવો કે જે પ્રથમ મહાશુક્ર દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલા હતા તેઓ ત્યાંથી ચ્યવીને ભરતક્ષેત્રના વૈતાઢ્ય પર્વત ઉપર વિદ્યાધરો થયા હતા. તે ચારે જણાએ સંસારના ભોગ ભોગવી ચારણમુનિ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. તેઓ ફરતા ફરતા જ્યાં આ દેશના દેવાય છે ત્યાં આવ્યા, અને જિનેશ્વરને વંદના કરીને તેમની પાસે બેઠા. તેમને જોઇને ચક્રવર્તીએ ધર્મચક્રી (જિનેશ્વર) ને પૂછ્યું કે—" હે ભગવન્ ! શુભ મનવાળા આ ચાર મુનિઓ કોણ છે ? અને ક્યાંથી અહીં આવ્યા છે ? " જિનેશ્વરે કહ્યું કે—" હે રાજા ! તમે સાંભળો. આ ચારે ચારણમુનિઓ મને વંદના કરવા માટે ભરતક્ષેત્રના વૈતાઢ્ય પર્વતપરથી અહીં આવ્યા છે. " ચક્રવર્તીએ પૂછ્યું કે–"હે ભગવન્ ! જે વૈતાઢ્ય પવર્તની આપ વાત કરો છો તે વૈતાઢ્ય પર્વતવાળા ભરતક્ષેત્રમાં હાલ કોઇ ચક્રવર્તી કે કેવળી છે ? " જિનેશ્વરે કહ્યું કે—" હે રાજન્ ! હાલ ભરતક્ષેત્રમાં કોઇ કેવળજ્ઞાની કે ચક્રવર્તી નથી, પરંતુ ગૃહવાસમાં રહેલો એક કૂર્માપુત્ર કેવળજ્ઞાની છે. " ત્યારે ચક્રવર્તીએ પૂછ્યું કે—" હે ભગવન્ ! શું કેવળજ્ઞાની ગ્રહવાસમાં પણ રહે ? " પ્રભુએ કહ્યું—"કૂર્માપુત્ર કેવળી પોતાના માતાપિતાને પ્રતિબોધ કરવાના હેતુથી ગૃહવાસમાં રહેલા છે." પછી તે ચારણ-મુનિઓએ પૂછ્યું કે—" હે ભગવન્ ! અમને કેવળજ્ઞાન થશે કે નહીં ? " પ્રભુએ કહ્યું–" તમને પણ થોડા કાળમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. " તેઓએ ફરીને પૂછ્યું–" હે મોક્ષપુરીમાં જનારા સાર્થ-

વાહ! અમને કેવળજ્ઞાન ક્યારે થશે?" ત્યારે જગદુત્તમ નામના જિનેશ્વર બોલ્યા કે—" જ્યારે કૂર્માપુત્ર કેવળી પોતે જ તમને મહાશુક્ર દેવલોકના મંદિર નામના વિમાનની કથા કહેશે ત્યારે તમને કેવળજ્ઞાન થશે." તે સાંભળીને તત્ત્વને જાણનાર અને ત્રણ ગુપ્તિને ધારણ કરનાર તે ચારે મુનિઓ જિનેશ્વરને નમીને આકાશમાર્ગે કૂર્માપુત્રની પાસે આવ્યા, અને મૌનપણે તેમની પાસે બેસી ગયા. કૂર્માપુત્ર કેવળી છતાં મુનિવેષમાં ન હોવાથી તેમને વાંદ્યા નહીં. કૂર્માપુત્ર કેવળીએ તેમને કહ્યું કે—"હે ભદ્રો! મહાશુક્ર દેવલોકમાં મંદિર વિમાનને વિષે આપણે સાથે રહીને જે સુખ ભોગવ્યું છે તે તમને જિનેશ્વરે કહ્યું નથી, તે આ પ્રમાણે છે." આમ કહીને કૂર્માપુત્ર કેવળીએ તે સુખનું સવિસ્તર વર્ણન કર્યું. તે વર્ણન સાંભળતાંજ તે ચારે ચારણમુનિઓને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી પૂર્વ જન્મનું સ્મરણ થયું, અને તરતજ તેઓ ક્ષપકશ્રેણિ પર આરૂઢ થયા.

ક્ષપકશ્રેણિનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે-પ્રથમ અનંતાનુબંધી ચાર કષાય, મિથ્યાત્વમોહની, મિશ્રમોહની અને સમકિતમોહની એ સાત પ્રકૃતિ ખપાવી પછી અનુક્રમે પ્રત્યાખ્યાની અને અપ્રત્યાખ્યાની એ બે ચોકડીના આઠ કષાયો, નપુંસક વેદ, સ્ત્રીવેદ, હાસ્યાદિષટ્ક, પુરૂષવેદ અને ત્યાર પછી સંજ્વલન ક્રોધાદિકને ખપાવે છે. આઠ કષાય ખપાવતાં મધ્યમાં નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, તિર્યંચગતિ, તિર્યંચાનુપૂર્વી, એકેંદ્રિયજાતિ, દ્વીંદ્રિયજાતિ, ત્રીંદ્રિયજાતિ અને ચતુરિંદ્રિયજાતિ, આતપ, ઉદ્યોત, સ્થાવર નામકર્મ, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, અપર્યાપ્ત, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલા પ્રચલા અને સ્ત્યાનર્દ્ધિ

એટલી પ્રકૃતિઓને ખપાવે છે,[1] અને પછી આઠ કષાયમાંથી રહેલ શેષ ભાગ ખપાવે છે. પછી વિશ્રાંતિ લઇને કેવળજ્ઞાન થવામાં બે સમય બાકી રહે ત્યારે પહેલા સમયમાં નિદ્રા, પ્રચલા અને નામ-કર્મની આ પ્રમાણેની ૧૫ પ્રકૃતિઓ—દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, વૈક્રિય શરીરનામકર્મ, પહેલા સંઘયણ શિવાયના બીજા પાંચ સંઘયણો અને પોતાના સંસ્થાન શિવાયના પાંચ સંસ્થાનો, તીર્થંકર નામ કર્મ અને આહારક શરીરનામકર્મને ખપાવે છે,[2] અને બીજા એટલે છેલ્લા સમયે જ્ઞાનાવરણની પાંચ પ્રકૃતિઓ, દર્શનાવરણની ચાર પ્રકૃતિઓ અને અંતરાય કર્મની પાંચ પ્રકૃતિઓ કુલ ૧૪ પ્રકૃતિઓ ખપાવી કેવળજ્ઞાન પામે છે.

આ પ્રમાણે ક્ષપકશ્રેણિને પામીને તે ચારે મુનિઓ કેવળી થયા. પછી તેઓ જિનેશ્વરની પાસે જઇને કેવળીની પર્ષદામાં બેઠા. ત્યાં બેઠેલા ઇંદ્રે જગદુત્તમ જિનેશ્વરને પૂછ્યું કે—“ હે સ્વામિન્ ! આ મુનિઓએ તમને કેમ વંદના કરી નહિ ? ” પ્રભુએ કહ્યું કે—“ એઓએ કૂર્માપુત્ર પાસે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તેથી તેઓએ અમને વંદના કરી નથી. ” ફરીથી ઇંદ્રે પૂછ્યું કે—“ તે કૂર્માપુત્ર ક્યારે મહાવ્રતી થશે ? ” પ્રભુએ કહ્યું કે—

---

૧ આમાંથી અપર્યાપ્ત નામકર્મ ૧૪ મા ગુણઠાણાના દ્વીચરમ સમયે ખપાવવાનું કર્મગ્રંથમાં કહ્યું છે, અને તે શિવાયની ૧૬ પ્રકૃતિ અપ્રત્યાખ્યાની પ્રત્યાખ્યાની કષાયની બે ચોકડી ખપાવતાં વચમાં ખપાવે છે એમ કહ્યું છે.

૨ આ ૧૫ પૈકી ૧૪ નામકર્મની પ્રકૃતિઓ ૧૪ મા ગુણઠાણાના દ્વીચરમ-સમયે ખપાવે એમ કર્મગ્રંથમાં કહેલું છે અને જિનનામ ૧૪માના [illegible] સમયે ખપાવે એમ કહ્યું છે. કર્મગ્રંથનું કથન અન્ય ગ્રંથો સાથે [illegible]

"આજથી સાતમે દિવસે ત્રીજે પહોરે તે ચારિત્ર ગ્રહણ કરશે.[1]" આ પ્રમાણે કહીને જગદુત્તમ તીર્થંકર દેશનાથી વિરામ પામ્યા, અને સૂર્યની જેમ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરતા સતા પૃથ્વીતળ ઉપર વિચરવા લાગ્યા.

ત્યારપછી યોગ્ય અવસર જાણ્યો એટલે મહા સત્ત્વવાન કૂર્માપુત્રે ગૃહસ્થ વેષનો ત્યાગ કરી વિશેષ પ્રકારે ક્લેશનો નાશ કરનાર મુનિવરનો વેષ અંગીકાર કર્યો. અને સમતાવડે લેપરહિત ચિત્તવાળા તે કેવળી ભગવાને દેવોએ રચેલા નિર્મળ સુવર્ણકમળ ઉપર બેસી આ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ આપ્યો—" હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! દાન, તપ, શીળ અને ભાવ એ ચાર ધર્મના ભેદો છે. તેમાં અશુભ કર્મરૂપી રોગનો નાશ કરવામાં ઉત્તમ ઔષધ સમાન ભાવધર્મ અતિ શ્રેષ્ઠ છે. જેમ સર્વ દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે, સર્વ જ્ઞાનોમાં કેવળજ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે, સર્વ ધ્યાનોમાં શુક્લધ્યાન શ્રેષ્ઠ છે, તેમ સર્વ ધર્મોમાં ભાવધર્મ શ્રેષ્ઠ છે; કારણકે ગૃહવાસમાં વસતાં છતાં પણ ભવ્ય જીવો મનોહર ભાવવડે કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તેમાં મારૂંજ ઉદાહરણ છે." આ પ્રમાણે દેશના સાંભળીને તેના માતાપિતાએ પણ તત્ત્વને જાણીને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું, અને તેનું શ્રેષ્ઠ સત્ત્વથી પ્રતિપાલન કરી તેઓ સદ્ગતિ પામ્યા. બીજા પણ ઘણા ભવ્ય જીવો કેવળીનાં વચનો સાંભળી પ્રતિબોધ પામ્યા. તેમાં કેટલાક સમકિત પામ્યા, કેટલાકે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું, અને કેટલાકે દેશવિરતિનો સ્વીકાર કર્યો. આ પ્રમાણે ઘણાં મનુષ્યોને બોધ પમાડી શ્રેષ્ઠ કેવળજ્ઞાની કૂર્માપુત્ર ચિરકાળ

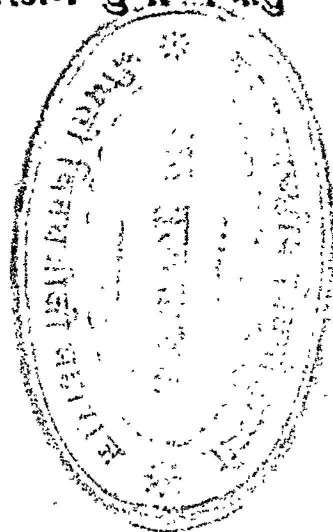
૧ આ મહાવ્રતી થવું કે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવું તે માત્ર મુનિવેષરૂપજ સમજવું, કારણકે ભાવચારિત્રી થઇને તો કેવળજ્ઞાન પામેલા છે.

સુધી કેવળી પર્યાય પાળી મોક્ષે ગયા.

જે ભવ્ય પ્રાણી વૈરાગ્યને ઉત્પન્ન કરનારૂં આ કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર સાંભળે છે તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઇ અનંત સુખ (મોક્ષ)-નું પાત્ર થાય છે.

શ્રીહેમવિમલ નામના સદ્‌ગુરૂના મોટા શિષ્ય શ્રીજિનમાણિક્ય મુનિએ આ પ્રકરણ રચ્યું છે, તે ચિરકાળ સુધી વંચાતું સતું જયવંત વર્તો.

પ્રસ્તાવનારૂપે પ્રકાશકના બે બોલ.

પાદલિપ્તાચાર્યનું નામ જૈન સાહિત્યમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. પ્રભાવક પ્રબંધચિંતામણિ આદિ અનેક ગ્રંથોમાં એમના સંબંધમાં લખેલું મળી આવે છે. સૌરાષ્ટ્રના સુપ્રસિદ્ધ જૈનતીર્થ શત્રુંજયગિરિની પવિત્ર તળેટીમાં આવેલું પાદલિપ્તપુર (પાલીતાણા) એજ એના નામનું અતિ પ્રાચીન સ્મરણસ્થાન છે એમ ઘણી જુની માન્યતા છે. પ્રભાવક અને ચમત્કારી પુરુષ તરીકેની ચિરપ્રચલિત ખ્યાતિ કરતાં યે પંડિતગણમાં પ્રકૃષ્ટ પ્રતિભાશાલી પુરુષ તરીકેની કીર્તિ એમની ઘણી જૂની છે. જે રસપૂર્ણ કથા વાચકોના હાથમાં છે તેના મૂળ કર્તા એ જ આચાર્ય હતા. એક કાળે-ઘણા જુના સૈકાઓમાં-જ્યારે સંસ્કૃત ભાષાની સર્વશ્રેષ્ઠ ગદ્ય-કાવ્ય કથા કાદંબરીના કર્તા બાણુ ભટ્ટનો જન્મયે થયો ન હતો ત્યારે પાદલિપ્તાચાર્યની તરંગવતી કથા સહૃદય વિદ્વાનોના સુકુમાર મનને ગંગાના કલ્લોલોની માફક નચાવ્યા કરતી હતી. સંસ્કૃત વાસવદત્તા અને પ્રાકૃત તરંગવતી એ બંને કથાઓ સેંકડો વર્ષો સુધી ભારતીય સરસ્વતી દેવીની કર્ણ-કલિકાઓ મનાતી હતી. જૈન આગમ સાહિત્યના દ્વિતીય યુગના મૂળ સૂત્રધાર વિદ્યમાન વાઙ્મયને અમર સ્વરૂપ આપનાર યુગપ્રવર જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણે પોતાના આવશ્યક મહાભાષ્યમાં (જુઓ ગાથા ૧૫૦૮, તરંગવતીનો નામનિર્દેશ કર્યો છે અને તેનુજ પુનરુચ્ચારણ આચાર્યવર્ય શ્રી હરિભદ્રે પોતાની આવશ્યક ટીકામાં કર્યું છે. હરિભદ્રસૂરિના શિષ્ય અને કુવલયમાલા કથાના કર્તા દાક્ષિણ્યચિહ્ન ઉદ્યોતન સૂરિએ (શક સંવત ૭૦૦, વિક્રમ સંવત્ ૮૩૫) પોતાની કથાના પ્રારંભમાં પાદલિપ્તાચાર્યની પ્રતિભાની પ્રશંસા સૂચવતા ત્રણ શ્લોકો લખ્યા છે. તેમાં તરંગવતી માટે લખ્યું છે કેઃ—

चक्काय जुवल सहिया रम्मत्तण–रायहंस–कयहरिसा।

जस्स कुलप्पव्वयस्स व वियरइ गंगा तरंगमई ॥

મહાકવિ બાણભટ્ટને વિધિએ અર્પેલા અદ્વિતીયતાના આસનથી ઉતારી પાડનાર સિદ્ધ સારસ્વત કવીશ્વર ધનપાળે પણ પોતાની તિલકમંજરીની પીઠિકામાં પાદલિપ્તસૂરિની સ્તુતિ કરતાં લખ્યું છે કેઃ–

प्रसन्नगम्भीरपथा, रथाङ्गमिथुनाश्रया।

पुण्या पुनाति गङ्गेव, गां तरङ्गवती कथा ॥

सुपासनाह चरियं નામે પ્રાકૃત ભાષામાં એક ઉત્તમ ચરિત્ર રચનાર લક્ષ્મણ ગણિએ (વિ. સં. ૧૧૯૯), એ ચરિત્રની પ્રસ્તાવનામાં પૂર્વ કવિઓનાં ગુણગાન કરતાં તરંગવતીનું ગૌરવ આ પ્રમાણે ગાયું છેઃ–

को न जणो हरिसिज्जइ, तरंगवइ–वइयरं सुणेऊण।

इयरे पबंध–सिंधु वि, पाविया जीए महुरत्तं ॥

પ્રભાવક ચરિત્રના કર્તાએ પાદલિપ્તાચાર્યનું મૃત્યુ સાંભળી કોઇ કવિએ કાઢેલ દુઃખોદ્‌ગારનિદર્શક એક પ્રાચીન પ્રાકૃત ગાથા સંગ્રહી રાખી છે જેમાં જણાવ્યું છે કેઃ—

सीसं कहवि न फुट्टं, जमस्स पालित्तयं हरंतस्स।

जस्स मुहनिज्झराओ, तरंगलोला नई वूढा ॥

પાદલિપ્તાચાર્યની તે મૂળ કૃતિ આજે ક્યાંયે ઉપલબ્ધ નથી. ઘણા જુના ભંડારોમાં અને તેવી જૂની ટીપોમાં પણ આ કથાનો ઉલ્લેખ મળી આવતો નથી. આથી જણાય છે કે એ મૂળ કથા ઘણા જૂના સમયમાં નષ્ટપ્રાય થએલી હોવી જોઇએ.

જે કૃતિને આધારે પ્રસ્તુત અનુવાદ તૈયાર કરવામાં આવેલો છે તે વાત ગ્રંથની શરૂઆતમાંજ ગ્રંથકારે પૂર્વ કથન રૂપે કહી છે. આખો ગ્રંથ પ્રાયઃ ૧૬૪૪ પ્રાકૃત આર્યામાં રચેલો છે. મૂળ કથા ગદ્યપદ્ય

હરો. ઉપર જે મૂળ કથાની પ્રશંસા જણાવનારા પદ્યો ટાંકેલાં છે તે ઉપરથી તેનું મહત્વ સહેજે જાણી શકાય તેમ છે. વિદ્વાન્ શોધકો અને મુનિઓ આ બાબત લક્ષ્ય રાખે અને જૂના પુરાણા ભંડારોમાંથી જો મૂળ ગ્રંથ મળી આવે તો જૈન કથાસાહિત્યની કીર્તિ દિગંત પર્યંત ઝળકી ઉઠે તેમ છે.

આ ગ્રંથની એક મૂળ પ્રતિ, અમદાવાદમાં ચંચળબાઇના ભંડાર તરફથી અને એક બીજી પ્રત પાલીતાણાના આણંદજી કલ્યાણજીના ભંડારમાંથી મળેલી છે. આમાંની એક પ્રતિ જર્મનીના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ પ્રો. યાકોબીને, રા. રા. કેશવલાલ પ્રે. મોદીએ મોકલેલી, અને તેમણે તે પ્રતિ પોતાના મિત્ર ડૉ. લૉયમાનને આપી. ડૉ. લૉયમાનને એ ગ્રંથ અતિશય રસદાયક જણાયાથી તેમણે આખા ગ્રંથનો જર્મન ભાષામાં ઉત્તમ અનુવાદ કરી તેને છપાવીને પ્રસિદ્ધ કરી દીધો. ડૉ લોયમેનનો એ અનુવાદ ઘણો સરસ અને કાવ્યભરી ભાષામાં થએલો હોવાથી તેમજ મૂળ કથાની વસ્તુ પણ એક ભાવપૂર્ણ ભારતીય આદર્શ હોવાથી યુરોપમાં તેના તરફ સારૂં લક્ષ્ય ખેંચાયું છે અને બીજી યુરોપીય ભાષાઓમાં પણ તેનાં ભાષાંતરો થવા લાગ્યાં છે. એ જર્મન અનુવાદ ઉપરથી એનું આ ગુજરાતી ભાષાન્તર શ્રીયુત નરસિંહભાઇ ઇશ્વરભાઇ પટેલે તૈયાર કરી સાહિત્યપ્રેમી શ્રી જિનવિજયજી પાસે શોધાવ્યું છે." મિ. મોદીએ પોતાની સદ્ગત ગુણીયલ બેનના સ્મરણાર્થે કરાવેલી તે તેની પહેલી આવૃત્તિ લગભગ ખલાસ થવા આવ્યાથી, કાળજી પૂર્વક સંશોધન કરીને, સાહિત્યપ્રેમી મોદીની સમંતિથી, તેની આ બીજી આવૃત્તિ કરવામાં આવી છે. વાંચનારની અનુકુળતા ખાતર પહેલી આવૃતિમાંના સઘળા ગાથાંક તથા કૌંસમાંનું કેટલુંક અનુપયોગી લાગતું લખાણ કમી કરેલ છે અને સર્વવિરતિ સામાયકની વ્યાખ્યામાં થ- યેલી ભૂલને સુધારી લેવામાં આવી છે.

પ્રો, લોયમેન પોતાની જર્મન પ્રસ્તાવનામાં લખે છેઃ—
" હું આ જે કથા રજુ કરૂં છું તે ખરેખર એક નવીન કથા છે.

કારણ કે ભારતવાસીયો સિવાય બહારના કોઇએ અદ્યાપિ એ વાંચી નથી અને જે ભારતમાં એકવાર એ લોકપ્રિય થઇ પડી હતી, ખુદ તે ભારતમાં પણ આજે એને કોઇ જાણતું નથી. આ કથા પ્રાચિન ભારતનુ દર્શન છે, પણ વાંચીને એને વાચક કયા કાળમાં મુકશે એ હું ચોક્કસ રીતે જાણતો નથી. ટુંકામાં એટલુંજ કહેવાનુ કે એમાં વર્ણવેલા ધાર્મિક સિદ્ધાન્તો બૌદ્ધ કાળમાં પ્રગટ થયા છે, તેથી કથા ક્રાઇસ્ટના પછીના કાળમાં એટલે કે બીજી કે ત્રીજી સદીમાં લખાઇ હોવી જોઇએ. કાળનિર્ણય ચોક્કસ રીતે વાચક જાણશે ત્યારે વખતે ફરીવાર એનો ભ્રમ ઉડી જશે. આ આપણું પુસ્તક દરેક સાહિત્યભક્તને અને દરેક ધર્મશોધકને બહુ ઉપયોગી થઇ પડશે. માનસશાસ્ત્રીને પણ ઉપયોગી થઇ પડશે; અને એ આશ્ચર્ય સહિત જોઇ શકશે કે પુનર્જન્મનો સિદ્ધાન્ત કેવી પ્રબળતાથી ભાવનામય પ્રદેશ ઉપર અસર કરી ઠેઠ વસ્તુસ્થિતિમાં આવી ઠરે છે અને શ્રદ્ધાના સામાન્ય મતો પેઠે એ મત પણ વ્યવસ્થિત રીતે પ્રવર્તે છે." વળી "આપણી કથામાં પુનર્જન્મની ભાવના અવિરોધભાવે પ્રકટ થાય છે, કારણ કે આપણે માત્ર કોઇ કોઇ વાર સાંભળેલી એવી પ્રકૃતિજીવનની સાચી કથાઓ પણ એમાં આવે છે."

પથ્થર જેવા કઠણ હૃદયવાળાને પણ પીગળાવે એવી આ અતિ અદ્ભૂત અસરકારક કથા ઉપરાંત દયાનિધાન ઉક્ત સૂરિવરે નિર્વાણકલિકા અને પ્રશ્નપ્રકાશની રચના કરી જાણી છે. છેવટે પોતે નાગાર્જુન સાથે શ્રી સિદ્ધાચળ તીર્થ ઉપર આવી અનશન કરી, ઇશાન દેવલોકમાં ઇન્દ્ર સામાનિક થયાની વાત તેમના ચરિત્રમાંથી તરી આવે છે. તેમનું સવિસ્તર ચરિત્ર અન્યસ્થલે પ્રસિદ્ધ થયેલું ભક્તિભાવે જોવા જાણવા અને તેનું સોલ્લાસ અનુમોદનાદિક કરવા, સૌ ભાઇ બહેનોને પ્રેરણા કરવા સાથે શેઠ નરોત્તમદાસ ભાણજી એ બતાવેલી આર્થિક ઉદારતાની અને પ્રુફશીટો તપાસી દેવા જાદવજી માસ્તરે રાખેલી કાળજીની કદર કરી વિરમું છું.

(સિદ્ધક્ષેત્ર) ૧૯૮૧, મહા શુદ ૧૫ સદ્ગુણાનુરાગી કર્પૂરવિજયજી.

શ્રી

પાદલિપ્તસૂરિ પ્રણીત તરંગવતી

(ઉપરથી)

શ્રી નેમિચંદ્ર ગણિકૃત કથા સંક્ષેપ.

(૧. મંગલાચરણ અને પૂર્વકથન.)

શાશ્વત, અચળ અને અનુપમ સુખને પ્રાપ્ત કરનાર તથા જન્મ મરણના કલ્લોલોવાળા દુઃખસમુદ્રથી પાર થનાર સર્વ સિદ્ધાત્માઓને વન્દન હો. સદ્ગુણ, સચ્છીલ, વિનય અને વિજ્ઞાન વડે સંઘસમુદ્રની શોભા વધારનાર સત્પુરુષોને નમસ્કાર હો. જેના પ્રભાવથી મૃત છતાં પણ જે કવિવરો સદા જીવિત જણાય છે તે સંગીત અને સાહિત્યની અધિષ્ઠાત્રી દેવી સરસ્વતી સુપ્રસન્ન થાઓ. કાવ્યરૂપી સુવર્ણના ગુણ દોષોની પરીક્ષા માટે જે કસોટી સમાન ગણાય છે તે વિદ્વત્સમાજનું કલ્યાણ થાઓ.

પાદલિપ્ત આચાર્યે તરંગવતી નામે એક કથા લોકભાષામાં રચીછે, તે ઘણી વિસ્તૃત અને વિચિત્ર છે. એમાં કેટલાં યે કુલકો ભરેલાં છે, કેટલા યે યુગલકો ગુંથેલા છે અને કેટલાં યે ષટ્કોનાં ષટ્કો રચેલાં છે, એ કારણથી એ કથાને નથી તો કોઇ સાંભળતું, નથી તો કોઇ પૂછતું અને નથી તો કોઇ કહેતું. કેવળ એ વિદ્વાનોના જ ઉપયોગની વસ્તુ થઇ પડી છે. ઇતર જનોને એનો કાંઇ ઉપયોગ થતો નથી, તેથી એવા જનોના હિતાર્થે, તેમજ એ કથા સર્વથા નષ્ટ ન થાય એ માટે પણ એમાંની ક્લિષ્ટગાથાઓ

અને લોકપદોને છોડી દઇને અતિસંક્ષેપમાં મેં આ કથા ગુંથી છે. એટલા માટે મારૂં આ કાર્ય મૂળ કથાકાર આચાર્યને ક્ષન્તવ્ય થાઓ!

ભૂમિતલ ઉપર ઉતરી આવેલ સ્વર્ગલોક સમાન કોશલા (અયોધ્યા) નામે વિશાળ નગરી છે. ત્યાં રહેતી પ્રજા દ્વારા બ્રાહ્મણ, શ્રમણ, અતિથિ અને દેવતાઓની કરાએલી પૂજાએ કરીને સંતુષ્ટ થએલા દેવો એ લોકો ઉપર સંતતિ અને સંપત્તિના આશિર્વાદો વર્ષાવે છે એવી એ પુણ્યભૂમિમાં થએલા આચાર્ય પાદલિપ્તના બુદ્ધિ વૈભવના નમુના રૂપ આ કથાને અનન્યમનવાળા થઇ તમે સાંભળો. પ્રાકૃત જનોના સર્વ સાધારણ કલ્યાણને અર્થે કરાએલી આ પ્રાકૃત-કથા જો ધર્મબુદ્ધિપૂર્વક સાંભળવામાં આવે તો પછી જમના ભયથી પણ ડરવાનું કાંઇ પણ કારણ રહે નહિ.

(૨. ભૂમિકા: સાધ્વીનું ભિક્ષા લેવા માટે જવું.)

સમૃદ્ધિશાળી લોકોથી ભરેલા એવા અનેક ગામ અને નગરોથી શોભતો મગધ નામે પ્રસિદ્ધ દેશ છે. એ દેશમાં, પૃથ્વીમાં પ્રધાન અને રમણીય ઉદ્યાન તેમજ વનોથી વિભૂષિત રાજગૃહ નામે સ્વર્ગના જેવું સુન્દર નગર છે. એ નગરમાં પોતાનાં પરાક્રમો વડે સઘળા શત્રુઓનો જેણે પરાજય કર્યો છે અને વિપુલ સૈન્ય અને સંપત્તિનો જે સ્વામી છે એવો કોણિક નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. એ રાજા પોતાના કુળનો પ્રકાશક, શૂરો અને સર્વ દોષ રહિત છે. રાગદ્વેષ સર્વથા વિલીન થઇ ગયા છે જેમના એવા પરમ શાન્ત વીતરાગ તીર્થંકર મહાવીરના જન્મમરણથી મુક્તિ અપાવનાર શાસન (ધર્મ) નો એ અનુરાગી છે. એ રાજાના શરીર અને જીવિતના રક્ષક જેવો તથા સર્વ પ્રજાને પ્રિય, કુળવાન અને સદાચારી એવો ધનપાલ નામે નગરશેઠ ત્યાં વસે છે. એ શેઠને અનુરૂપ અને સૌભાગ્યવતી એવી સોમા નામે પતિવ્રતા પત્ની છે.એ શેઠના મકાનની સમીપમાં એક ઉપાશ્રય આવેલો છે, એમાં પોતાની ઘણી શિષ્યાઓ સાથે સુવ્રતા નામે એક સાધ્વી આવીને રહેલા છે. એ સાધ્વી બાળ બ્રહ્મચારિણી છે. અનેક પ્રકારનાં તપો

તપીને એમણે પોતાની કાયાને ખુબ કૃશ કરી નાંખેલી છે, જૈન ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાનને એ પૂર્ણ જાણનારી છે અને એકાદશ અંગો એમને સારી રીતે અવગત છે. પોતાના આત્માની મુક્તિના માર્ગમાં એ હમેશાં ઉદ્યુક્ત રહે છે. એ સાધ્વીની અનેક શિષ્યાઓમાંથી એક બહુ વિનીત શિષ્યાને એક સવારે છઠ્ઠ (બે ઉપવાસ) વ્રતનાં પારણાં કરવાં હતાં અને તે માટે બીજી એક નવદીક્ષિત ભિક્ષુણીને પોતાની સાથે લઇને તે ભિક્ષા લેવા માટે પોતાની વસતિ (ઉપાશ્રય) બહાર નિકળે છે. નાના મોટા બધા જીવો ઉપર દયા-પ્રેમ ભાવ ધારણ કરતી અને નીચી નજરે તથા ધીમે પગલે ચાલતી એ સાધ્વી ભિક્ષા ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એક ઉંચી હવેલીના પ્રશસ્ત આંગણામાં આવીને ઉભી રહે છે.

અતિથિઓના આગમની રાહ જોતી ઘરની કેટલીક દાસીઓ આગણામાં ઉભી છે તે એ સાધ્વીના સૌન્દર્યને જોઇને ચકિત થઇ જાય છે. માંહોમાંહે તે વાતો કરવા લાગે છે કે જુઓ આ લક્ષ્મી સમાન સાધ્વી ! એના વાળ કેવા સુન્દર અને વાંકડીયા છે ! એનું મુખ ચંદ્રના જેવું મોહક છે. સુંવાળા વસ્ત્રવતી એના કાન ઢંકાયલા છે અને પાંણીમાંથી કમલ બહાર નિકળે છે તેના જેવો એનો સુંદર હાથ ભિક્ષા માગતી વખતે વસ્ત્રમાંથી બહાર નિકળે છે

તેનો શબ્દ સાંભળીને ઘરની શેઠાણી બહાર નીકળે છે. તે સુન્દર ને પ્રભાવશાળી છે, તેની વાણી બહુ ધીમી છે, શરીર ઉપર તેણે બહુજ આછાં પણ બહુ કિમતી ઘરેણાં ઘાલેલાં છે અને ધોળું-ઉજળું વસ્ત્ર પહેરેલું છે. પોતાના આંગણાને પાવન કરતી આ પવિત્ર સાધ્વીને અને તેની સહચરીને જોઇને પ્રથમ તો લક્ષ્મી સમાન એ સાધ્વીને અને પછી તેની સહચરીને તે આદરભાવે નમસ્કાર કરે છે ત્યાર પછી કમળફૂલ ઉપર ભમરા બેઠા હોય એવી કાળી કીકીઓવાળા ચંદ્રસમાન એ સુંદર મુખ સામે એકી દ્રષ્ટિએ તાકીને જોઈ રહે છે. લક્ષ્મી જેવી સુંદર એ સાધ્વીના સંબંધે તે વિચારે છે. " નથી તો સ્વપ્નમાં આવી અનુપમ સુંદર સ્ત્રીનું ચિત્ર મેં જોયું,

કે નથી વર્ણનમાં પણ આવું વાંચ્યું. આવું સુંદર તે સ્ત્રીકમળ કોણ હશે ? સુંદર સ્ત્રીઓને ઘડવાનાં જે દ્રવ્યો તેમાંથી સર્વોત્તમ દ્રવ્યો લેઇને શું વિધાતાએ આને ઘડી હશે ? જ્યારે આ અત્યારના મુંડિતમસ્તકવાળા ભિક્ષુણીવેશમાં પણ આટલી બધી સુન્દર દેખાય છે, ત્યારે રૂપશ્રીસંપન્ન ગૃહિણીના વેશમાં તો એ કોણ જાણે કેટલી બધી અનુપમ લાગતી હશે ! એના એકે અંગ ઉપર શણગાર નથી અને વળી તે સો ઉપર ધૂળ લાગી છે તોપણ મારી આંખ એના ઉપરથી ખસતી નથી, ઉલટી અંગે અંગે ફર્યા કરે છે. સ્વર્ગની કુમારિકાઓ પણ આની અનુપમ સુન્દરતાની વાંચ્છના કરે તેમ છે. શું આ તે કોઇ અપ્સરા કે દેવકન્યા હશે ? પણ એમ કેમ હોય ! શિલ્પીએ ઘડી કાઢેલી મૂર્તિની આંખોની પેઠે દેવલોકની દેવાંગનાઓની આંખો તો સાંભળવા પ્રમાણે મીંચાતી નથી, તેમ જ તેમના હાર અણકરમાયા રહે છે અને તેમને ધુળ લાગતી નથી, પણ આ આર્યાને પગે તો ધુળ લાગેલી છે અને એની આંખો હાલે છે તેથી એ નક્કી દેવી તો નથી જ, છે તો અવશ્ય માનવી લોકની જ કોઇ નારી. પરંતુ મારે આ રીતે શકામાં શા માટે રહેવું ? હું એમને ધીરે રહીને પૂછી લઉં માણસને જ્યારે સાક્ષાત્ હાથી જ નજરે પડે તો પછી તેનાં પગલાં ખોળવાની શી આવશ્યકતા ? ” એમ વિચાર કરી શેઠાણી સાધ્વીને આદરપૂર્વક પ્રથમ ભિક્ષા આપે છે, અને પછી ઉત્સુકતાએ અને આશ્ચર્ય સાથે પ્રશ્ન કરે છે કે “ પૂજ્ય સાધ્વીજી ! જો તમને કોઇ નિયમનો બાધ ન થતો હોય તો ક્ષણભર વિસામો લ્યો અને મને કોઇ ધર્મકથા કહો. ” ત્યારે સાધ્વી કહે છે કે “ સર્વ જગતના જીવોને હિત કરનાર એવા ધર્મનો ઉપદેશ કરવામાં કોઇને કશાનો બાધ હોઇ શકે નહિ. અહિંસાલક્ષણ ધર્મ તો કહેનાર અને સાંભળનાર બંનેને પવિત્ર કરે છે. જો કોઈ થોડીવાર પણ હિંસાથી મુક્ત થાય અને ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી તે અહિંસા ધર્મનું વ્રત લે તો ઉપદેશકનો ઉપદેશ આપ્યો સફળ છે. કારણકે પોતાના ઉપદેશથી તે માત્ર બીજાને

જ નહિ. પણ પોતાને પણ પુનર્જન્મના અપાર સમુદ્રથી પાર ઉ-
તારી જાય છે. આથી ધર્મનો ઉપદેશ દેવો એ તો સદા શ્રેષ્ઠ છે. તેથી
હું જે કાંઇ જાણું છું તે કહું છું; તમે ધ્યાન દઈને સાંભળો." તે વખતે
દાસીઓ આનંદે તાળીઓ લે છે અને બોલે છે કે " હવે આપણે એકી-
ટસે આ સાધ્વીની અજબ સુંદરતા નિહાળી શકીશું !" પછી એ
સાધ્વી અને તેની સહચરી તેમને માંડી આપેલ આસન ઉપર એકાન્ત
સ્થાન પર બેસે છે અને આનંદ જેમનો માતો નથી એવી દાસીઓ તથા
શેઠાણી પણ તેમને સભ્યતાપૂર્વક નમસ્કાર કરીને સામે ફરસબંધી
ઉપર બેસી જાય છે. પછી એ સાધ્વી સ્ફુટ અને સરલ વાક્યોએ કરીને,
કાન તથા મનને મધુર લાગે તેવે સ્વરે, ટુંકાણમાં પણ સહજ સમ-
જાય તેવી શૈલીમાં, જગત્ના સર્વ જીવોને સુખ આપનાર અને જ-
ન્મ, જરા, રોગ, મરણ આદિનાં દુ:ખોનો નાશ કરનાર એવા જિને-
શ્વરદેવે કહેલા ધર્મનો સાર સંભળાવે છે તથા સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શન અ-
હિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ સ્વરૂપ પાંચ મહા-
વ્રત, તપ અને સંયમ, વિનય અને ક્ષમા આદિ ગુણવિશિષ્ટ ધર્મનાં
તત્ત્વોનું રહસ્ય સમજાવે છે. જ્યારે સાધ્વી ઉપદેશ આપી રહે છે ત્યારે
શેઠાણી એમને વિનયભાવે કહે છે કે: " ધર્મનો ઉપદેશ તો મેં સારી
પેઠે સાંભળ્યો, પણ હે પવિત્ર આર્યા ! મને બીજી એક વાત કહો.
તમારા સુંદર મુખનાં દર્શનથી મારી આંખો તો તૃપ્ત થઇ છે, પણ
તમારા જન્મની કથા સાંભળવાને મારા કાન આતુર બની ગયા છે.
વિષ્ણુને જેમ પદ્મ વહાલું છે તેમ તમે કિયા પિતાને વહાલાં હતાં?
અને આખા જગત્ને નમસ્કાર કરવા જેવાં તમારાં માતા કોણ હતાં?
તમારા પિતાના ઘરમાં અને પતિના ઘરમાં કેવું સુખ હતું ? અને
કિયે દુ:ખે તમારે સાધ્વી થવું પડ્યું ? એ બધું જાણવાની મને બહુ
આકાંક્ષા થઇ રહી છે. જગત્માં એમ કહેવાય છે કે સુંદર નારીનું અને
નદીનું, તેમજ સાધુનું અને સાધ્વીનું મૂળ ન પૂછવું (કારણકે વખતે
એથી એમની તુચ્છતા તરી આવે છે અને અસંતોષ થાય છે અને તેથી

તેમના પ્રત્યેનું માન ઘટે છે). વળી હું એ પણ જાણું છું કે ધર્માત્માઓને નકામી વાતો પૂછી મારે કષ્ટ દેવું નહિ જોઇએ. પણ તમારી સુંદરતાથી આશ્ચર્ય પામીને જ એ પ્રશ્ન પૂછવાનું મને મન થાય છે." સાધ્વીએ ઉત્તર આપ્યો કે: "એનો જવાબ આપવો જરા કઠણ છે, કારણ કે આવા નકામા (એટલે કે આત્માની પવિત્રતાને લાભ કરતાં હાનિ વધારે કરનારા) વિષયો સંબંધે અમે વિચાર કરી શકીએ નહિ પૂર્વે ગૃહજીવનમાં જે આનંદ અમે ભોગવતાં તે યાદ પણ કરી શકીએ નહિ, તોપણ જગતનાં દુઃખથી જે ઘૃણા પેદા થઇ એ તરફ જ નજર રાખીને, કર્મનું ફળ મને કેમ પ્રાપ્ત થયું એ વિષેનું જ હું સ્વાનુભવનું થોડુંક વર્ણન કરીશ." આ શબ્દોથી રાજી થઇને શેઠાણી પોતાની દાસીઓને બધું ધ્યાનથી સાંભળવાની સૂચના કરે છે અને સાધ્વી હવે પોતાના પુર્વજન્મની કથા કહી સંભળાવે છે. પોતાના આશ્ચર્યજનક સદ્ભાગ્ય વિષે અભિમાન કર્યા વિના અને માત્ર ધર્મ ઉપર જ દ્રષ્ટિ રાખીને સુંદર સરસ્વતી દેવીજેવી આ સાધ્વી કથાનો આમ આરંભ કરે છે: હું જે જાણું છું અથવા જે મનેયાદ છે તે પ્રમાણે મારા જીવનની કથા હું ટુંકામાં કહું છું.

[૨. સાધ્વીની પૂર્વકથાનો આરંભ]

મધ્ય દેશમાં વત્સ નામે એક મનોહર પ્રદેશ છે. અમૂલ્ય પદાર્થોથી એ પ્રદેશ પરિપૂર્ણ ભરેલો છે. ત્યાં અનેક ધર્માત્માઓ વસે છે અને જીવનની ત્રણ કામનાઓ ધર્મ, અર્થ ને કામનું ઉચિત રીતે પરિપાલન કરે છે. તે પ્રદેશની રાજધાની કોશાંબી ખરેખર સ્વર્ગનગરી છે, મધ્યદેશનું જાણે એ મોતી છે, બીજી નગરીઓને નમુનારૂપ છે. અને જમુનાને કિનારે જાણે રત્ન છે. ત્યાં ઉદયન રાજા રાજ્ય કરે છે તે યુદ્ધમાં અને પ્રતાપમાં પ્રખ્યાત થયેલ છે. સાધુઓનો અને સાધ્વીઓનો ભક્ત છે, મિત્રોને સુખકર છે અને શત્રુઓને ભયંકર છે. ઘોડા, હાથી, રથ અને પાયદળવડે બળવાન, હૈહય વંશમાં એ ઉતરી આવેલો છે, પૂર્ણચન્દ્ર જેવી એના મુખની શોભા છે, હં-

સના સ્વર જેવો એનો સ્વર છે અને સિંહની ગતિ જેવી એની ગતિ છે. કુળે, રૂપે ને ગુણે પ્રખ્યાત એવી એની વાસવદત્તા રાણી છે. રાજાને સમાન વયનો એક મિત્ર એ નગરનો નગરશેઠ છે. એનું નામ ઋષભસેન છે. નગરના મહાજનનો એ મુખી છે. પ્રજામાં એનો બોલ વજનદાર ગણાય છે. અર્થશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તોને તે સારી રીતે જાણે છે. લોકોમાં અને વ્યાપારીઓમાં ન્યાય ચુકવી જાણે છે, બધાની સાથે મિત્રભાવે રહે છે, લોકનું ભલું કરવાની વૃત્તિવાળો છે, સત્યનિષ્ઠ અને પ્રમાણિક છે. નિષ્કલંક ગૃહસ્થજીવન જીવે છે અને જૈન ધર્મના ઉપદેશનું નિરંતર શ્રવણ કરે છે. તે શેઠને આઠ પુત્રો થયા પછી છેલ્લે એમણે યમુનાની પ્રાર્થના કરી અને તેના ફળ રૂપે હું એમને ઘેર અવતરી. અવતર્યા પછી મને સારી તજવીજથી પારણામાં સુવાડી, અને મારી સંભાળને માટે હુશિઆર દાસીઓ રાખી. થોડા સમય પછી નાડીછેદનની ક્રિયા કરી ને તે સમયે મારાં માબાપે પોતાનાં સગાંસ્નેહીઓને જમાડયાં. પછી જન્મ આદિ જે જે સંસ્કાર કરવા ઘટે તે સૌ કર્યા અને પિતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સંબંધીજનોએ મારૂં નામ, તરંગવતી યમુનાના તરંગોની કૃપાએ હું અવતરી માટે, તરંગવતી પાડયું. શય્યામાં જ્યારે હું બેચેન થતી ત્યારે હાથપગ પછાડતી મારી ધાવ અને દાસી જુદા જુદા ખંડોમાં મને વારંવાર ફેરવતી. પછી તો મારે માટે સોનાનાં રમકડાં આણ્યાં. મારે જે જે જોઈએ એ સૌ સોનાનું આવતું. મારાં સગાં સૌ મને પોતપોતાના ખોળામાં લેતાં અને બહુ લાડ લડાવતાં. હું ખુબ તેમના આનંદનું કારણ થઇ પડી. ધીરે ધીરે લોકનાં આંખ, મોં અને હાથ હાલતાં તે ઉપર હું ધ્યાન આપતાં શીખી અને ગાંરી મેળે કંઇ કંઈ ઉચ્ચાર કરતાં પણ શીખી. પછી એક દહાડો મેં પગ માંડવા માંડયા ને જ્યારે અશુદ્ધ ઉચ્ચારે તા–તા બોલી ત્યારે તો મારા કુટુંબીઓના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. ત્યાર પછી યોગ્ય કાળે ચુડાકર્મનો સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો. પછી તો હું આમતેમ છુટથી ફરવા લાગી, સખીઓ સાથે સોનાની

પુતળીએ રમત રમવા લાગી અને માટીનાં ઘરો બાંધી તેની રમતમ લીન થઇ જવા લાગી.જન્મ પછી બારમે વર્ષે મારી સમજશક્તિ એટલી બધી ખીલી ઉઠી કે મારે માટે ઉત્તમ પ્રકારના શિક્ષકો રાખવામાં આવ્યા, રીતસર હું ધીરેધીરે ગણિત,વાંચન, લેખન, ગાન, વીણાવાદન, નાચ અને પુષ્પઉછેરની કળાઓ શીખી. વળી વનસ્પતિશાસ્ત્ર અને રસાયણશાસ્ત્ર પણ,મને શીખવવામાં આવ્યાં. આ ઉપરાંત મારા પિતા જૈન ધર્મના અનુરાગી હતા તેથી તેમની ઇચ્છા એવી થઇ કે મારે ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ પ્રવીણ થવું જોઇએ, એટલા માટે નગરમાં ઉત્તમ મનાતા ધર્મપંડિતો મારે માટે રાખ્યા અને તેમની પાસેથી પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત વગેરે શ્રાવકધર્મની ભાવનાઓનો મેં સારો અભ્યાસ કર્યો. પછી તો હું ઉમ્મરમાં આવી, મારા શરીરનાં અંગો ખીલી ઉઠયાં અને સ્નેહજીવન શું તે સમજવા લાગી. તે વખતે દેશના ઘણાં ધનાઢય કુટુંબોમાંથી મારે માટે માગાં આવવા લાગ્યાં. પણ તેમાંથી કોઇ પણ કુળે, રૂપે ને ગુણે મારે લાયક ન હોવાથી એ બધાં માગાંને મારા પિતાએ રીતસર પાછાં વાળ્યાં. હું મારા પ્રિય મંડળમાં મોટી થવા લાગી. મારી સારસિકા જે કંઇ નવી વાત સાંભળતી તે આવીને મને કહેતી. આનંદ કરવાને જે કોઇ સખીઓ આવતી તેમને હું મારી હવેલીને સાતમે માળે અગાસી ઉપર લેઇ જતી અને ત્યા અમે ખુલ્લી હવામાં આનંદ કરતાં, તેમ જ દૂરદૂર સુધીના દેખાવ જોતાં. મારા માબાપ અને ભાઇઓ ફુલ કપડાં, ઘરેણાં, રમકડાં અને મીઠાઇમને ભેટ આપતાં. મારા વિનયથી મારાં માબાપ, મારા દાનથી ભિક્ષુકો, મારી પવિત્રતાથી મારા ભાઇઓ અને મારા સ્નેહથી બીજાં બધાં આનંદ પામતાં. લક્ષ્મી જેમ મંદર પર્વત ઉપર આનંદ પામે તેમ હું પિતાના ઘરમાં મારી ભાભીઓ અને સખીઓ સાથે આનંદમાં રહેતી, પૌષધના દિવસોમાં હું ઘણી વખતે સામાયિક વ્રત આચરતી અને જૈનધર્મનું તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવા માટે ગણધારિણી સાધ્વીજીઓની ઉપાસના

કરતી. આ રીતે માબાપ, ભાઇઓ અને સગાસંબંધી સાથે સ્નેહમાં રહીને હું મારા દિવસો નિર્ગમતી હતી. એક વાર માતા પિતા,ભગવાનની સેવા કર્યા પછી ભોજન કરીને સારાં સ્વચ્છ કપડાં પહેરીને ફુલોથી શણગારેલાં ખંડમાં બેઠા હતા અને મારે સંબંધે મારી માતા સાથે વાતો કરતા હતા, જાણે કૃષ્ણની સાથે લક્ષ્મીજી બેઠાં હોય એમ એ શોભતાં હતાં. હું પણ સ્નાન કર્યા પછી જિનેશ્વર દેવની પૂજા-પ્રાર્થના કરીને માબાપને પ્રણામ કરવા ત્યાં ગઈ. મેં નીચી વળીને તેમનાં ચરણોમાં માથું મુકયું, ત્યારે તેમણે 'તારૂં કલ્યાણ થાઓ' કરી સ્નેહથી આશિર્વાદ આપ્યા અને પોતાની પાસે બેસવા કહ્યું. પગવારમાં જાણે ચંદ્રપ્રભાથી શણગારાઇ ને શરદ્ ઋતુની કાળી રાત્રિ આવી હોય એમ, બહાર કામ કરવાને લીધે કાળીદેવી જેવી કાળી થઇ ગયેલી અમારી માલણ ફુલાળાં વસ્ત્ર પહેરી ફુલ ઘરમાંથી નીકળીને અમારી બેઠકમાં આવી પહોંચી અને સુવાસ પ્રસરાવી દીધો. તે હાથમાં ફુલની ભરેલી છાબ લઇ આવી હતી. સભ્યતાથી મારા પિતા પાસે જઇ, વિનયશીલ વિદ્યાર્થીની પેઠે નીચી નમી અને મધમાખીઓના ગણગણાટ જેવા મધુર સ્વરે બોલી; ' હંસ અહુણા જ તેમની ઉનાળાની વાસભૂમિ રૂપ હિમાલયના ઉત્તર પ્રદેશમાં આવેલા માનસસર ઉપરથી પાછા આવ્યા છે અને અહાની તેમની વાસભૂમિમાં આનંદ કરવા લાગ્યા છે. તેઓ કર્ણ મધુર સુંદર બોલ બોલે છે અને તે વડે આપણને સમાચાર આપે છે કે શરદ્ ઋતુ આવી છે. વળી સફેદ પાંખવાળા હંસની પેઠે શરદ્ રૂતુ પણ યમુનાના કિનારાનાં ઝાંખાં વન કરીને પોતાના આવ્યાના સમાચાર આપેછે.એણે સુવાસિત વનોને આસમાની રંગનાં, અસનવનોને પીળા રંગનાં અને ફીકાં સત્પપર્ણનાં* વનોને સફેદ વર્ણનાં વસ્ત્રો પહેરાવી દીધાં છે. હે શેઠ! તમારાં ઉપર એની કૃપા થાઓ ! અને સદ્ભાગ્ય તમારા ઉપર હસો! એમ કહીને એણે ફુલની છાબડી ઉઘાડી અને સત્પપર્ણનાં ફુલથી ભરેલી છાબ મારા પિતાના હાથમાં મુકી. એ ફુ-

* આવાં ઝાડ શાન્તિનિકેતનમાં જોવામાં આવે છે.

લનો સુગંધ, હાથીના મદના ગંધ જેવો, તીવ્ર હતો અને તેથી ચારે દિશામાં તેનો સુગંધ પસરી રહ્યો. પ્રભુને અર્પણ કરવાના સંકલ્પે તે છાબને મારા પિતાએ પોતાને કપાળે અડાડી અને પછી દેવને ચઢાવવાને માટે એમણે તેમાંથી થોડાંક ફુલ જુદાં કાઢયાં, થોડાંક મને આપ્યાં, થોડાંક મારી માને આપ્યાં ને બાકીનાં મારા ભાઈઓને અને ભાભીઓને પહોંચાડયાં. એ બધાં ફુલ હાથી દાંતના જેવાં સફેદ હતાં; પણ મારા પિતાની નજર અમુક એક ફુલ ઉપર પડી. એ ફુલ ભવ્ય સ્ત્રીના સ્તન જેવડું મોટું હતું અને રંગ સ્હેજ પીળું હતું. થોડીક વાર સુધી તો એ ફુલની સામે જ ચકિત થઈને જોઇ રહ્યા. પછી જ્યારે એ વિચારમાંથી જાગ્યા, ત્યારે હસીને મને એ ફુલ આપ્યું ને બોલ્યા: આનો રંગ તો જો ! ફુલ ઉછેરવામાં અને સુગંધ પારખવામાં તું નિપુણ બની છે, તેથી એ વાત તો તું સારી રીતે સમજે. આ બધાં સફેદ સપ્તપર્ણનાં ફુલોમાં આ એક પીળું કેમ ? વખતે કોઇ કુશળ કારીગરે આપણને આશ્ચર્ય પમાડવા અથવા તો ફુલ ઉછેરવાની કળામાં નિપુણતા દેખાડવા આમ કર્યું હશે ? કેમકે દાહક અને બીજાં દ્રવ્યોથી (તેમને ફુલના ક્યારાની માટીમાં મેળવવાથી) ફુલના અને ફળના ધાર્યા રંગ લાવી શકાય છે. કારણ કે એવા પદાર્થોમાં છોડને ખીલવી તેમાં ફેરફાર કરવાનું વલણ હોય છે, જે આપણે ચોમાસામાં નજરે જોઇએ છીએ; છતાં યે જુદા જુદા રંગનાં ફુલ અને ફળ ઝાડથીજ પરખાઇ આવે છે.' પિતાનાં વચન સાંભળીને મેં એ ફુલને બરાબર તપાસી જોયું અને પછી એ બાબતમાં ચોક્કસ નિર્ણય ઉપર આવતાં હું વિનયભાવે બોલી: 'જમીનની જાત ઉપર, વાવેતરની ઋતુ ઉપર, બીજ કે દરૂ ઉપર, તથા ખાતર અને વરસાદ ઉપર ઝાડની જાતનો આધાર રહે છે. અને આ બધી વસ્તુસ્થિતિ ઉપર બારીક નજર રાખીને કુશળ કારીગર ફુલને બધી જાતના રંગ લાવી શકે છે. પણ આ ફુલના સંબંધમાં એવું કંઇ થયું જણાતું નથી, કારણ કે એના સુગંધ ઉપથી હું પારખી શકું છું કે પીળો રંગ એ ફુલનો પોતાનો નથી, પણ

કમળના ફુલના રજકણ એ ફુલને લાગેલા છે તેનો છે.' મારા પિતાએ ઉત્તર આપ્યો: 'પણ બાગ વચ્ચેના સપ્તપર્ણના ઝાડ ઉપર આપણું આ જે ફુલ ફુટયું છે તેને કમળના ફુલના રજકણ લાગે કેવી રીતે ? '
મેં કહ્યું: ' આ ફુલમાંથી જે સુવાસ આવે છે તેમાં કમળનો વાસ વધારે પડતો છે અને તે ઉપરથી આપણે એ અનુમાન ઉપર આવવુંજ જોઇશે કે આપણું સપ્તવર્ણનું ફુલ કમળફુલને રજકણે પીળું રંગાયું છે. સપ્તપર્ણના એ ઝાડ પાસે તળાવ હોવું જોઇએ ને આ શરદ્ઋતુમાં એમાંનાં કમળફુલ ખુબ ખીલ્યાં હોવાં જોઇએ વળી ત્યાં એ પીળે રજકણે રંગાયેલાં કમળફુલ ઉપર તેમાંનું મધ ચુસવા હજારો મધમાખીઓ બેસતી હશે અને ત્યાંથી આગળ ઉડતાં એ મધમાખીઓ સપ્તપર્ણનાં ધોળાં ફુલ ઉપર થઇને જતી હશે અને પોતાની પાંખ ઉપર આણેલા કમળના રજકણ એ ફુલ ઉપર પડતાં હશે. આ રીતે આપણું આ ફુલ પીળું થયું હોવું જોઇએ. બીજો તો કોઇ જ સંભવ નથી અને હું જે કહું છું તેની ખાતરી આપણને આપણી માળણ પાસેથી થઈ શકશે.' મારૂં કથન સાંભળી પિતાએ મારા કપાળ ઉપર વહાલથી ચુંબન કર્યું ને બોલ્યા: 'બહુજ સુંદર રીતે આ કોહ્યડો તેં ઉકેલ્યો છે. હું પણ મારી મેળે એ જ અનુમાન ઉપર આવ્યો હતો, પણ તારી પરીક્ષા કરવાને માટે જ મેં તને એ પ્રશ્ન કર્યો હતો. ખરેખર હવે તું સત્વર લગ્ન કરવાને યોગ્ય થઇ છે અને તારે યોગ્ય વર શોધી કાઢીશ. આ વખતે મારી માતાએ મારા પિતાને કહ્યું: ' આપણી દીકરી જેને વિષે આવા સુંદર અનુમાન પર આવી તે ઝાડને જાતે જોવાની મને બહુ આકાંક્ષા છે.' પિતાએ કહ્યું: ' ભલે, તમારા સમગ્ર સીમંડળને લેઇને ત્યાં જઇ શકો. બહાર ફરવા જવાથી તમને બીજા પણ લાભ થશે.' પછી પિતાએ ઘરના મુનીમને બોલાવીને કહ્યુ: ' કાલે સવારે બાગમાં ઉજાણીનો બંદોબસ્ત કરો. બધી વ્યવસ્થા બરોબર કરજો. સ્રીમંડળ ત્યાં આનંદ કરવા જનાર છે. ' દાસીઓ, સખીઓ અને ભાભીઓએ મને

વધાવી લીધી. એવામાં મારા ભોજનની સંભાળ રાખનારી દાસી બોલીઃ ‘ હવે વખત થયો છે, માટે જમી લો. કારણ કે જેમ ઈંધણ વિના દેવતા ટકતો નથી, તેમ અન્ન વિના શરીર ટકતું નથી. ખાવાની વેળા વટાઈ જાય એમ ન થવું જોઇએ. ’ ચંદ્ર અને દૂધના જેવી સફેદ અને ઉત્તમ પ્રકારે બનાવેલી ખીર પછી મેં ખાધી અને ત્યાર પછી તાજા માખણનો બનાવેલો પાક ખાધો. પછી એક વાસણમાં મારા હાથ ધોઈ નાખ્યા ને રૂમાલે લોહીને સાફ કરી નાખ્યા ત્યાર પછી મારા હાથ અને મોં ઉપર તેલ ચોળ્યું. આવતી સવારે બાગમાં જવાની વાટ જોતી સૌ સ્ત્રીઓના મોં ઉપર આનંદ આનંદ છવાઇ ગયો એટલામાં જ આરામ અને નિદ્રા લેતી રાત્રી આવી પહોંચી. મેં પણ આ અજવાળી રાત ખુબ આનંદમાં ગાળી અને જ્યારે ઉંઘ આવી ત્યારે દીવાને અજવાળે જ પલંગમાં જઇ સૂતી. સવાર થતાં મેં હાથ મોં ધોયાં અને દેવને નમન કરી સાધુપુરૂષોના ગુણસ્મરણ પૂર્વક સંક્ષેપમાં પ્રતિક્રમણ કર્યું. પરંતુ અનેક સ્રીઓને તો રાત ઉતાવળે પુરી થતી ન હતી એટલા માટે રાતને ગાળો ભાંડતી અને ખરેખર કેટલીક તો બાગમાં શું શું જોવાનું મળશે અને સરોવરમાં સ્નાન કરવાથી કેવો આનંદ થશે ઇત્યાદિ અનેક વિષયો ઉપર વાતો કરતી આખી રાત જાગતી બેશી રહી. ઉજાણીની વ્યવસ્થા કરવાને મુનીમ તો જોઇતા ચાકરોને લેઈને આગળથી મળસ્કે જ બાગમાં ગયા હતા. એવે પૂર્વાકાશના કમળને ખીલવતા; આકાશમાં પોતાનો પ્રવાસ કરતા કરતા સૂર્યદેવ ઉદય પામ્યા. હવે સ્રીઓ જુદા જુદા રંગનાં–કોઇ સુતરાઉ તો કોઇ હીરાગર તો કોઇ ચીનાઇ, એમ–બહુ મૂલવાન વસ્ત્રો પહેરી બહાર નિકળી. એમણે વળી મોતીનાં અને સોનાનાં રત્નજડિત ઘરેણાં પહેર્યાં હતાં. સ્ત્રીઓની સુંદરતાએ શોભામાં વળી શોભા વધારી મુકી અને તેમની જુવાનીએ તેના ઉપર વળી ઓપ ચઢાવ્યો મારી માતા પણ એટલામાં તૈયાર થઇ ગઇ હતી અને શુભ મુહૂર્ત જોઇને એણે આધેડ નારીઓના ભવ્ય સંઘને પોતાની પાછળ લીધો.

પાછળ તેમની ચંચળતાએ મ્હાલતી જુવાન નારીઓ ચાલી. તેમના ઝાંઝરના, કટિમેખળાના અને બીજાં ઘરેણાના ઝણકારથી હવેલીનું આંગણું એવું તો ઝણઝણી રહ્યું કે જાણે તે સંઘને વિદાય દેનારાં વાજાં વાગતાં હોય અને આ સંઘ નિકળવાના સમાચાર મારી માએ મને; મારી સખીઓ મોકલી કહાવ્યા. મારી સખીઓ શણગારાતી હતી તે વેળાએ હું પણ સૌથી અનેરાં જ કપડાંથી અને ઘરેણાંથી શણગારાતી હતી અને મારા અતિ મૂલ્યવાન શણગારે કરીને તેમનાથી ત્રણ ગણી શોભા પામી ચંપાના ફુલ પેઠે ખીલી નીકળી હતી. પછી હું સખીમંડળની વચ્ચે મ્હાલતી મ્હાલતી હવેલીના આંગણામાં આવી ઉભી. ત્યાં આવીને જોયું તો ઇંદ્રના સ્વર્ગમાં જાણે જુવાન અપ્સરાઓ ટોળે મળી હોય એમ અમારા આંગણામાં જુવાન નારીઓ પુર ભપકામાં ટોળે મળી હતી રથને બળદ જોડી દીધા હતા અને પોતાની બેઠક પાસે ઉભેલા સારથિએ મને દેખતાં જ કહ્યું: 'અહીં બેન ! શેઠે તમારે માટે આ અનુપમ સુંદર રથ નક્કી કર્યો છે.' એમ બોલતાંની સાથે જ તેણે મદદ કરીને મને રથમાં ચઢાવી રથમાં સુંદર મૂલ્યવાન ગાલીચો પાથર્યો હતો મારી દાસી અને સખી સારસિકા પણ એજ રથમાં આવી બેઠી ને પછી રથ પોતાની ઘુઘરીઓ ખખડાવતો ચાલવા લાગ્યો. પાછળ અમારો રખવાળ પોતાનો પોશાક પહેરીને ચાલતો હતો. આજુ બાજુ અમને જોવા આવનાર સ્ત્રીઓની ખુબ ભીડ જામી હતી.

અમારો સુંદર સંઘ નગરના રાજમાર્ગ વચ્ચે થઇને ચાલ્યો, ઠેર ઠેર લોકો ટોળેટોળાં મળી અમને જોવા લાગ્યા. નારીઓ પોતપોતાનાં ઘરની બારીઓમાંથી મોં કાઢીને બહુ આતુરતાએ અમને જોઇ રહી હતી, એ જોઇ હું તો છક થઇ ગઇ. તેમ જ રસ્તા ઉપર અને ઘરની બારીઓમાં જાણે હીરા જડી દીધા હોય એમ સજડ થઇ ગયેલાં માણસો પણ અમને જોઇને છક થઇ ગયાં. સ્વર્ગે, રથમાં બેશી ને જતી લક્ષ્મીને જેમ જોઇ રહે તેમ લોક મને એકીનજરે જોઇ

રહ્યાં. નગરના જુવાન પુરૂષોનાં હૈયાં મને જોઇને આતુર અને બળવાન કામ રાગને લીધે એવાં તો બળી ઉઠયાં કે તેમનાં જીવન જોખમમાં આવી પડયાં પણ જુવાન નારીઓને બીજીજ ઇચ્છા થઇ આવી:—જો આપણી જાતને સ્વર્ગની સુંદરતા સાથે સરખાવવી હોય તો આપણે આના જેવું સુંદર થવું જોઇએ. મારા મુખની સુંદરતાથી અને મૃદુતાથી નગરનો એ રાજમાર્ગ ગાંડો ગાંડો થઇ ગયો અને સુંદર દેખાવથી ઉભરાઇ ગયો. એમાં મારો દેખાવ તો સાથી ચમત્કારી હતો. લોકો પાસેથી સાંભળેલી આ બધી વાતો મારી સખીઓએ મને કહી.

બાગને દરવાજે આવી પહોંચતાં અમે બધાં રથમાંથી ઉતર્યાં અને ત્યાં આગળ ચોકીદાર મુકીને અમે બધાં ફરવાં નિકળ્યાં. જાણે સ્વર્ગના નંદનવનમાં જુવાન અપ્સરાઓ ફરતી હોય તેરીતે બધી નારીઓ ફાવે તેમ પોતપોતાને માર્ગે ફરવા લાગી ખીલતાં ઝાડો એક બીજાની સાથે ગુંથાઇને જે ઉપર દરવાજા જેવાં બની ગયાં હતાં, તેની નીચે થઇને તેઓ ચાલવા લાગી અને ઝાડ ઉપરથી ફુલભરી ડાંખળીઓ તોડવા લાગી. એટલામાં મારી માતાએ બુમ મારી; 'આવો, આપણે મારી દીકરીએ બતાવ્યું છે તે, તળાવને કાંઠે ઉભેલું સપ્તપર્ણનું ઝાડ જોવા જઇએ.' એની સૂચના પ્રમાણે બધું એ નારીમંડળ આનંદભર્યાં પગલા ભરતું તે દિશાએ ચાલ્યું. રથમાંની મારી સહચરીઓ અને હું રથમાંથી ઉતર્યાં પછી બાગની શોભાથી મુગ્ધ બની અંદર પેઠાં. શરદ્ઋતુએ બાગનાં વિવિધ ફુલોને સુંદર ખીલાવ્યાં હતાં. જાણે ફુલે ફુલે ભમરો ભમતો હોય તેમ હું તો ભમવા લાગી અને પક્ષીઓનાં હજારો તરેહનાં ગાનથી મારા કાનને પરિતૃપ્ત કરવા લાગી. જેમ જુગારી પોતાની મૂઠ હારી બેસે ને રમતનો તેનો જોસ ભાગી જાય તેમ વસંતને આરંભે જેનાં સુંદર પીછાં ખરી પડયાં છે એવા મોર સંભોગની આતુરતા વિના જ ફરતા જોયા. વળી કેળોના અને તાલના માંડવા અને બાળકોને ખેલવાની કુંજો અને એવી એવી ઘણી જગાઓ બાગમાં જોઇ. ફુલને લીધે સફેદ થઇ ગએલાં સપ્તપર્ણનાં

ઝાડ પાસે રાતાં અશોકવૃક્ષ અને આસમાની બાણવૃક્ષ હતાં. ચાલતાં ચાલતાં એક સુંદર સપ્તપર્ણનું ઝાડ અમારી નજરે આવ્યું. એ ચારે બાજુએથી, ફુલશણગારના ભારે કરીને લચી ગયું હતું. ફુલથી સફેદ થઇ ગયેલી એના ડાંખળીઓ મધમાખીઓના ટોળાંથી નમી ગઇ હતી અને જાણે કાળા રંગનો પોષાક ચઢાવ્યો હોય એવું દેખાતું હતું. વળી પવને કરીને જે ફુલ ભોંય ઉપર પડી ગયાં હતાં તેને ગાંડછાએ ચઢેલા કાગડા સફેદ માખણના લોચા માની ઉપાડી ઉડતા ફરતા હતા. એ ઝાડ ઉપરથી નારીના સ્તન જેવડું મોટું ને ચાંદીના વાડકા જેવું સફેદ એક ફુલ મેં ચુંટ્યું કે તરત જ મધ ચુસનારી માખીઓનું એક ટોળું, કમળ ઉપર બેસવાની લાલસાએ કમળના ઘાટના અને કમળના જેવો વાસ આપતા મારા મોં તરફ ધસી આવ્યું. મોં ઉપર એ મધમાખીઓ બેસવા જતી હતી, તેમને મં મારા મૃદુ હાથ વડે વારી; પણ મારા હાથ તો જાણે પવનમાં ડાંખળી હાલતી હોય એમ માની એની દરકાર કર્યાં વિના જ તે મોં ઉપર આવી લાગી. વેદનાએ મેં ચીસ પાડી અને હુ પાછી પડી; પણ માખીઓના ગણગણાટ અને પંખીઓના કલબલાટમાં મારી ચીસ તો ક્યાંય દબાઇ ગઈ. ઘોડાના મોંના ફીણ કરતાંએ નરમ એવી મારી ઓઢણી મેં મારાં મોં ઉપર ખેંચી લીધી, કે જેથી ઘણીખરી માખીઓ ખશી ગઇ. પણ આમતેમ દોડવાથી મારા રત્નજડિત ઘરેણાં વિખેરાઇ પડયાં અને કામદેવનું બાણ જેના વડે ચઢાવાય એવી કટિમેખળા કેડેથી છુટી પડી. પણ વેદનાને લીધે એની પરવા કર્યા વિના જ હું તો દોડી ને કેળના માંડવામાં પેશી ગઇ. ત્યાં મારી સખી સારાસકા હતી તેણે મને આશ્વાસન આપી કહ્યું-' તને મધમાખીઓ તો હજી યે બહુ લાગેલી છે, પણ ડરવા જેવું કશું નથી. ' જે સપ્તપર્ણને અમે જોવા આવ્યાં તે ઝાડ પાસે હવે હું ગઇ. કમળના તળાવવાળી મધમાખીઓનાં ટોળેટોળાં તેના ઉપર બેઠાં હતાં. પુનમના ચાંદા જેવા મધપુડાને છોડીને આજે એ બધી શરદનાં ફુલોમાં ભરાઇ બેઠી છે. અમારા સાથ માંની જે

સ્ત્રીઓ ત્યાં પહોંચી હતી તેમણે તો ફુલોના મોહમાં ઝાડની ડાંખળીઓ સુદ્ધાં બધી ચુંટી નાખી હતી. મારી સખીના ખભા ઉપર મારા ડાબા હાથનું કાંડુ ટેકવીને અને કમળસરોવર ભણી નજર રાખીને હું આગળ ચાલી રહી હતી. બધી જાતનાં કમળફુલ પુરેપુરાં ખીલ્યાં હતાં. બાગના રત્નસમાન આ સરોવરની સપાટી પક્ષીઓના શબ્દોથી ગાજી રહી હતી અને મધમાખીઓનાં ટોળાંથી છવાઇ રહી હતી. રાતાં ફુલ પ્રભાતની, સફેદ ફુલ ચંદ્રપ્રભાની અને શ્યામળાં ફુલ વાદળાંની યાદ આપતાં હતાં. મધમાખીઓનો ગણગણાટ અને હંસોના નાદથી ગગન ગાજી રહ્યું હતું. પાણીના ઉપરનાં મોજાં ઉપર ફુલ પવનથી હીંચકા ખાતાં હતાં ત્યાં મેં કલબલાટ કરતી બતકો, નર–માદાની જોડીએ ચાલતાં ચક્રવાકો અને ધોળાં પીછાંવાળા આનંદી હંસો જોયાં. પીળાં કમળ ઉપર બેઠેલી મધમાખીઓ સોનાની તાસકોમાં મુકેલાં નીલમ જેવી શોભી રહી હતી અને રેતીના કિનારા ઉપર રૂના જેવાં સફેદ પીછાંવાળાં હંસ શરદ્‌ના સુંદર હાસ્ય સાથે પોતાનું હાસ્ય ભેળવતા હતા.

પછી મેં નર–માદાની જોડીએ બંધાયેલાં અને પોતાના સ્નેહને લીધે પંકાયેલાં અનેક ચક્રવાકોને જોયાં. એમના રાતા રંગમાં પીળો રંગ ભેળવાયાથી એ રમણીના સ્તનના રંગ જેવાં બહુરંગી દેખાતાં હતાં. તળાવમાં રંગિત ફરસબંધી જેવાં લીલાં પાનનાં જે આસન બંધાઇ રહ્યાં હતાં તેના ઉપર કેટલાંક આવા ચક્રવાક આરામ લેતા હતા અને કેટલાક વળી આવાં પત્રાસનોની વચ્ચે વચ્ચે સોમલના જેવા રાતા રંગના, જાણે સ્નેહને લીધે જ રાતા બન્યા હોય એવા, પોતાની નારીઓના સ્નેહને પોષતા બેઠા હતા. જે વખતે તળાવમાંનો આ દેખાવ હું જોતી હતી તે વખતે એ ચક્રવાકોનો પરસ્પરનો સ્નેહ અને મમતા જોઇને, મારા મનમાં કાંઈ અગમ્ય વિચારો આવવા લાગ્યા. આ જન્મમાં નહિ અનુભવેલી એવી કાંઇ કલ્પના મને થવા લાગી અને એ ઉંડા વિચારમાં ને વિચારમાં મને મારો પૂર્વ અવતાર પ્રત્યક્ષ થઇ આવ્યો. એ પૂર્વ જન્મનું સ્મરણ થતાં જ મને મૂર્છા થઇ

આવી અને ચેતન વિનાના શરીરની માફક હું જમીન પર ઢળી પડી. જ્યારે મને ભાન આવ્યું ત્યારે જાણ્યું કે મારી આંખમાંથી તો શું પણ મારા વેદના-ભર્યા હૈયામાંથી પણ આંસુની નદી વહે જતી હતી અને મારી સખી કમળપત્રનો પડીઓ બનાવી તેમાં પાણી લેઈ આવીને મારા દુખભર્યા હૈયા ઉપર અને આંખો ઉપર એ પાણી છાંટતી હતી. હું ઉભી થઈ અને પાસેની કેળોની ઘટા અંદરની એક કુંજમાં પડેલી આસમાની કમળને યાદ કરાવતી કાળી શીલા ઉપર જઈને હું બેઠી. ત્યાર પછી મારા દુઃખમાં અને અશાન્તિમાં હૃદયથી ભાગ લેતા મારી સખી મને પુછવા લાગીઃ 'બેન, તને એકદમ આ શું થયું ? શું તને ચક્કર આવવા લાગ્યાં કે બહુ થાક લાગ્યો કે ખરેખર તને મધ-માખીએ ચટકો ભર્યો ?' મારી આંખમાંનાં આંસુ તો એ લુંછી રહી હતી, પણ મારા ઉપરના સ્નેહને કારણે એની આંખમાંથી આંસુ દડદડ વહે જતાં હતાં. વળી એ બોલીઃ 'તને આમ મૂર્છા શાથી આવી ગઈ? બેન, તું જે જાણતી હોય તે કહે કે જેથી જલદી તેનો ઉપાય થાય. તારૂં શરીર કથળી ન જાય એટલા માટે હવે ખોટી થવાય નહિ. દરદ બેશક કંઇક ભારે હોવું જોઇએ. બેપરવા કે બેદરકાર રહ્યે પાલવે નહિ. વાત હાથમાં હોય એટલામાં જ કંઇક ઉપાય કરી લેવો જોઈએ, નહિ તો માત્ર ઉઝરડો હોય તે પણ કોઢીના ઘા જેવો થઇ જાય.' સખીને કહી શકાય એવું એણે મને ઘણું કહ્યું ત્યારે મેં ઉત્તર આપ્યોઃ 'ભય જેવું કશું નથી. બેન, મને ચક્કરે આવ્યાં નથી, બહુ થાકી યે ગઇ નથી કે મધમાખીના ચટકા યે લાગ્યા નથી. પણ એ તો વચ્ચે જ બોલી ઉઠી કેઃ 'ત્યારે તું રંગ વિના ફીક્કા પડી ગયેલાં રામધનુ-ષની પેઠે મૂર્છા ખાઇને એમ ભોંય ઉપર કેમ પડી ગઇ ? બેન, તું તારૂં હૈયું ખોલ, હું તો તારી પ્રિય સખી છું.' નીલમ જેવી સુંદર કુંજમાં મે સખી સારસિકાને કહ્યું:– 'મારી પ્રિય સખી, પવનથી તુટી પડેલા પાનની પેઠે મૂર્છા ખાઇને હુ શા માટે ભોંય ઉપર પડી એ બધી હકીકત હું તને ટુંકામાં કહીશ. તું મારી નાનપણની સખી

છે અને મારા સુખદુઃખની ભાગિયણ છે, તેમ મારાં બધાં છાનાં કામ પણ તું જાણે છે; ત્યારે આજની વાત પણ બધી તને કહીશ. પરંતુ બધી વાત તારા હૈયામાં રાખજે. એ તારે મોંએથી બીજા કોઇને કાને જવા પામે નહિ ! મારા ગળાના સમ ખા કે બીજા કોઇને આ વાત કહીશ નહિ.' ત્યારે સારસિકા મારે પગે પડી ને બોલીઃ 'બેન, તારા પગના સમ ને તારા ગળાના સમ. હું કોઇને નહિ કહું.' પછી મારી વહાલી ને વિશ્વાસુ સખીને મેં કહ્યુંઃ 'બહુ દુઃખની વાત છે કે મારા પાછલા અવતારની વાત મારી આંખોએ આંસુવડે બહાર નીકળી જવા દીધી છે. મારા પ્રિયનો અને જે વિજોગ થયો છે તેનું સ્મરણ થઇ આવવું એ પણ બહુ દુઃખની વાત છે. જે સ્નેહ મેં એકવાર માણ્યો છે ને જે દુઃખ ભોગવ્યું છે તે સૌ હું તને કહું છું. તું મન દઇને સાંભળ.' મારી સખી મારી બાજુમાં સાંભળવાને અધીરી થઇને બેસી ગઇ ને આંસુ વહેતી આંખોએ મેં વાત શરૂ કરી.

(૪ પૂર્વ જન્મનું વૃત્તાન્ત.)

આપણી પાડોશમાં અંગ નામે પ્રસિદ્ધ દેશ છે અને એ દેશ શત્રુથી, ચોરથી અને દુષ્કાળથી સદા નિર્ભય છે. ત્યાં ચંપા નામે સુંદર નગર છે જેમાં અનેક સુંદર બાગ બગીચા તથા રમણીય જળાશયો છે. ત્યાંની વસ્તી સાચે જ સ્વર્ગસમી છે. તે દેશની વચ્ચે થઇને પવિત્ર ગંગાનદી વહે છે. તેને બંને તીરે અનેક નગર અને ગામ વસેલાં છે અને જળપંખીઓનાં ટોળે ટોળાં તેમાં રહે છે. સમુદ્રની જાણે વ્હાલી સ્ત્રી હોય એમ એ તેના તરફ ધસે છે. કાદંબ પક્ષી તો જાણે એનાં કુંડળ છે, હંસનાં હાર જાણે એની કટિમેખળા છે, ચક્રવાક પક્ષીની જોડ જાણે એનાં બે સ્તન છે, એનાં મોજાંથી જાણે એ હસતી દેખાય છે. એને કિનારે હાથી, બળદ, વાઘ, ચિત્તા ને વરૂ રહે છે. પાણીની સપાટી ઉપર પાકા રાતા ઘડા તરતા હોય એમ ચક્રવાકનાં જોડાં આનંદે રમ્યાં કરે છે. હંસ બતકો અને એવાંજ બીજાં જળપ્રાણીઓ પણ ચિંતા વિના સ્વતંત્રતાએ ફરતાં ફરે છે. મારી પ્રિય

સખી, ત્યાં હું આગલા અવતારમાં રાતાંપીળાં પીછાંવાળી ચક્રવાકી હતી અને સ્વતંત્રતાનું પૂરૂં સુખ ભોગવતી. ચક્રવાકોમાં સ્નેહ જેટલો સાચો અને પ્રબળ હોય છે તેવો સ્નેહ આખા જગતમાં બીજે ક્યાંય નહિ હશે. મારો નર તો વળી ચંચળ માથાએ કરીને અને ગોળ દડા જેવા શરીરે કરીને પ્રખ્યાત હતો. તેમાં વળી એ કુશળ તરનારો હતો અને કોરેન્ટના ફુલના ગોટા જેવો સુંદર હતો. તેનાં કાળાં અને રૂવાંટી વગરનાં પગનાં ચાપ્પાં કમળનાં કાળાં પાન જેવાં હતાં. છેવટ સુધી તેનો સ્વભાવ તપસ્વી જેવો સરલ હતો. એનો ક્રોધ તો બહુ પહેલેથી બળી ગયો હતો. રાતા પ્રભાતસમયે તેની સાથે જ હું તરવા જતી. ઉડતી પણ તેની સાથે જ. એવી રીતે અમે સ્નેહમાં સાથે રહેતાં, ચઢતા ઉતરતા સુંદર શબ્દથી અમારા કાનને અને હૃદયને આનંદ આપતાં, એક બીજાને સુખી કરતાં, એક બીજાની પાછળ જતાં, સાથે રમત રમતાં અને એકબીજાનો વિજોગ કદી સહી શકતાં નહિ. નદીએ, કમળસરોવરે, રેતીને કિનારે કે કિનારાના જંગલે–જ્યાં જતાં ત્યાં અમે સ્નેહનો દેખાવ કર્યા વિના જ પણ સાચે સ્નેહે બંધાઇને સાથે જ રહેતાં. એક સમે સૌ જળપક્ષીઓ સાથે અમે પણ ગંગાના પાણીએ બનેલા સુંદર તળાવમાં રમતાં હતા. તેવે સમે સૂરજને તાપે બળ્યો બળ્યો થઈ ગયેલો એક હાથી ત્યાં નદીમાં નાહવા કાજે આવ્યો. રાજાઓનાં ભાગ્યસમા ચંચળ એના કાન આમ તેમ હાલતા હતા. મૃદંગના જેવો મૃદુમૃદુ અવાજ તે કર્યા કરતો. છતાં. એ રાક્ષસસમું પ્રાણી વચ્ચે વચ્ચે મેઘગર્જનાના જેવો ભયંકર નાદ પણ કરતું. તેના કુંભસ્થળમાંથી મદ ઝરતો હતો અને સપ્તપર્ણના ફુલના જેવો એનો તીવ્ર વાસ પવનને બળે ચારે દિશાઓમાં પ્રસરી રહેતો. કિનારાના ઘુમ્મટ ઉપરથી આ મહાપ્રાણી નીચે ઉતર્યું. રેતીમાં પડતાં એનાં પગલાં વડે જાણે ગંગાની કેડ ઉપર કંદોરો બનાવતું હોય તેમ દેખાવા લાગ્યું અને સમુદ્રની રાણી જેવી ગંગા જાણે એ હાથીથી ભય પામીને પોતાનાં મોજાંને લઇને દોડી જતી હોય તેમ દેખાવા લાગી. એણે પાણી પીધું ને પછી સુંઢથી

ફુંફવાડો મારીને પાણી એવું ઉડાડ્યું કે જાણે નદી ઉપર વાદળ ચઢી આવ્યું. પછી પ્રવાહમાં એ ઉંડે ઉતર્યો અને સુંઢ વડે પાણીનો પર્વત જેવડો પ્રવાહ પોતાની પીઠ ઉપર વહેવડાવ્યો. નદીમાં એણે એવાં તો મોજાં ઉડાડ્યાં કે તે અમે હતાં તે તળાવમાં પણ આવી પહોંચ્યાં. એ જ્યારે સુંઢ ઉંચી કરતો અને તેથી એનું મોં પહોળું થતું ત્યારે એનાં જડબાં, જીભ અને હોઠ વડે એવી બખોલ દેખાતી કે જાણે એ અંજન પર્વતની સિંદુરની ગુફા હોય. ભયથી ત્રાસીને બીજાં જળપ્રાણીઓની પેઠે હું પણ મારા સ્વામીની સાથે ઉંચે ઉડી ગઈ. પછી હાથી નદીમાંથી નિકળી પોતાને રસ્તે પાછો ચાલ્યો જતો હતો, તેવે સમે વનફુલોએ શણગારાએલો, હાથમાં ધનુષબાણ લઈને સાક્ષાત્ જમદૂત જેવો એક જુવાન પારધિ આવી પહોંચ્યો. એના પગ ઉઘાડા હતા અને નખ વાઘના પંજા જેવા ખુબ લાંબા વધેલા હતા. એનું શરીર ખુબ મજબુત હતું અને એની પહોળી છાતીમાંથી ધનુષની પણછ ફુટે એમ, બે લાંબા હાથ ફુટતા હતા. તેની દાઢી રાતાશ પર અને સુંવાળી હતી. હોઠ કંઈક ફાટેલા હતા અને બળવાન ખાંધ ઉપર માથું હાલતું હતું. માથા ઉપર વાંકડીઆ વાળ હતા અને વાળના છેડા સાપની જીભજેવા દેખાતા હતા. વળી પવનેઅને સૂરજને તાપે કરીને એની ચામડીકાળી થઇ ગએલી હતી. તેથી એ રાક્ષસસમો કે જમદૂતના સાક્ષાત્ અવતારસમો દિસતો હતો. તેની પીઠે એક તુંબડું લટકતું હતું અને તેમાં બાણ ભર્યાં હતાં. તેણે ભયંકર વ્યાઘ્રચર્મ પહેર્યું હતું અને તે જાણે વસ્ત્ર ઉપર મેશના કે શાહીના લીસોટા તાણ્યા હોય એમ દેખાતું હતું. પારધિએ એ હાથીને જોયો કે તરત જ, જરૂર પડે તો ઉપર ચઢી જવા માટે, દોડીને તે એક મોટા ઝાડ નીચે જઇ ઉભો. પછી ધનુષ પર બાણ ચઢાવીને ખુબ જોરથી ખેંચ્યું ને હાથી ઉપર તાક્યું. પણ કમનશીબે એ નિશાન ચુક્યો અને તે હાથીને ન લાગતાં સામે જ ઉડતા મારા સ્વામીને જઇ ચોટયું. તેનાથી એમની એક પાંખ કપાઇ પડી ને તેની સાથે એ મૂર્છા ખાઇને પાણીને કિનારે પડ્યા. હું મારા પ્રિયની પા-

છળ ઉડી અને એમની વેદના મારાથી નહિ સહન થઇ શકવાને કારણે હું પણ તેમની પાસે જ મુર્છિત થઈ ધરણી ઉપર ઢળી પડી. જ્યારે મને ભાન આવ્યું ત્યારે મેં બળતે હૈયે અને આંસુભરી આંખે શું જોયુ ! મારા સ્વામીની પાંખ છુટી થઇને જાણે પવનના બળે તુટીને કમળ પડયું હોય એમ એમની પાસે પડી હતી અને તેમના શરીરમાં બાણ ચોટયું હતું. પાસે પડેલી પાંખ કમળના પાન જેવી વિખરાઇ પડેલી હતી. જાણે રાતાપીળા ઘડા ઉપર લાખના ડાઘા પડયા હોય તેમ મારા સ્વામીના શરીર ઉપરના લોહીના ડાઘ દેખાતા હતા. એ ડાઘ એટલા બધા પડયા હતા કે જે જોઇને કોઇને તો એમ જ લાગે કે અશોક ફુલના ગોટા ઉપર ચંદનરસની છાંટ મારી છે અને છતાંયે એ પાણીને કિનારે જ પડેલા હોવાથી કિંશુકવન જેવા કે આથમતા સૂર્ય જેવા ભવ્ય દેખાતા હતા. મારી ચાંચ વડે મેં એમના ઘામાંથી બાણ ખેંચી કાઢયું અને રડતી આંખે મારી પાંખો વડે મેં એમને પવન નાંખ્યો. પછી મેં એમને બોલાવ્યા, પણ એ તો જડ જેવા નિશ્ચેષ્ટ થઇને પડી રહ્યા હતા. તેમ છતાં સ્નેહને લીધે અને મુંઝવણને લીધે તે વખતે તો મેં માની લીધું કે હજી એ જીવતા છે, પણ જ્યારે મને બધું સમજાઇ ગયું ત્યારે વર્ણવી નહિ શકાય એવી વેદનાએ હું તો થોડીવાર બેભાન થઇ ગઇ. પછી મારી પાંખોમાંથી સુંદર પીંછાંને મારી ચાંચ વડે ચુથી નાંખ્યાં; મારા સ્વામીની પાંખોમાં પણ મેં ચાંચો મારી અને મારી પાંખો વડે હું એમને બાઝી પડી. હું એમની આસપાસ ઉડવા લાગી અને આમ રૂદન કરવા લાગી; આ ગંગાના શણગાર રૂપ તમને કયા પાપીએ માર્યા ? મારાં સુખની ઇર્ષ્યાએ કોણે મને અનાથ કરી મુકી કે જેથી વિજોગનું દુઃખ મને આગના ભડકાની પેઠે બાળે છે અને ભયંકર વિચારોની અંદર મારે ડુબી જવું પડયું છે ? મારા પ્રિય સ્વામી, હવે તમારે વિજોગે કરીને કમળસરોવર ઉપર હું આનંદ શી રીતે ભોગવી શકીશ ? આપણા બેની વચ્ચે કમળનાં પાંદડાંએ કરીને પણ વિજોગ થતો, તો

જાણે તમે પરદેશ ગયા હો એમ મને તેનું દુઃખ સાલતું, ત્યારે હવે તો મૃત્યુએ આપણને આજે કાયમનાં જુદાં પાડયાં છે, માટે હવે મારા દુઃખનો અવધિ કયાં આવશે ? ફરીવાર પાછો એ પારધિ આવ્યો અને મારા જીવનના સાથી ઉપર નજર કરીને જોવા લાગ્યો ત્યાં તો હાથીને બદલે મારા સ્વામી માર્યા ગયેલા જણાયા. તેથી વેદનાએ કરીને એ બોલી ઉઠયોઃ 'હા, પ્રભુ !' એ ભયંકર માનવીના ભયથી હું પાછી ઉડી ગઇ. પણ મારા સ્વામી માર્યા ગયા તેથી એને પણ દીલગીરી થઇ. એણે એમને ઉપાડીને ચંદ્રપ્રકાશ જેવી રેતી ઉપર મુકયા. પછી કિનારા ઉપર એ લાકડાં શોધવા ચાલ્યો એટલે ફરીને હું મારા પ્રિય સ્વામી પાસે જઇ બેઠી. ડુસકાં ભરતી ભરતી વિદાયના છેલ્લા શબ્દો હું બોલતી હતી તેવામાં તે પારધિ લાકડાં લઇને વળી પાછો આવ્યો અને હું ફરી પાછી ઉડી ગઇ. મને જણાયું કે એ પાપી હવે મારા સ્વામીનો અગ્નિસંસ્કાર કરશે, તેથી એમના મૃત દેહ ઉપર આમતે . આકાશમાં મેં નિરાશાએ ઉડયા કર્યું. સાચે જ એ પારધિએ પોતાનું ધનુષ અને બાણભર્યું તુંબડું ભોંય પર મુકીને મારા સ્વામીને લાકડાંની ચિતામાં મુકયા. પછી એમાં અગ્નિ મુકયો અને લાકડાંની ચીપાટો આમતેમ ખોસી ઘાલી. મને તો એ અગ્નિ દાવાનળ કરતાં પણ ભયંકર લાગ્યો અને વિચારમાં ને વિચારમાં મારા સ્વામીને શોકભર્યે હૃદયે કહેવા લાગીઃ ઓ પ્રિય સ્વામી, આજ સુધી આપણા મિત્રરૂપ પાણીમાં તમે વાસ કરતા, તે આજે આ શત્રુરૂપ અગ્નિને શી રીતે સહન કરી શકશો ? જે અગ્નિ તમને બાળે છે તેથી હું પણ બળી મરૂં છું, એ અગ્નિ તમે શી રીતે સહન કરી શકશો ? આનંદ અને શોક ઉપજાવનારૂં આપણું પ્રારબ્ધ હજી યે ધરાયું નથી કે આપણને એકવાર એક કર્યા પછી પાછાં ફરી જુદાં કર્યાં ? અરેરે ! મારૂં હૈયું લોઢાનું હોવું જોઇએ, નહિ તો ઓ પ્રિયતમ! એ તમારૂં દુઃખ આમ જોઇ રહે નહિ, પણ તરત જ તમારી ચિતામાં કુદી પડે. આમ દુઃખમાં ને વિજોગમાં હું ત-

મારાથી દૂર રહું એના કરતાં તો એ ભલું કે હું તમારી સોડમાં ચિતા ઉપર સુઉં. આમ શોકના આવેગને કારણે તથા નારીસુલભ વીરતાને પ્રભાવે હું સતી થવાના ઠરાવ ઉપર આવી. જે સ્નેહી આત્માની પાછળ એમનું શરીર ચાલ્યું જતું હતું તેમની પાસે હું અગ્નિમાં જઈ પડી. અગ્નિ હવે મને હિમ જેવો ઠંડો લાગવા લાગ્યો, કારણ કે હું મારા સ્વામીની સોડમાં હતી. ફુલમાં જેમ મધમાખી તેમ હું અગ્નિમાં ડુબી ગઇ અને એ અગ્નિએ મને મારા સ્વામી ભેળી કરી દીધી. જોકે એ રાતીપીળી અગ્નિની શિખા મને બાળતી મારી ચારે બાજુએ રમતી હતી, તોયે પતિના વિચારમાં મને જરા યે દુઃખ થયું નહિ. એમ, મારી સારસિકા! હું સતી થઇને મારા પ્રિય પતિની પાછળ ચાલી નિકળી.

---

૫ કામના, સાધના અને સિદ્ધિ.

(**સાધ્વી તરંગવતી** આગળ બોલે છે:) અમારાં મરણની કથા મારી સખીને હું વર્ણવી રહી કે તરતજ શોકને લીધે ફરી હું મૂર્છા પામી. ફરી જ્યારે મને ભાન આવ્યું ત્યારે ફરીથી એને અચકાતે શબ્દે અને ધડકતે હૈયે કહેવા લાગી: ગંગાને કાંઠે હું સતી થયા પછી કૌશામ્બી નગરીમાં ઋષભસેન શેઠના ધનવાન્ અને આબરૂદાર ઘરમાં અવતરી. એક વખતે આ જળતરંગો જોઈ મને એ મારી પૂર્વજન્મ વાર્તા સાંભરી આવી હતી, તેમજ આજે પણ અહીં આ તળાવના ચક્રવાકોને જોઇને મને ફરી બળવાન સ્નેહ-સ્મૃતિ થઈ આવી. આ પ્રમાણે મારા પાછલા જન્મનું પ્રારબ્ધ મને બધું કેમ સાંભરી આવી તાજું થયું અને હું મારા સ્વામીથી મૃત્યુ થયે કેમ વિજોગ પામી, એ બધું મેં તને ટુંકામાં કહ્યું છે. પણ તેં મારા જીવના સોગન ખાધા છે તે પ્રમાણે, હું મારા પ્રિયને ફરી મળી શકું નહિ ત્યાં સુધી, આ વાત કોઇને કહેતી નહિ. હવે જ્યારે મારી કામના સફળ થશે, ત્યારે જ મને સુખ થશે. આજ સાત વર્ષથી

હું મારા એ સ્નેહીને ભેટવાની આશામાં ને આશામાં, મારાં માતા-પિતાને ખોટી ખોટી આશાઓ આપ્યે જાઉંછું. જો એમાંથી કશું હવે વળશે નહિ તો હૈયાનાં દુઃખને ટાળવાનો માત્ર તે એકજ માર્ગ બાકી છે, જે જિનપ્રભુએ જગત્‌ના ઉદ્ધારને માટે સાર્થવાહ થઇને બતાવ્યો છે. તે નિર્વાણનો માર્ગ સાધવાને માટે હું સાધ્વી થઇશ. સંસારના સંબંધમાં બંધાવાથી આ જાતનું જે વિજોગનું દુઃખ ખમવું પડેછે તે દુઃખ ફરી બીજી વાર ન થાય તેવે માર્ગે હું વિચરીશ. સંસારનાં દુઃખની સાથે સાથે જન્મમરણનાં દુઃખ ટાળીને આત્માના સાચા સ્થાનમાં પહોંચવાને માટે હું સાધ્વી થઇશ.

(**તરંગવતી વળી આગળ બોલે છેઃ**) સ્નેહને બળે મારી સખી ઉપર વિશ્વાસ રાખીને મારા દુઃખની બધી વાત મેં એને કહી. એ ભલી સારસિકા પણ મારા ઉપરના સ્નેહને લીધે અને મારા દુઃખની દયા આવવાને લીધે ભારે વિલાપ કરવા લાગી. પછી એ રડતી આંખે બોલીઃ 'અરેરે સખી, મારા પ્રારબ્ધમાં આ શી તારા સ્વામીના વિજોગની દુઃખભરી વાર્તા સાંભળવાની! પૂર્વનાં કર્મ, વખત જતાં પાકીને કેવાં કડવાં ફળ આપે છે! પણ બેન, ધીરજ ધર, દેવ તારા ઉપર કૃપા કરશે અને તારા એકવારના સ્વામી ભેળી તને કરશે.' આવાં પ્રિય આશ્વાસનનાં વાક્યો બોલીને સારસિકાએ મને શાન્ત કરવાના પ્રયત્ન કર્યા અને પાણી લાવીને મારી આંસુભરી આંખો ધોઇ નાંખી. પછી અમે કેળોની એ કુંજમાંથી નિકળીને ચાલ્યાં અને જે જગાએ મારી માતા સ્રીઓના સાથને લઇ આનંદ ઉડાવતી હતી ત્યાં ગયાં. મારી માતા તળાવને કિનારે હતી ને ત્યાં સૌના સ્નાનને માટે વ્યવસ્થા કરતી હતી. હું તેની પાસે ગઇ. મારી આંખો રાતી અને મારૂં મોં ફિક્કું જોઇને તરત જ તે ગભરાએલા અવાજે બોલીઃ—'બેટા, તને આ શું થયું? આ બાગના આનંદમેળામાં તને દુઃખ જેવું શું લાગ્યું? તારૂં મોં કરમાઇ ગયેલી કમળમાળા જેવું કેમ દેખાય છે?' શોકને આંસુભરી આંખો લ્હોતાં લ્હોતાં મેં ઉત્તર દીધોઃ 'મા, મારૂં

માથું દુખવા આવ્યું છે.' તરત જ મારી મા ઉછળી ઉઠી ને બોલી:—'દીકરી, ત્યારે તું ઘેર જા! હું પણ તારી સાથે જ આવું છું. તને, મારા આખા ઘરનાં મોતીને દુઃખભરી દશામાં એકલી શી રીતે મોકલું?' મારા ઉપરના સ્નેહને લીધે એણે બધી વાતો પડતી મેલીને ઘેર જવાની તૈયારીઓ કરી નાંખી અને નારીમંડળને ધીમે રહીને એણે કહ્યું: 'જ્યારે તમે નાહી રહો અને ઉજાણી જમી રહો, ત્યારે પાછળથી ધીરે ધીરે ઘેર આવજો. કંઇક જરૂરનું કામ આવી પડવાથી હું તો અહુણા જ જાઉં છું. તમે આનંદે કામ પતાવજો!' આમ એણે પોતાની આનંદની કામના છોડી દીધી, પણ સ્ત્રીઓને એમના કામમાં વળગાડી રાખી. તેમને આનંદમાં રાખવાને કારણે જ અમારાં ઘેર જવાનું કારણ એણે એમનાથી સંતાડી રાખ્યું. ચોકીદારોને, વ્યવસ્થાપકોને, ઝનાનખાનાના વ્યંઢળોને તેમના કામની જરૂર પુરતી સૂચનાઓ આપીને પોતાનાં નાનાં ટોળાં સાથે અને થોડા ચાકરો સાથે મને લઈને એ સત્વર શહેરમાં આવી. ઘેર આવીને સારસિકાએ મારો શણગાર અને વસ્ત્રો ઉતારી લીધાં ને હું ઘરનાં વસ્ત્રો પહેરીને પલંગમાં સુતી. પછી મારી માતા મારા પિતા પાસે ગઇ અને બોલી:-'આપણી દીકરીને લેઇને હું પાછી ઘેર આવી છું. એના માથામાં વેદના થાય છે તેથી એને બહુ ઉઘાડામાં રાખવી સારી નથી. મારે જે, સપ્તપર્ણનું ઝાડ જોવું હતું, તે મે સારી પેઠે અને ફુલે પૂર ખીલેલુ જોયુ છે અને નારીમંડળ એમની ઉજાણીના આનંદમાંથી નિરાશ ન થઇ જાય એટલા માટે મારાં ઘેર આવવાનું કારણ મેં તેમનાથી છુપું રાખ્યું છે.' મારી માતાને મોએથી આ સમાચાર સાંભળીને મારા પિતા તો અશાન્તિએ અને ચિંતાએ ગભરાઇ ગયા, કારણ કે એમનો સ્નેહ મારા બધા ભાઈઓ કરતાં પણ મારા ઉપર વધારે હતો. એમણે તરત એક સારા કુળમાં અવતરેલા, ચતુર અને વિશ્વાસપાત્ર, તથા આખા નગરમાં પ્રખ્યાત એવા વૈદ્યરાજને તેડાવી આણ્યા. એ શસ્ત્રવૈદ્ય પણ જાણતા હતા. એમનો હાથ હલકો અને વેદના વિના ક્રિયા કરે એવો

હતો. રોગની પરીક્ષા કરવાના અને પછી રોગ ટાળવાના ઉપચાર કરવાને આશયે એમણે સામે બાજઠ ઉપર બેસીને મને પુછયું: 'બેન, તમને તાવને લીધે કે માથાના દુખાવાને લીધે શરીર ભારે લાગે છે? મને ખુલ્લું કહો જેથી ઉપચાર થઇ શકે. આજ સવારમાં શું ખાધું હતું? ખાધેલું બરાબર પચી ગયું છે? ગઇ રાત્રે ઉંઘ બરાબર આવી હતી?' મારે બદલે સારસિકાએ જ ઉત્તર આપ્યો અને મેં સવારમાં શું ખાધું હતું અને અમે બાગમાં કેમ ગયાં હતાં એ બધું વર્ણવી બતાવ્યું; પણ મારા પાછલા અવતારના અનુભવની વાત ટાળી દીધી અનેક પ્રશ્નો પુછીને ચિકિત્સા કર્યા પછી વૈદ્યરાજે મારાં માબાપને કહ્યું: 'તમારી દીકરી માંદી દેખાય છે, એટલું એજ. બાકી ચિંતા કરવા જેવું કશું નથી. કારણ કે, જો ખાધા પછી તરત જ તાવ ચડે તો એનું કારણ સ્નેહ હોય છે અને એને કફ કહે છે. પચનક્રિયા ચાલતી હોય તે વેળાએ જો તાવ ચઢે તો એનું કારણ બીજું છે ને તે પિત્ત છે; પણ જો પચન થઇ રહ્યા પછી તાવ ચઢે તો તે વખતે વાતને કારણે પણ હોય. જો ત્રણે કારણો એકઠાં થયાં હોય તો એમાં અનેક રોગ હોય અને એવા ત્રિદોષમાં બે ત્રણ લક્ષણ દેખા દે છે. બીજા એક પ્રકારનો તાવ હોય છે એને અકસ્માતજ્વર કે ખેદજ્વર કે સ્વપ્નજ્વર કહે છે. તે સોટી કે ચાબુકના ફટકાથી, કે હથિયારના ઘાથી કે ઝાડના પડવાથી કે એવાં જ કારણથી આવે છે. તમારી દીકરીના સંબંધમાં તાવ નક્કી કરવામાં એવાં કોઇ લક્ષણ દેખાઇ આવતાં નથી, તેથી તમારે કશી ચિંતા કરવાનું કારણ નથી. એ નીરોગ છે. ગાડીના આંચકાથી એ હાલી ગઈ છે અને બાગમાં ફરવાથી થાકી ગઇ છે એટલે અત્યારે એ નરમ છે ને તાવ જેવું લાગે છે, પણ એ તો માત્ર થાક જ છે. પણ વખતે એને ભીતરની ચિંતા પણ હોય અને એ કોઇ ભારે શોકને કારણે થઇ હોય.'

મારા સંબંધમાં મારાં માબાપને વૈદ્યરાજે સાચું જ કહ્યું હતું અને જ્યારે એ ઉઠ્યા ત્યારે એમને માન આપવાને માટે હવેલીના

દરવાજા સુધી એ એમને વળાવવા ગયા. પાછલે પહોરે મારી માતાએ મારાં શોકબળ્યાં હૃદયને ખાવાનો આગ્રહ કર્યો ને મારે કંઇક ખાવું પડ્યું. એટલામાં બાગમાં ગએલું નારીમંડળ પાછું આવ્યું અને તેમને સ્નાનમાં અને ઉજાણીમાં કેવો આનંદ આવ્યો એનું વર્ણન કરવા માંડ્યું. રાતે પથારીમાં ઉઘાડી આંખે આમતેમ મેં આળોટયા કર્યું પણ રાત તો જાણે કેમે કરી જાય નહિ તેવી લાગી. સવાર થતાં, જે જુવાનોના હૃદયમાં આગલે દિવસે મને જોઈને મદનનાં બાણ વાગ્યાં હતાં એવા સેંકડો જુવાનોના પિતા મારૂં માગું કરવાને મારા પિતા પાસે આવવા લાગ્યા. ગમે તેવા એ આબરૂદાર હશે, પૈસાદાર હશે, પણ એ બધાનાં માગાં મારા પિતાએ પાછાં વાળ્યાં; કારણ કે કોઇની નૈતિક કે ધાર્મિક યોગ્યતા એમની નજરમાં બેઠી નહિ. પણ પછીથી એ પાછા વાળેલા ઉમેદવારોનાં જુદા જુદા પ્રકારનાં રૂપગુણની વાતો સાંભળીને મારા પાછલા અવતારની કથા પાછી મને યાદ આવી ને આંખોમાંથી આંસુની ધારા વહેવા માંડી. જેમ જેમ એ સ્મૃતિમાં હું ડુબતી ગઈ, તેમ તેમ ખાવું પીવું હું ભૂલતી ચાલી. માત્ર મારાં માતાપિતાને અને સગાંસંબંધીને રીઝવવાને ખાતર જ વેદનાભર્યે હૈયે પણ કંઇક ખાતીપીતી કે ઓઢતીપ્હેરતી. જો જીવનના તરંગ મને મારે રસ્તે દોરી જાય નહિ તો એ તરંગ ઉપર મારો જીવ શી રીતે ચોંટે ? સપ્તપર્ણના ફુલવાસના તરંગ જો આકળા થઇને સ્નેહને નચાવે તો પહેલાં ગમે એટલું સુખ આપતા હોય, પણ આજે મને બાણની પેઠે કેમ ન વાગે ? ચંદ્રનાં કિરણો જો મદનનાં બાણ થઇને મારી છાતીમાં ભોંકાય તો મને શી રીતે સુખકર લાગે ? ગમે તો ફુલમાંથી અમૃત ઝરે, ગમે તો શાન્તિ આપતો વરસાદ પડે, ગમે તો સવારમાં ઝાકળ પડે, પણ મારે મને તો એ સૌ જાણે અંગાર ઝરતો હોય એમ લાગતું. ટુંકામાં જે બધું બીજી વેળાએ સુખ આપે, તે અત્યારે મારા સ્નેહી વિના મને દુઃખ આપતું હતું. ગુરૂજનોના ઉપદેશ અનુસારે મેં મારી કામના સિદ્ધ

કરવાને માટે કઠણ તપસ્યા કરવી શરૂ કરી. એ તપસ્યા એકસોને આઠ આચામ્લ[1] કરવારૂપ હતી. મારાં માબાપે એ વ્રત કરવાની સમ્મતિ આપી. કારણ કે આવાં વ્રતથી દુર્ભાગ્ય ટળે છે અને સદ્‌ભાગ્ય વધે છે. મારી મનઃકામનાની તો એમને ખબર જ નહોતી; તેથી જેમ જેમ હું સુકાતી ગઇ તેમ તેમ એમને લાગતું ગયું કે એ તો વ્રતને કારણે એનું શરીર સુકાતું જાય છે. મારી કામના સિદ્ધ નથી થતી તેથી આ શરીર સુકાય છે એની એમને શી રીતે ખબર પડે? મારી આંતરિક વેદનામાં મને અકસ્માત્ એક નવીન વિચાર સ્ફુરી આવ્યો અને તે અનુસારે મેં કેટલાંક ચિત્રપટ આલેખ્યાં. મારા પાછલા અવતારમાં મારા સ્વામી સાથે રહીને મેં જે અનુભવ લીધો હતો, તે પ્રકટ કરવાને વસ્ત્રપટ ઉપર સુંદર પીંછી વડે અનેક ચિત્રો મેં આંક્યાં. અમે એકઠાં સ્નેહે કેમ રહેતાં, કેમ ચરતાં, મારા સહચરને કેમ બાણ વાગ્યું, પારધિએ કેમ એમને અગ્નિસંસ્કાર દીધો, હું પોતે તેમની પાછળ કેમ સતી થઇ, એ બધા દેખાવોનાં મેં ચિત્રો ચીતર્યાં વળી ગંગા, ને તેની પાસેનું ભર્યું તળાવ, ને નદીનાં બળવાન મોજાં, ને તેના ઉપરનાં સૌ જળપક્ષીઓ. ને તેમાં યે વળી ખાસ કરીને ચક્રવાકો—એ સૌનાં પણ ચિત્રો આંક્યાં. વળી હાથી ને તેની પાછળ પડેલો ધનુર્ધારી પારધિ પણ ચીતર્યો. કમળતળાવ ફુલે ખીલેલું અને વિવિધ ઋતુનાં ખીલેલાં ફુલોએ લચકાતાં વિશાળ ઝાડવાળું વન પણ ચીતર્યું અને એ જુદાં જુદાં ચિત્રની ચિત્રમાળાની સામે કલાકોના કલાકો બેસીને મારા હૈયાનો હાર જે ચક્રવાક તેના સામું એકીટશે નિહાળી રહેતી. એવે કાર્તિકી પૂર્ણિમા આવી એ કૌમુદીપર્વ તરીકે મનાય છે. તે પર્વને મોટા આનંદનો દિવસ ગણવામાં આવે છે. હિંસક ધંધા કરનારાઓનાં હાટ બંધ રહે છે અને કષ્ટ કરીને આજીવિકા કરનારાઓને વિશ્રાંતિ મળે છે. ધર્મનિષ્ઠ

---

૧ દિવસમાં એક જ વાર અને તે પણ માત્ર લુખું સૂકું અન્ન જમવું તેને જૈનધર્મમાં આચામ્લ અથવા આયંબિલ વ્રત કહ્યું છે.

મનુષ્યો તપ, જપ, દાન, પુણ્ય આદિ કરીને પોતાના જન્મને સફળ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. એ દિવસે મેં પણ મારાં માતાપિતાની સાથે ઉપવાસ કર્યો. સંધ્યાકાળે ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણ કરીને બધા આત્માઓની સામે જાણ્યેઅજાણ્યે થયેલા અપરાધ માટે મનોભાવે ક્ષમાપ્રાર્થના કરી. સવાર થતાં મેં ઉપવાસનું પારણું કર્યું અને પછી મારી હવેલીની અટારીએ ચઢીને આનંદી નગરીની શોભા નિહાળવા લાગી. કળાકુશળ કારીગરોએ ચીતરેલા થાંભલાઓ વડે હવેલી આકાશ સુધી ઉંચી શોભી રહી હતી. મુખ્ય દરવાજા ઉપર પાણીએ ભરેલા સોનાના કળશ મુકવામાં આવ્યા હતા, તે જાણે દાનની ઘોષણા કરતા હોય તેવા દેખાતા હતા; એથી લોક જાણી લેતા કે આ હવેલીમાં રહેનાર ગૃહસ્થ પુષ્કળ દાન કરનાર છે અને ખરેખર તે દિવસે અમારે ત્યાં પુષ્કળ જ દાન કરવામાં આવ્યું. સોનું, ચાંદી, ગાય, કન્યા, ભૂમિ, શયન, આસન આદિ જેને જે જોઇતું હતું તેને તે આપવામાં આવ્યું. તેની સાથે નગરમાં જેટલાં જૈનચૈત્યો (મંદિરો) હતાં તે પણ ખુબ શણગારવામાં આવ્યાં અને સુવ્રતી સાધુસંતોને સ્વીકારવા લાયક વસ્ત્ર, પાત્ર, ભોજન, શયન આસન આદિ વસ્તુઓનું પણ સદ્‌ભાવપૂર્વક દાન કરવામાં આવ્યું. મંદિરોમાં વિરાજમાન જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિઓ આગળ સોના અને રત્નનાં ભેટણાં મુકયાં.

દાનનું સદા ફળ મળે છે. સારા દાનનું સારૂં ને નબળાનું નબળું. જ્ઞાની અને તપસ્વી સાધુઓને દાન દીધાથી હમેશાં સારૂં ફળ મળે છે. એ વડે આ ભવનાં દુઃખ ટળે છે ને પેલા ભવમાં સારે ઘેર જન્મ મળે છે, જેથી આત્માની ઉન્નતિ કરવાનો અવસર મળી શકે છે. સંતપુરૂષોની આ રીતે દાન વિગેરે દ્વારા કરેલી સેવાથી નિર્વાણનો માર્ગ સહજે જડી આવે છે. પણ જો રાજાના શત્રુને, ચોરને, જુઠ્ઠાને અને વ્યભિચારીને દાન અપાય તો તેનાં ફળ ખોટાં પમાય. આ પ્રકારે દાનનો વિવેક કરી અમે અમારે ઉદાર હૃદયે માત્ર આપણા ધર્મના સાધુઓને જ નહિ, પણ બ્રાહ્મણો અને ભિક્ષુકો વગેરે બીજા પણ બધા

પ્રકારના દાનાથી એને પુષ્કળ દાન આપ્યાં. ટુંકામાં કૌમુદીપર્વ એ અમારે માટે તો પૈસાની કોથળી છોડી મુકવાનો, દાન આપવાનો અને પવિત્રતા ખિલવવાનો મહાન્ દિવસ હતો. સાંજ થઇ અને મેં નગરની ઉંચીનીચી છબી નિહાળવા માંડી. સૂર્યભગવાને પોતાનાં કિરણની જાળ સંકેલી લીધી ને પોતે અદૃશ્ય થઇ ગયા. તેમની સવારની રાણી પ્રભાતદેવીની સાથે રહીરહીને એ કંટાળી ગયા હતા ને ફીક્કા પડી ગયા હતા એટલે સાંજની રાણી સંધ્યાદેવી પાસે તેના શાન્તિનગરમાં જઇ રહ્યા. લોક એમ પણ કહે છે કે આકાશના આટલા લાંબા પ્રવાસને લીધે થાકયાથી રાતાંસોનેરી–કિરણોની–માળા–પહેરેલા વીરની પેઠે ધરતીમાતાને ચરણે લીન થઇ ગયા અને પછી અંધારેવીંટી રાત્રિએ સૌ જીવનને પોતાની અંદર વીંટી લીધાં. હવે, અમારા ઘરના મુખ્ય દરવાજા આગળ જે એક સુંદર આંગણું આવેલું હતું તે અમારી હવેલીનો અને ખરી રીતે તો આખા રાજમાર્ગનો શણગાર ગણાતું. એ આંગણામાં અતિ મૂલ્યવાન્ તખ્તીમાં જડીને મેં મારી છબિઓ લોકોને જોવા માટે મુકી અને એની સંભાળ રાખવાને મારા સુખદુઃખની ભાગિયેણ, મારી ભલી સખી સારસિકાને પાસે ઉભી રાખી, એવી કામનાથી કે પૂર્વજન્મના સ્વામી, જે જરૂર તે વખતે મનુષ્ય જન્મમાં આવ્યા હતા, તેમને ખોળી કઢાય. મારાં ઘરનાં કે બહારનાં માણસોમાં, મર્મ જાણી લેવામાં ને પરીક્ષા કરવામાં એના જેવું કોઇ ચતુર નહોતું. મેં એને કહી રાખ્યું હતું કેઃ 'માણસના અંતરને તેના શબ્દો ઉપરથી અને હાવભાવ ઉપરથી કેમ પારખી કાઢવું એ તું તો સારી રીતે જાણે છે, તેથી મારા જીવનને સુખી કરવાને મારૂં કહેવું સાંભળઃ જો મારા તે વખતના સ્વામી આપણા નગરમાં જ જન્મ્યા હશે તો તો બીજા બધા લોકની પેઠે એ પણ ફરવા જરૂર આવશે અને આ ચિત્રો જોશે; અને જોશે ત્યારે અમારો પાછલો ભવ યાદ આવશે કારણ કે જે માણસ સુખદુઃખમાં સ્નેહી હોય છે, તેણે ગમે એટલો લાંબો વિજોગ સહ્યો હશે તો ય એને એવાં ચિત્રો ઉપર આંખ

પડતાંની સાથે જ બધું યાદ આવે છે અને હૈયામાં છુપાઇ રહેલો ઉભરો આંખમાં તરી આવે છે. અસંસ્કારી માણસની આંખ કઠણ હોય છે, મિત્રની આંખ ખુલ્લી અને શુદ્ધહોય છે સાચા માણસની આંખ દ્રઢ હોય છે; બેદરકાર માણસની આંખ ઢીલી હોય છે. દયાળુ માણસ બીજાનું દુઃખ જુએ છે ત્યારે એને દયા ઉપજે છે અને જ્યારે એ પ્રસંગ એના પોતાનાજ જીવનનો અનુભવ હોય છે ત્યારે તો એથી ચે વધારે એને લાગી આવે છે! ત્યારે તો જાણે એની છાતીમાં બાણુ વાગ્યું હોય એમ એને લાગે છે! વળી લોક કહે છે કે જેને પાછલો ભવ યાદ આવે છે એ ગમે એટલો બળવાન હોય તો ય મૂર્ચ્છા પામે છે. તેથી મારા સ્વામીને પોતાના પાછલા ભવનું શોકભર્યું સ્મરણ આ ચિત્રોથી જાગશે કે તરત જ મૂર્ચ્છા પામશે. પછી જ્યારે એમને ભાન આવશે ત્યારે હૃદયે અને આંસુભરી આંખે કોણે આ ચિત્રો ચીતર્યાં એમ અધીરાઇથી પુછવા માંડશે. ત્યારે તારે ખાત્રીથી માનવું કે એ જ મારા ખોવાયલા ને મનુષ્યયોનિમાં હાલ અવતરેલા સ્વામી છે. તેમનો દેખાવ અને હાવભાવ તું ધ્યાન દઇને નિહાળી લેજે અને એમનું નામઠામ જાણી લેજે અને પછી બધી વાત મને સવારમાં કહેજે. અહા! એમને ફરીથી મળીને મારૂં બધું દુઃખ વામીશ અને એમને ભેટીને મારો સ્નેહ તાજો કરીશ! પણ અરેરે! જો એના જડયા તો! મારે સાધ્વી થઇને નિવાણને માર્ગે ચાલવા નિકળી પડવું. સ્વામી વિના અને છેવટની સીમાએ જલદી પહોંચવાની આશા વિના જીવતર ગાળવું એમાં જ નવા નવા અવતાર ધરવાનું અનંત દુઃખ છે.' એમ પતિ સાથે ફરી સંજોગ થાય એ કામનાએ મેં સારસિકાને બહુ બહુ સૂચનાઓ આપી ને પછી ચિત્રો સાથે એને વિદાય કરી. હવે તો સૂર્ય પૂરેપૂરો આથમી ગયો હતો અને સૌને ઢાંકી દેનારી રાત્રિ આવી હતી. આપણા ધર્મના નિયમ પ્રમાણે પર્વને દિવસે હમેશના સુવાના ખંડમાં સુવાને બદલે પોષધ લેવાના ખંડમાં જમીન ઉપર જ સૂવું જોઈએ, તે રાત્રે રાત્રિજાગરણ કરવું જોઇએ અને

પ્રભુનું ધ્યાન ધરવું જોઇએ; એ પ્રમાણે હું પણ પોષધ લેવાના ખંડમાં ગઈ અને મારાં માબાપ સાથે જિનપ્રભુની સ્તુતિ–વંદના કરીને દૈવસિક અને ચાતુર્માસિક પાપમાંથી મુક્ત થવા માટે પ્રતિક્રમણ કર્યું. એ બધું કરી રહ્યા પછી હું સ્થિરભાવે ભોંય ઉપર ઉંઘી ગઈ. એ ઉંઘમાં મેં, જાણે હું પર્વત ઉપર ચઢીને ભમતી હોઉં, એવું સ્વપ્ન જોયું. જ્યારે હું જાગી ત્યારે મેં મારા પિતાને પૂછ્યું કેઃ—'આવાં સ્વપ્ન જોયાનું ફળ શું ?'

ત્યારે મારા પિતાએ ઉત્તર આપ્યોઃ—'સ્વપ્નશાસ્ત્ર પ્રમાણે એવું સ્વપ્ન સદ્ભાગ્ય સૂચવે છે. સ્વપ્નવડે માણસનો આત્મા સદ્ભાગ્ય કે દુર્ભાગ્ય, આનંદ કે શોક, જીવન કે મરણ આગળથી જાણી શકે છે. કાચું માંસ, લોહીભર્યા ઘા, હાથ પગ ભાંગવો, વેદનાની ચીસ અને આગનો ભડકોઃ એવાં એવાં સ્વપ્ન નઠારાં ફળની સૂચના આપે છે; પણ હાથી ઉપર કે બળદ ઉપર કે મહેલ ઉપર કે પર્વત ઉપર કે દૂધાળાં ઝાડ ઉપર ચઢવું એ આવતા ભાગ્યની સૂચના આપે છે અને સ્વપ્નમાં સમુદ્ર કે નદીને જે ઓળંગી જાય છે તેનાં દુઃખ નિશ્ચય ટળે છે. વળી જાતિ ઉપર પણ ઘણો આધાર રાખે છેઃ કોઇને સ્વપ્નમાં નરજાતિની કે નારીજાતિની વસ્તુ મળે કે ખોવાય તો ધારેલો લાભ કે હાનિ થાય. ટુંકામાં માણસ જે સારાની આશા રાખે છે કે જે નઠારાથી ડરે છે તે સ્વપ્ન ઉપરથી જાણી શકાય છે. તથા સ્વપ્નમાં ફળવાનાં ફળ ક્યારે ફળે છે એ સ્વપ્નના સમય ઉપરથી નક્કી થાય છેઃ જો સ્વપ્ન સમીસાંજે ઉંઘ આવતાં જ આવે તો તેનું ફળ છ મહિને ફળે, જો મધ્યરાતે આવે તો તેનું ફળ ત્રણ મહિને ફળે, જો બ્રાહ્મમુહૂર્તે એટલે કે ગાયો ચરવા નિકળે તે સમયે સ્વપ્ન આવે તો દોઢ મહિને ફળે અને જો સવાર થતાં આવે તો તરત ફળે. છેવટે કહેવાનું એટલું જ કે સારે શરીરે આવેલાં સ્વપ્નો જ ભવિષ્ય સૂચવે છે. પણ એથી વિરૂદ્ધનાં સ્વપ્નોનું ફળ કંઇ જ નથી. જ્યારે કન્યા પર્વત ઉપર ચઢ્યાનું સ્વપ્ન જુવે ત્યારે ધાર્યો પતિ મળે અને બીજાને એવું

સ્વપ્ન આવે તો ધાર્યું ધન મળે. મારી દિકરી! સાત દિવસની અંદર તારૂં સદ્‌ભાગ્ય ખુલશે.,

મારાં પિતાનાં આ વચનથી મને વિચાર ઉઠયો કે મારા હૈયામાં જેને માટે કામના છે તેના સિવાય બીજા પુરૂષ સાથે મારાથી રહી શકાય નહિ. મારી ગુપ્ત કથા તો મારાં માબાપથી સંતાડી રાખવાનો મેં ઠરાવ કર્યો. તેથી સારસિકાની વાટ જોતી આખી રાત હું ત્યાં પૌષધશાળાના ખંડમાં બેસી રહી અને પછી વિચારમાં ને વિચારમાં જિનપ્રભુનું ધ્યાન ધરતી બિછાનામાંથી ઉઠી ઉભી થઈ અને રાત્રિ પ્રતિક્રમણ કર્યું. સૂર્યોદય થયા પછી દાતણ કર્યું ને ત્યાર પછી મારાં માબાપથી છુટી પડીને ધીરે ધીરે ઉપર ચાલી ગઇ. પછી અમારી હવેલીની અગાશી ઉપર હું ચઢી. છેક એની ફરસ ઉપર સુંદર ચિત્રો ચીતર્યાં હતાં અને તેમાં મૂલ્યવાન હીરા મોતી જડયાં હતાં. મારૂં તુટી પડે એવું શરીર માત્ર આશાને લીધે જ ટટાર ચાલી શકતું હતું. એવામાં સૂરજ ઉગ્યા, એનાં કિંશુકફુલના જેવાં લાલ કિરણો પૃથ્વી ઉપર પથરાઇ રહ્યાં અને પછી દૂર દૂર સુધીની પૃથ્વી કેશર રંગે રંગાઇ ગઈ. સર્વ જગતને એણે જગાડયું અને રાત્રે બીડાઇ ગયેલાં કમળોને ખીલવ્યાં.

એવે સારસિકાએ પણ દેખા દીધી. ઉતાવળે ઉતાવળે એ મારી પાસે આવી અને સ્નેહભરી દૃષ્ટિએ એણે મને આવતાંની સાથે જ હૈયા સાથે ચાંપી લીધી. પછી આનંદી મ્હોંએ સ્નેહી મળ્યાના મને સમાચાર આપ્યા. એના બોલમાં જ કંઇક અનેરી મિઠાશ હતી. એણે હાંફતે હાંફતે કહેવા માંડયું: 'બહુ દિવસથી ખોવાયલા તારા સ્વામી જડયા છે. વાદળાં વિનાની શરદ્‌ઋતુની રાત્રિનો ચંદ્ર જાણે પ્રકાશતો હોય એવું એમનું મુખ પ્રકાશે છે. બેન, હવે ધીરજ ધર, તારી આશા હવે થોડા જ વખતમાં ફળીભૂત થશે.' આ શબ્દો સાંભળ્યા કે તુરત જ હું તો સુખના વરસાદમા નાહી ગઈ, મહાનંદે સારસિકાને ભેટી પડી. પછી મેં પુછ્યું: 'ઓ વહાલી સખી, મારા સ્વામી-

નુ સ્વરૂપ તો અત્યારે ફરી ગયું હશે, તો ય તેં એમને શી રીતે ઓળખી કાઢ્યા ?' ત્યારે એણે ઉત્તર આપ્યો: " પ્રિય સખી, કેવી રીતે તારા સ્વામી જડી આવ્યા તે વિગતવાર કહું, તું સાંભળ. તેં ચોકસી રાખવાની જે જે સૂચનાઓ સંધ્યાકાળે આપી હતી તે સાંભળી લઇ હું છબિઓ લઇ ચાલતી થઇ. હું એ છબિઓ ચોતરા ઉપર ગોઠવી રહી તેવે સમયે, રાત્રિએ ખીલતાં પદ્મનો મિત્ર જે ચંદ્ર તે ઉગ્યો. પ્રકાશને ફેલાવતો રાત્રિનો પ્રિયજન, કામદેવનો વહાલો, એ ચંદ્ર ધીરે ધીરે ઉપર ચઢવા લાગ્યો. સરોવરના જળ પર જેમ ખીલેલું કમળ તરે તેમ એ આકાશપટમાં ખીલીને તરવા લાગ્યો. તેવે રાજમાર્ગ ઉપર સુંદર ગાડીઓમાં બેસીને ધને મદમત્ત નગરજનો જાણે રાજા હોય તેમ ફરવા નિકળ્યા. રાતની શોભા જોવાને આતુર સ્ત્રીઓ ગાડીઓમાં બેસી નીકળી. પગે ચાલતાં જુવાન પુરૂષો સ્ત્રીઓ સાથે હાથેહાથ મીલાવીને હૈયેહૈયાં મિલાવી આમ તેમ ચાલતાં દેખાયાં. આનંદે ઘેરાયલાં લોકનાં ટોળા સામે આવતાં ટોળામાં મળી જતાં ને પછી પાછાં વળી સાથે ચાલતાં. ટુકામાં, ચોમાસામાં પાણીનો પ્રવાહ નદીનું રૂપ ધારણ કરીને જેમ સમુદ્ર તરફ વહે છે, એમ રાજમાર્ગ ઉપર લોકનો પ્રવાહ વહેવા માંડયો. જે ઉંચા હતા, તે સહજે જોઇ શકતા, પણ જે નીચા હતા તેમને પગની આંગળીઓનાં ટેરવાં ઉપર ઉંચું થવું પડતું. ઘણા ભીડમાં ભચડાતા અને ખાસ કરીને જાડા તો એથી ચીસો પાડતા. રાત કેમ ચાલી જાય છે એની કેટલાક માણસો પોતાના ફરવા આગળ પરવા કરતા નહોતા, પણ કેટલાક પોતાના ફાનસમાં અર્ધે ઉપર બળી ગએલી દિવેટો તરફ આંખ રાખ્યા કરતા અને રાત જેમ જેમ જતી ગઇ તેમ તેમ લોકની આંખ ઉંઘે ઘેરાતી ગઈ અને તેમની આતુરતા ઓછી થતી ગઈ, તેથી ભીડ પણ ઓછી થતી ગઈ અને આખરે થોડા જ લોકો છબિઓ પાસે આવવા લાગ્યા. પણ હું લોક તરફ અને વખત જોવાને દીવા તરફ જોતી હતી તેવામાં અકસ્માત્ સરખી વયના પોતાના

મિત્રોનાં ટોળાં વચ્ચે ચાલતો એક યુવાન પુરૂષ ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને છબિઓ જોવા લાગ્યો. કાચબાના પગ જેવા એના પગ કોમળ હતા, પગની પિંડીઓ ઘાટદાર હતી, એની જાંગો મજબુત હતી, તથા એની છાતી સપાટ વિશાળ અને માંસ ભરી હતી. વળી

તેના હાથ લાંબા સ્થુલ અને બલવાન હતા. પોતાના મિત્રોના મુખને કમળફુલોની પેઠે ખીલાવતો અને તેમની વચ્ચે ચાલતો જાણે બીજો ચંદ્ર આવ્યો હોય એમ એ ચંદ્રથી યે વધારે સુંદર શોભતો હતો. એની જુવાનીની સુંદરતા અને મૃદુતા એવી તો ભવ્ય હતી કે જુવાન સ્ત્રીઓ એને સ્નેહથી જોઈ રહેતી. ખરેખર એવી તો એકેય સ્ત્રી નહીં હોય કેજેના હૃદયમાં આ પુરૂષ પેશી ન શકે. લોક તો બોલવા લાગ્યા કે ગમે તો એ દેવલોકનો પુરૂષ હોવો જોઇએ કે ગમે તો એ પોતે જ એકાદ દેવ હોવો જોઇએ. એ છબિઓને થોડી વાર જોઇ રહ્યો અને પછી એમાં પ્રગટ થતી ઉત્તમ કળાનાં વખાણ કરતો બોલ્યોઃ 'અહીં આ રેતીના બે કિનારા વચ્ચે નીચાણમાં વહેતી ને ભમરા ઉઠાવતાં મોજાંવાળી ચંચળ ગંગાને કેવી સુંદર ચીતરી છે! કમળભર્યાં તળાવવાળું અને વિવિધ ઝાડોથી ઉંચુંનીચું દેખાતું આ વન કેવું સુંદર છે! વળી શરત્, શીત, વસંત, ગ્રીષ્મ વગેરે ઋતુઓ વનફળ અને વનફુલ વડે કેવી આબેહુબ બનાવી છે! અરે, અને આ બે સ્નેહને પાંજરે પુરાયલાં ચક્રવાક, જીવનના સમસ્ત પ્રવાહમાં કેવાં સુંદર રીતે એક બીજાની સાથે જડાઇ ગયાં છે! અહીં તેઓ પાણી ઉપર સાથે તરે છે, તહીં રેતીના કિનારા ઉપર સાથે આરામ લે છે, પણે આકાશમાં સાથે ઉડે છે અને વળી પણે કમળફુલોની વચ્ચે સાથે જ બેસે છે. સદા અને સર્વત્ર તેઓ એક બીજા સાથે અચળ સ્નેહમાં કેવાં જડાઇ રહ્યાં છે! ચક્રવાકની ગરદન ટુંકી ને સુંદર છે અને એનો રંગ કિંશુક ફુલના જેવો લાલ ચળકે છે. વળી મૃદુ અને ટુંકી ગરદનવાળી ચક્રવાકી તેના રંગને લીધે કોરંત ફુલના જેવી લાગે છે અને એ ચક્રવાકની પાછળ કેવી ચાલે ચાલી રહી છે! આ હાથી પણ કેવો સું-

દર ચીતર્યો છે! એ એની નાતના મુખી જેવો લાગે છે અને ઘાડા વનમાં પોતાનો માર્ગ કરવાને માટે ઝાડનાં ડાળ તોડી પાડતો ચાલે છે. નદીમાં નાહવાને લોભે હવે તે નીચે ઉતરે છે. હવે અહીં એના ભવ્ય શરીરને લઇને એ પાછો નિકળે છે. ત્યાં તે શિકારી એના ઉપર બાણ તાકે છે. પહોળે પગે ઉભો રહીને એ ધનુષ ઉપર બાણ ચઢાવીને કાન સુધી ખેંચે છે. પછી બાણ છોડે છે- આ પણ બહુ સુંદર ચીતર્યું છે—પણે ડાંગરનાં કણુસલાં જેવા કે કમળના તંતુ જેવા રાતાશ રંગે ચળકતો ચક્રવાક ઉડે છે અને એ બાણ એને વાગે છે. અરે જુઓ, આ ચક્રવાકી સંતાપને લીધે વિલાપ કરે છે, કારણ કે પારધિએ તેનાં પતિનાં જીવનનો અને સ્નેહનો નાશ કર્યો છે. એ પોતાના સ્વામીની પાછળ પડે છે અને અનંત વેદનામાં બળી મરે છે. ખરેખર ! આજના ઉત્સવમાં જે કંઈ જોવા જેવું છે એમાં આ ચિત્રો સૌથી સુંદર છે; પણ આ ચિત્રોની બધી હારને અનુક્રમે જોવી જોઈએ ' આમ બોલતાંની સાથે જ એ સુંદર પુરૂષ ચિત્રો સામે આશ્ચર્યથી જોઇ રહ્યો હતો એટલામાં બેભાન થઇ ધરણી ઉપર ઢળી પડયો. વાંસ ઉપર બાંધેલી ધજાની દોરી કપાતાં જેમ ધજા ધબ દઇને જમીન ઉપર પડી જાય એમ એ ઢળી પડયો. એના મિત્રો તો ચિત્રો જોવામાં એવા લીન થઇ ગયા હતા કે એ પડયો એની પણ ખબર એમને તરત તો ન પડી. ખબર પડી કે તરત જ એમણે એને ઉપાડી લીધો અને એને જાણે ચિત્રોએ જ બેભાન કર્યો હોય એમ એથી દુર ખુલ્લી હવામાં લઈ ગયા. વખતે એ જ સુંદર પુરૂષરૂપે તારો ચક્રવાક હોય અને છેવટે મારી સખીની કામના સિદ્ધ થાય એ ઉત્કંઠાએ હું પણ પાછળ પાછળ ગઇ. અને ખરેખાત જ્યારે એને ભાન આવ્યું, ત્યારે રડતી આંખે ડુસકાં ખાતો ખાતો એ બોલ્યો:—ઓ મારી વ્હાલી ! મારા આલિંગનના આનંદ ! તારી કાળી ચકચકતી આંખો લેઇને અત્યારે તુ ક્યાં હશે ? એકવાર જ્યારે આપણે ગંગાનાં મોજાં ઉપર ચક્રવાકજન્મમાં રમતાં હતાં, ત્યારે તું મારા સ્નેહનો ખજાનો

હતી; પણ અત્યારે તારા વિના હું ગાંડો થઇ ગયો છું. તું સ્નેહની ધજાની પેઠે બધે મારી પાછળ પાછળ આવતી, અને છેવટે મૃત્યુમાં પણ તું મારી પાછળ આવી.' લાજ છોડીને આંસુ ભરી આંખે એ વિલાપ કરતો હતો અને ઉપરથી નીચે સુધી શોકની મૂર્ત્તિ જેવો થઇ રહ્યો હતો ત્યારે એના મિત્રો એને ઠપકો આપવા લાગ્યા: 'આમ શોક કર મા, શું તારૂં ભાન ગયું છે?' એણે એમને ખાત્રી આપી કે, 'મારૂં ભાન ગયું નથી.' ત્યારે વળી એમણે પૂછ્યુ:– "ત્યારે તને થયું છે શું?,' ત્યાર પછી એણે એમને ઉત્તર આપ્યો. 'હું એ બધી વાત તમને કહીશ,' પણ તમે છાની રાખજો! આ ચકવાકોની કથા જે અહીં આ અનેક ચિત્રોમાં ચિતરી છે તે મારા પોતાના પાછલા ભવની કથા છે.' એમણે પુછ્યું કે એ શી રીતે હોઇ શકે? અને વળી ચકિત થઇને પુછ્યું કે પાછલા ભવની કથા તને યાદ શી રીતે આવી શકે? ત્યારે તેણે દરેક ચિત્ર કેવી રીતે પોતાના પાછલા ભવની સાથે બંધબેસતું આવે છે એનું ધીરે ધીરે વર્ણન કરી બતાવ્યું અને પછી છેવટે કહ્યું: 'પારધિનાં બાણથી મારો જીવ તો ચાલ્યોગયો, તેથી મારી પ્રિયા મારી પાછળ કેવી રીતે સતી થઇ ગઈ, એ તો હું આ ચિત્રોથી જ જાણી શક્યો. એ જોઇને મારૂં હૈયું બળતી વેદનાએ એવું તો ભરાઇ આવ્યું કે કોણ જાણે કેવી રીતે હું મૂર્ચ્છા પામી ધરણી ઉપર ઢળ્યો. આ ચિત્રો જોઇને મને મારો પાછલો ભવ આબેહુબ યાદ આવ્યો ને તે પ્રમાણે મેં તમને એ ભવની બધી કથા કહી સંભળાવી અને હવે જે નિશ્ચય મારા મનમાં કર્યો છે તે તમને જણાવું છું. એના વિના બીજી કોઇ સ્ત્રીની સાથે હું લગ્ન કરીશ નહિ; તેથી કોઈ પણ રીતે જો એની સાથે મારો ભેટો થાય તો તો સ્નેહનો આનંદ મને મળે. તમે ભાઈ! જાઓ ને તપાસ કરો કે એ ચિત્રોનું ચીતરનાર કોણ છે? નક્કી એણે જ એ ચિત્રો તૈયાર કરાવેલાં હોવાં જોઇએ, ગમે તો એ ચિત્રો એણે

ચિતર્યાં છે કે ગમે તો એણે જાતે કોઇ કળાધરને સૂચનાઓ આપી ચીતરાવ્યાં છે, નહિ તો જે હકીકતો હું જાણું છું તે બીજો કોઇ ચીતરી શકે નહિ. જે ભવમાં હું ચક્રવાક થઇને એની સાથે રહ્યો હતો તે એના વિના બીજું કોણ જાણી શકે ?

એની સૂચના સાંભળીને, સખિ ! જે કોઇ પશ્ન પુછવા આવે તેને ઉત્તર દેવાને હું તો ઉતાવળી ઉતાવળી ચિત્રો પાસે જઇ ઉભી. તુરત જ ખોળતો ખોળતો એક જણ આવ્યો ને પુછવા લાગ્યો: 'આખા નગરને આશ્ચર્યચકિત કરી મેલ્યું છે એવાં આ ચિત્રોનું ચીતરનાર કોણ ?' મેં ઉત્તર આપ્યો: 'નગરશેઠની દીકરી તરંગવતીએ એ ચિત્રો ચીતરીને અહીં મુકાવ્યાં છે અને સાચે જ એ ચિત્રો કંઇ કલ્પનાથી ચીતર્યાં નથી.' પછી બીજી કેટલીક ચોખવટ મેં કરી એટલે તે તારા સ્વામી પાસે પાછો દોડી ગયો અને ત્યાર પછી શી વાતો થાય છે તે સાંભળવા હું પણ તેની પાછળ જ ગઇ. ત્યાં જઇ મને પુછવા આવનારો બોલ્યો: 'ચિંતા કરીશ ના, મારા મિત્ર પદ્મદેવ ! તારી પ્રિયા મળી આવી છે. એ **ઋષભસેન નગરશેઠ**ની દીકરી **તરંગવતી** છે. એની જ સૂચનાથી એ ચિત્રો મુકાયાં છે અને એ કંઇ કલ્પનાથી ચીતરાયાં નથી, પણ એની સખીએ મારા પ્રશ્નોના ઉત્તર દીધા એ ઉપરથી મારી ખાત્રી થઇ છે કે એ એક સાચા જીવનની કરુણ કથા છે.' આ શબ્દોથી તારા પ્રિયનું મુખ પૂરા ખીલેલા કમળની પેઠે મલકાયું. પછી એ બોલ્યો: 'હવે મને મારા જીવનમાં આનંદ આવશે; કારણ કે મારી એક વખતની ચક્રવાકી નગરશેઠની દીકરી થઇને અવતરી છે.' પણ તરત જ પાછો ચિંતાતુર થઇ બોલવા લાગ્યો: 'પણ નગરશેઠ પૈસાને જોરે એટલો અભિમાની છે કે એની કન્યાને માટેનાં બધાં માગાં પાછાં વાળ્યાં છે, ત્યારે આપણું ધાર્યું શી રીતે પાર ઉતરશે ? એકવાર મારી પ્રિયા જડ્યા પછી જો એને મળી શકું નહિ તો ન જડ્યા કરતાં પણ વધારે વેદના થશે.' એનો એક મિત્ર બોલ્યો: 'બસ, તે જડી છે એટલે તો હવે કાંઇ વાંધો નથી, જે વસ્તુ વિદ્યમાન છે તે જરૂર

મળી જ રહેશે, એનો રસ્તો થઇ રહેશે. એને હજી પરણાવી નથી એટલે એને માટે નગરશેઠની પાસે માગું કરવાની વ્યવસ્થા કરશું. જો એથી કશું નહિ વળે અને તારી ખુશી હશે તો આપણે એનું હરણ કરી લાવીશું.' પણ એણે તો ઉત્તર આપ્યો: 'નગરશેઠના ઘરમાં જે કુળાચાર પેઢીઓ થયાં ચાલતો આવે છે તે કંઇ પોતાની પુત્રીના સ્નેહને કારણે એ આળંગશે નહિ અને તેથી જો એ પોતાની પુત્રી મને દેશે નહિ તો હું મારા જીવનનો અંત આણીશ; કારણ કે તું કહે છે એવું બળાત્કારનું કામ તો મારે કરવું નથી.' હવે સૌ મંડળ પોતાના અગ્રેસરને વીંટી વળી તેની હવેલી તરફ ચાલ્યું અને તેના કુટુંબ વગેરેનાં નામઠામ જાણી લેવાને માટે હું પણ એમની પાછળ ચાલી. જે મકાનમાં એ પેઠા તે એવું તો ઉંચુંને સુંદર છે કે જાણે કોઇ સ્વર્ગમાંથી ઉપાડી આણીને પૃથ્વી ઉપર મુકી દીધેલું દેવવિમાન હોય. મેં એના પિતાનું નામ અને ધંધો વગેરે ચોકસાઇથી પુછી લીધું અને એ બધી હકીકતોથી જ્યારે મને પૂરો સંતોષ થયો ત્યારે ઉતાવળે પાછી આવતી રહી. એવામાં નક્ષત્રો, ગ્રહો તેમ જ ચંદ્ર પણ એકેએકે કરી અદૃશ્ય થઇ ગયા અને ફુલો-ચુંટી-લીધા તળાવ જેવું આકાશ કોરૂં થઇ ગયું. ત્યાર પછી સઘળા જીવજંતુનો મિત્ર અને દિવસનો પ્રભુ જે સૂર્ય તે બંધુજીવ (બપોરીઆના) ફુલના જેવો લાલ રંગે ઉગી નીકળ્યો. ચારે દિશાઓ સૂર્યથી સોનારંગે રંગાઇ ગઈ. તે જ વેળાએ તને બધા સમાચાર આપવાની આતુરતાએ હું તારી પાસે દોડતી આવી. તારો સ્વામી જડયાની જે જે ખરી હકીકત મેં જોઇ જાણી તે બધી મેં તને આ રીતે કહી દીધી છે અને મારા ઉપર જે વિશ્વાસ તેં મુકયો હતો તે આજે સફળ થયો છે; એવી લાગણી અત્યારે હું અનુભવું છું."

(સાધ્વી તરંગવતી પોતાની કથા શેઠાણી પાસે વળી આગળ ચલાવે છે:) મારી સખી પોતાની વાત પુરી કહી રહી એટલે હું અધીરી થઇને બોલી: 'પણ એમના માબાપનાં નામ ને વ્યવસાય

તો મને કહે.' વળતી સારસિકા બોલી: 'એનો પિતા ધરતી અને સાગરના ખજાનાનો ધણી છે. ખુદ હિમાલય પણ એના જેટલો અચળ નથી. વળી એણે ધરતીને ધર્મશાળાઓ અને આનંદશાળાઓથી એવી તો શણગારી દીધી છે કે તેનું નામ મોટા વ્યાપારી તરીકે તેમ જ મોટા ધર્માત્મા તરીકે પણ ચારે દિશામાં પ્રખ્યાત થઇ ગયું છે. એ શેઠનું નામ **ધનદેવ** છે. શેઠનો આ પુત્ર ઘરડાં અને જુવાન સૌને વહાલો છે અને એનું નામ **પદ્મદેવ** છે. એ કામદેવ જેવો સુંદર છે અને વળી પદ્મ-કમળ જેવો મનોહર છે.' સખીએ જે બધા સમાચાર આપ્યા તેથી મારા કાનની સ્નેહભરીઉત્કંઠા તૃપ્ત થઇ. છતાં યે સારસિકાની આંખ અને કાનને ધન્યવાદ દેતી હું બોલી: 'તું બેન ભાગ્યશાળી કે તેં મારા સ્વામીનાં દર્શન કર્યાં ને એમનાં વેણ કાનોકાન સાંભળ્યાં.' પછી મારી પાસેથી એ ચાલી જતી હતી ત્યારે પણ મેં મારા આનંદના આવેગમાં કહ્યું: 'મારો શોક હવે ટળ્યો છે અને આનંદ ઉભરાયો છે, કારણ કે મારા સ્વામી મને આસક્ત છે.' પછી મેં નાહી લીધું, પંખીઓને દાણા નાંખ્યા, જિનપ્રભુની પૂજા કરી અને પારણું કરીને ઉપવાસ પૂરો કર્યો. ત્યાર પછી ઉપવાસે અને પારણાએ થયેલા શ્રમથી આરામ લેવાને કાજે શેતરંજી-પાથર્યાં અને પવને-ઠંડા-થવા ખંડમાં ગઇ. ત્યાં સ્વામીને મળવાની હજારો આશાએ હું ઘેરાઇ ગઇ અને એમના સ્નેહથી વિખુટી પડી અનેક વિચારોમાં વખત ગાળવા લાગી. એવે સારસિકા પાછી આવી, એનો શ્વાસ તો જાણે માતો જ નહોતો અને આંખોમાંથી બોર બોર જેવડાં આંસુ જતાં હતાં. એ બોલી: "સર્વમાન્ય શેઠ ધનદેવ પોતાના મિત્રો અને સબંધીજનોને લઈને (તારા પિતા) નગરશેઠ પાસે આવ્યા અને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં એમને કહ્યું: 'તમારી દીકરી તરંગવતીનું મારા દીકરા પદ્મદેવ માટે માગું કરૂં છું; બોલો, કેટલો આંકડો આપને જોઇશે ? પણ નગરશેઠે અસભ્યતાભર્યા આ શબ્દો એમને સંભળાવી દીધા: 'જે ધણી વેપારને કારણે હમેશાં પરદેશમાં રહે, કદી ઘેર રહે નહિ અને તેથી ક-

રીને દાસીઓની સાથે રમ્યા કરે, એવા માણસને મારી આવી કન્યા-ને શી રીતે સોંપુ ? એને તો સદા પતિવિરહિણીના જેવા વાળ રાખવા પડે અને (બીજી સ્ત્રીઓની પેઠે) શણગાર સજવાના કદી પ્રસંગ જ ન આવે. સ્વામીથી વિખુટી પડેલી એને ભીની અને રાતી આંખે માત્ર કાગળો લખવામાં ને સ્નાન કરવામાં વખત ગાળવો પડે. આમ મારી દીકરીને વેપારીના ઘરમાં પુષ્કળ ધન હોવા છતાં મરતાં સુધી વિધવાની જેવી દશા ભોગવવી પડે, એના કરતાં તો નિર્ધનને આપવી સારી.પછી ભલેને એવાં નાવણીયાં, શણગાર, સુગંધી પદાર્થો અને એવા સુંદર સોહાગ એને ના મળે.' સારસિકાએ કહેવા માંડ્યું કે આમ એમણે એ શેઠનું માગું તુચ્છકાર્યું અને (વાતચિતમાં) સભ્યતા, મિત્રતા અને માનવૃત્તિ અશક્ય થઇ પડી તેથી તે શોકાતુર થઇને ચાલી નિકળ્યા. મારી સખીએ આણેલા આ સમાચારે શિયાળાનો હિમ જેમ કમળની દાંડીને ભાગી નાખે એમ મારા મનોરથને મૂળથી ભાગી નાંખ્યો. મારૂં સર્વ ભાગ્ય ચાલ્યું ગયું, મારૂં હૈયું એકવાર તો આનંદને બદલે પાછું શોકથી ભરાઈ ગયું અને આંસુભરી આંખોએ મેં મારી રોતી સખીને કહ્યું: "મારો સખા બાણ વાગ્યે જીવી શકયો નહિ, તેથી હું પણ જીવી શકી નહિ. એ જીવે તો જ મારાથી જીવાય. પક્ષીના ભવમાં પણ હું એની પાછળ મૃત્યુ પામી ! ત્યારે આજ આ માનવભવમાં એમના વિના-મારા સ્નેહી વિના હું શીરીતે જીવી શકું ? જા, સારસિકા ! એમને આ પત્ર આપ, અને વળી કહેજે કે: 'થરથરતી આંગળી વડે ભોજપત્ર ઉપર લખેલો આ પત્ર સ્નેહની સુંદર કથા કહેશે. એ છે તો ટુંકો, પણ અંદર હકીકત મહત્ત્વની છે. તમને આપવા એ પત્ર મારી સખીએ આપ્યો છે તથા એમના આત્માને આશ્વાસન આપવાને માટે વળી આ સ્નેહસંદેશો એમને કહેજે : ' તમો સ્વામીને અનુસરવાને માટે જેણે ચક્રવાકીના ભવમાં પોતાનું જીવન સમર્પી દીધું, તે આજે નવે અવતારે નગરશેઠની કન્યા થઇને અવતરી છે. તમને શોધી કાઢવાને જ

ચિત્રમાળાનું પ્રદર્શન કર્યું હતું. એકવાર તમે એની પાસે આવ્યા કે એની કામના પુરી થઇ. અરે, ગયા ભવમાં ખોવાયેલા અને ફરી પાછા આજે મળી આવેલા પ્રિયતમ! આપણને ગયા ભવમાં એકરૂપ કરનારો સ્નેહસંબંધ હજી યે કાયમ હોય તો તમારા જીવનને જાળવી રાખો અને તમારી સાથે મારા જીવનને પણ બચાવો!" ' વળી અમને એકસૂત્રે બાંધનારો સ્નેહ પરિપૂર્ણતાએ પામે ત્યાં સુધી સૌ વાત ગુપ્ત રાખવાની એમને સૂચના આપજે. ' આ અને એવી બહુ બહુ વાતો મેં ભારે હૈયે સારસિકાને કહી ને પછી કાગળ આપીને વિદાય કરી. (અને છેવટે મેં એને સોગન દઇ કહ્યું :) ' અમે બે સ્નેહસંબંધે જોડાઇશું એવા સમાચાર ગમે તે રીતે જરૂર લાવજે. મેં તને કહી ન હોય કે કાગળમાં લખી ન હોય એવી સૌ વાતો મારા લાભની હોય તે એમને કહેજે. ' પછી મારી એ સારી સખી મારા સ્વામી પાસે પત્ર લઇને ગઇ ને સાથે મારા હૃદયને પણ લેતી ગઈ. એની ગેરહાજરીમાં ચિંતાએ કરીને મેં નિશ્ચય કર્યો :

(અહીં મૂળ ગ્રંથમાં ક્યા શ્લોક ૬૭૧ ઉ. થી ૬૭૭ ખુટે છે.)

(સખી પાછી આવી અને મને કહેવા લાગી:-) "સખી, તારી પાસેથી પત્ર લઇને હું નિકળી એટલે નગર વચ્ચે આવેલા રાજમાર્ગ ઉપરની સુંદર હવેલીઓ પાસે થઇને ચાલી. અનેક ચકલાં વટાવીને હું એક મહેલ પાસે આવી ઉભી. વૈશ્રવણ(કુબેર)અને લક્ષ્મી જાણે ત્યાં એકઠાં થયાં હોય એવો એ મહેલ લાગતો હતો. ભારે હૈયે હું તો દરવાજા પાસે આવી ઉભી. ત્યાં ચોકીદાર હતો તેણે અનેક જતી-આવતી દાસીઓમાંથી પણ મને ઓળખી કાઢી કે આ કોઇ અજાણ્યું માણસ છે અને મને વાતે વળગાડીને પ્રશ્ન કર્યો કે ' તુ ક્યાંથી આવે છે?' સ્ત્રીઓને વાતો ઉડાવી દેતાં આવડે છે, તેથી મેં જાુઠું જ કહ્યું, કે ' હું અજાણી છું એ તમે સાચે જ પારખી કાઢ્યું છે, પણ મને તમારા મહેલના કુમારે બોલાવી છે. ' ચોકીદારે (આનંદથી) કહ્યું: 'અહીં થઇ જનારઆવનાર કોઇ મારાથી અજાણ્યું નથી! તે ઉપરથી

મેં એનાં વખાણ કરી કહ્યું: 'જેને ઘેર દરવાજા આગળ તમારા જેવા ચોકીદાર હોય છે તે શેઠ સુખી છે. હવે મને શેઠના પુત્રનીપાસે લેઇ જાઓ.' એણે ઉત્તર વાળ્યો. 'બીજાની સ્ત્રીઓ મારા ઉપર એવો વિશ્વાસ કરે ત્યારે તો એ કામ હું ખુશીથી કરૂં.' એવું કહીને તેણે એક દાસીને ભલામણ કરી કે 'સૌથી ઉપરને માળે કુમાર પાસે આને લેઇ જા.' પછી દાસી સાથે હીરમોતીએ જડેલા મહેલના સૌથી ઉપરના માળે હું પગવારમાં જઈ ઉભી. ત્યાંથી રાજ-મહેલમાં લાંબે સુધી નજર પહોંચતી હતી. દાસી મને રત્નજડિત આસન ઉપર બેઠેલા જુવાન પુરૂષને દેખાડી ચાલતી થઇ.

વિશ્વાસ રાખીને હું કુમારની પાસે ગઇ. પાસે એક ભોળા જેવો બ્રાહ્મણકુમાર હતો; શેઠનો દીકરો ઢીંચણ ઉપર ઝુકીને એક ચિત્ર જોતો હતો. એની આંખમાથી આંસુ ઝરીને એ ચિત્ર ઉપર પડ્યું, તે જેમ કોઈ કાગળમાં થયેલી ભૂલ લુંછી નાખે એમ એણે લુંછી નાખ્યું. આમ એ તને-મળવાની-આશાભર્યે અને વળી તારા વિજોગથી-ચિંતાભર્યે હૈયે બેઠો હતો. મેં વિનયથી નમીને હાથ કપાળે અડાડી નમસ્કાર કર્યા અને કહ્યું:' ઘણું જીવો કુમાર!' તે સાંભળી હાથમાં વાંકો દંડ અને લાલચોળ જામા નીચે વ્યાઘ્રચર્મ છે જેની પાસે એવો પહેલો ભૂખો અને બહુબોલો બ્રાહ્મણ ચીભડાના બી જેવા દાંત કાઢી બોલી ઉઠયો: 'મને બ્રાહ્મણને તેં પહેલા નમ-સ્કાર શા માટે ન કર્યા? ને આ શુદ્રને કેમ કર્યા?' ભયથી મારી ચુડી તો કાંડથી સરી ગઇ, જાણે હું પોતે ભોંય ઉપર પડી ગઇ, અને બોલી: 'મહારાજ, નમસ્કાર તમને.' હું તરત જ પાછી ઉભી થઈ ગઈ ને બોલી: 'સાપના જેટલી મને તમારી બીક લાગે છે. એણે બુમ મારી: 'શું? મને તું સાપ કહે છે?' મેં ઉત્તર આપ્યો: 'સાપ કહેતી નથી. હવે થયો સંતોષ?' એ
'મને સાપ કહીને હવે ફરી જાય છે? ...
...ણકુળનો છું; મારા પિતા હા...

છાન્દોગ્ય સંપ્રદાયનું મીઠુંખારૂં ખાઉં છું. હજી તું મને ઓળખતી નથી ?' આમ એણે મને અનેક મહેણાંટુણાં સંભળાવ્યાં. શેઠના કુંવરથી આ સાંભળ્યું ગયું નહિ તેથી તેણે એ બ્રાહ્મણને ખખડાવ્યો ને કહ્યું: ' અરે પાજી, પારકા ઘરની દાસીને આમ સતાવ ના. તારો ખાલી ખડખડાટ બંધ કરી દે. તું માત્ર મૂર્ખજ છે, બીજું કાંઈ નહિં.' શેઠના કુંવરે એને આમ ધમકાવ્યો એટલે પછી માત્ર દૂર રહીને મારી સામે આંખો કાઢવા લાગ્યો ને બીજા એવા એવા ચાળા કરવા લાગ્યો; બીજું એનાથી કશું થઇ શકયું નહિ. પછી એ ચાલતો થયો એટલે રાજી થઇને, પણ જાણે રડવા જેવી થઇ ગઇ હોઉં એમ હું બોલી: ' ધન્ય પ્રભુ ! એ ગયા.' શેઠના એ કુંવરે પછી મને પુછયું: ' સુંદરી તું કયાંથી આવે છે ? તારે શું જોઇએ છે તે જલદી બોલી દે.' ' ત્યારે હું બોલી:' હે કુળભૂષણ અવગુણવિહીન, સદ્‌ગુણસંપન્ન, સકળહૃદયમોહન, મારો એક નાનોશો સંદેશો સાંભળો. નગરશેઠ ઋષભસેનની સ્વર્ગની અપ્સરા સમાન કન્યા તરંગવતીએ એ સંદેશો મોકલ્યો છે. તરંગવતીએ પોતાના હૃદયની જે ઈચ્છા પોતાના ચિત્રમાં ચિતરી છે, તે ઇચ્છા સફળ થવાની આશા રાખે છે. પાછલા ભવનો (ચિત્રમાં ચીતરેલો) સ્નેહસંબંધ જો હજી યે રહેવાનો હોય તો એનું જીવન ટકાવવા માટે એને તમારો હાથ આપો. આ સંદેશો મારે તમને આપવાનો છે. સંદેશાનો મર્મ તો (એના લખેલા) આ પત્રમાં તમે જોશો.' આ શબ્દો સાંભળી એના મોં ઉપર તો આંસુનો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો અને એનું આખું શરીર થરથરવાલાગ્યું. આમ એણે પોતાનો સ્નેહ તો દેખાડી આપ્યો, પણ તરત કંઇ ઉત્તર દઇ શકયો નહિ. કારણ કે ડુસકામાંથી એનો સ્વર નિકળી શકયો નહિ. નિરાશાને દાબી દેવાને જે ચિત્ર એણે આંકયું હતું, તે પાછું આંસુથી ફરી પલળી ગયું. કંઇક શાન્ત થઇને એણે પત્ર લીધો અને જેમ જેમ એ પત્ર તે ધીમે ધીમે વાંચતો ચાલ્યો તેમ તેમ એની આંખો રમવા લાગી, પત્રનો (ચતુર

વાક્યોએ લખેલો) ભાવ એ સમજી ગયો એટલે એ સારી રીતે શાંતિ પામ્યો અને પછી દૃઢ, સ્પષ્ટ, રણકતે શબ્દે બોલ્યો: 'વિસ્તાર કરવાનું કારણ નથી. મારી શી દશા છે તે ટુંકામાં જ સાંભળ. જો તું આવી ન હોત તો હું જીવી શકત નહિ. ઠીક પળે તું આવી પહોંચી છે ને હવે મને આશા પડે છે કે પ્રિયાને મળવાને કારણે જીવનમાં રસ આવશે. વળી તારા આવવાથી, કામદેવ પોતાના બાણુથી ઉંડા ને ઉંડા ઘા કર્યે જાય છે, તેની સામે રક્ષણ કરવાનું બળ હું પામ્યો છું., ત્યાર પછી, તારાં ચિત્રે કરીને એને પાછલો ભવ જે યાદ આવેલો તેની સૌ કથા મને કહી બતાવી એને તેં મને જે કહેલી એને રજેરજ મળતી આવી. બાગના તળાવ પાસે ફરતાં ચક્રવાકને જોઇને તને તારો પાછલો ભવ જે સાંભરી આવેલો તે કથા મેં પણ તેને વિગતવાર કહી સંભળાવી. ' એણે કહ્યું: અરેરે (તારી સખીનાં) ચિત્રો જોઇને ત્યાં ને ત્યાં જ મારા હૈયામાં (વિજોગના) દુઃખનો કાંટો ઉંડે સુધી પેશી ગયો. જેટલો અમારો સ્નેહ એકવાર ઉંડો હતો તેટલો જ ઉંડો એ કાંટો પેઠો. ઉત્સવ પુરો થતાં જેમ વાવટો જમીન ઉપર પડી જાય તેમ ઘેર જઇને હું પથારી ઉપર પડયો, ચારે બાજુ મારા મિત્રો વિંટાઇ વળ્યા ને એજ સ્થિતિમાં બાકીની રાત મેં ગાળી. કિનારા ઉપર આવી પડેલી માછલી જેમ તરફડે તેમ હું સ્નેહદર્દે પીડાતો અને અસહાય નિરાશાએ હાંફતો પથારીમાં પડી રહ્યો. હું આકાશ સામે તાકી રહેતો, આંખને અણુસારે ઉત્તર આપતો, વળી હસતો અને ગાતો અને વળી પાછો રોઈ પડતો. મારા મિત્રો મારૂં સ્નેહદર્દ પારખી ગયા અને એમણે શરમ છોડીને મારી માતાને વાત ઉઘાડી પાડી કહ્યું કે જો તમે તમારા (પુત્ર) પદ્મદેવને માટે નગરશેઠની દીકરી તરંગવતીનું માગું નહિ કરો તો એ મરી જશે. મારી માતાએ આ વાત મારા પિતાને કરી. તે તુરત જ નગરશેઠને ત્યાં ગયા, પણ નગરશેઠે એમનું માગું તરછોડી કાઢ્યું. આથી મારાં માબાપે શાન્ત કરવાને પાધરૂં મને કહ્યું;

'તું કહે તેની સાથે તને પરણાવીએ, માત્ર એની વાત છોડ.' આ વાત સાંભળીને હું એમને પગે પડયો, નમ્રતાપૂર્વક હાથ જોડયા અને જમીને કપાળ અડાડયું; પછી સભ્યતાપૂર્વક બોલ્યો કે, 'જેમ તમે કહેશો એમ કરવા તૈયાર છું, એનામાં એવું શું વધારે છે?' આથી મારાં માબાપ શાન્ત થયાં અને એમની ચિન્તા ટળી. પણ મેં તો આપઘાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, કારણ કે મળવાની મારી બધી આશાઓ ભાંગી પડી હતી અને દિવસે મારી યોજનાનો અમલ કરતાં વખતે લોક મને અટકાવે એ બીકથી રાતે બધાં ઉંઘી જાય ત્યારે આપઘાત કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. જીવવાની તૃષ્ણાથી છુટો થઈને અને મરવાને માટે તૈયાર થઇને આ બધા સંકલ્પવિકલ્પ કરતો હતો, એવામાં જ તું આ સંદેશો લઇ આવી. એથી મારા હૃદયમાં ઉત્સવ થયો ને મારા જીવનમાં અમૃત રેડાયું. પણ તારી સખીનો શોકભર્યો કાગળ વાંચતાં મારી આંખોમાંથી આંસુ નિકળી પડશે ને મને બહુ દુઃખ થશે. તારી સખીને મારા તરફથી આટલું કહેજે: 'જેને મરતાં તું સતી થઇ અને જેને તેં આટલે મૂલે ખરીદી લીધો છે તે તારો દાસ થવાનું સ્વીકારે છે. તારાં ચિત્રથી એને સૌ વાતો સાંભરી આવી છે અને જ્યાં સુધી તું એની થઇ નથી ત્યાં સુધી એ દુખિયો છે. એમ છતાં યે તારા સંબંધની અને સ્નેહપ્રમાણની આશાએ એને આનંદ આનંદ થઇ રહ્યો છે અને એ આશાએ કરીને એ સુખિયો છે.' 'આ સંદેશો આપ્યા પછી પણ એ મહાનુભાવે તારા સ્નેહની આશાઓ ઉપર બહુ સ્નેહવાતો કરીને મને બહુવાર ઉભી રાખી ને છેવટે—ના છુટકે—રજા આપી. પણ પછી મહેલમાંથી બહાર નિકળતાં મને તો જાણે આકાશ પાતાળ એક થઇ ગયાં. ખરેખર, (તારા પિતાનો) નગરશેઠનો મહેલ બાદ કરતાં (આખા રાજમાર્ગ ઉપર) એવો બીજો એકે મહેલ નથી. હજી યે એ ભવ્યતા, એ શોભા, એ આદરમાન મારી આંખો આગળ તરી આવે છે અને તારા પ્રિયની અતુલ સુંદરતા પણ ઝળકી આવે છે. હવે એણે લખી આપેલો ઉ

ત્તર તને આપું, એમાં એણે સ્નેહ અને આશાઓની ધારાઓ પ્રકટાવી છે." (તરંગવતી હવે સાધ્વીરૂપે પોતાની કથા આગળ ચલાવે છે.) " જે પત્ર રૂપે મારા પ્રિય મારી પાસે આવ્યા હતા, તે પત્ર મેં લીધો ને તેની ઉપરની મહોરને ઉંડે શ્વાસે ચુંબન કર્યું. હજી તો મારી આંખો એ મહોર ઉપર હતી અને કાનમાં મારી સખીના શબ્દો ઉતરતા હતા, તેવે જ ચંપાની પાંખડીઓ ઉઘડતાં જેમ અંદરથી તંતુગણ બહાર નિકળી આવે એમ મારા હૃદયમાં આનંદનો ફુવારો છુટયો. તરત જ મેં મહોર તોડી અને વાંચવાને આતુર થઈ કાગળ ફોડયો. મારા પોતાના મૃત્યુ સિવાયની બીજી બધી અમારા પાછલા ભવની કથાનું એમણે સંપૂર્ણ અને ચમત્કારિક વર્ણન કર્યું હતું: જ્યાં સુધી અમે સાથે હતાં ત્યાં સુધીનું બરાબર ચોકસ વર્ણન હતું અને મારા મરણની કથા તો એ જાણતા ન હતા. આનંદથી ઉછળતે હૃદયે એમણે મોકલેલો એ પત્ર મેં વાંચવા માંડયો. જે લાગણી મને થઇ હતી એ એમને પણ થઇ હતી અને તે એમણે સુંદર શબ્દોમાં વર્ણવી હતી. વાંચતાં એમનો સ્નેહ મને સ્પષ્ટ થયો. કાગળમાં આમ હતું: ' મારા હૃદયની સ્નેહપાત્રી તરંગવતી જોગ આ સ્નેહસંદેશ છે. જેનું મુખ કમળસમું છે અને જેનું આખું અંગ અનંગને બાણે કરીને આટલી તીવ્ર વેદના સહે છે એવી જુવતીનું મંગળ અને કુશળ હો! (વિજોગમાં પણ) આપણને સ્નેહે કરી જેણે બાંધી રાખ્યા છે એવા કામદેવની કૃપાવડે હું કુશળ છું. માત્ર અનંગનું બાણ મને ચોટયું છે એટલે જ્યાં સુધી તુ મારાથી દૂર છે ત્યાં સુધી મારૂં અંગ ઢીલું ને નમળું પડતું જશે. આ સાજાતાજાના સામાન્ય સમાચાર પછી, કમળપત્રના જેવી સુંદર આંખોવાળી હે પ્રિયે, બીજી વાત હવે કહું: આપણા એક વખતના સ્નેહાનંદને યાદ કરતાં આજે પણ તારે માટેની કામનામાં હું દુખી જાઉં છું; મારા મિત્રો અને સંબંધીઓની મદદથી હું નગરશેઠનું મન મનાવી લઉં, ત્યાં સુધી તું ધીરજ ધર. પિતાની ઇચ્છા થાય ત્યાં સુધી ધીરજ ધર. ' આ પત્ર

વાંચીને મને લાગ્યું કે મારા પ્રિય (જો કે એમણે અમારા અંતર્જીવનનું યથાસ્થિત વર્ણન કર્યું હતું, તોપણ મને ધીરજ ધરવાનું કહેલું હોવાથી) સ્નેહમાં ઠંડા પડી ગયા છે. આથી મારા ઉત્સાહ સાથે ઉત્કંઠા પણ ભાગી ગઇ. હું ઢીલી થઇને બેસી ગઇ અને જાંગ ઉપર કોણી ટેકવી તથા હાથ ઉપર મોં ટેકવી બાવરાની પેઠે તાકી જોઇ રહી. મારી સખી મને સભ્યતાથી સમજાવવા લાગી ને દિલાસો આપવા લાગી. એ બોલી: " પણ મારી સખી, તારી લાંબા કાળની કામના સફળ થવાના અને તમારો સ્નેહસંબંધ બંધાવાના સમાચાર જે પત્ર આપે છે તે જ પત્રથી તારો શોકજંતુ તારા પ્રિયના વચનામૃતથી મરી જઇ મીઠો થઇ જવો જોઇએ. તેથી નિરાશ થતી ના. થોડા જ સમયમાં તમે એક બીજાને ભેટી શકશો. " મેં ઉત્તર દીધો: " સાંભળ ! હું શાથી એટલી બધી નિરાશ થઇ ગઇ તે: મને લાગે છે કે દૂર રહેવાંથી સ્નેહ ઠંડો પડી જાય છે, કારણ કે એથી અમારા સંબંધનો આધાર ભવિષ્ય ઉપર લટકતો રહે છે. " હાથ જોડીને ફરી સખી બોલી: "સખી, તું નક્કી જાણજે કે, વીરપુરૂષો પોતાનું સાધ્ય સાધવાને કંઇક યોજના અને વ્યવસ્થા રચે છે. સાચાં સાધનને અભાવે જેનો તેનો ઉપયોગ કરી લેવો એ સારૂં નથી. ઉતાવળમાં વગરવિચારે સાચાં સાધન વિના કંઇ કામ કોઇ ઉપાડે તો એ સફળ થાય તો ય પરિણામ કઠવાં આવે. સારાં સાધનનો ઉપયોગ કર્યા છતાં માણસ ધાર્યું ના ઉતારી શકે, તોય એનો દોષ કોઇ કાઢે નહિ. માટે વીરપુરૂષો, કામના બાણથી ગમે એટલા પીડાય તોપણ કુમાર્ગે જઇને પોતાના કુળને ડાઘ દઇ બેસે નહિ. "

(૭. પલાયન.)

આમ મારી સખી સાથે વાત કરતાં કરતાં પદ્મનો ખીલાવનારો જે સૂર્ય તે આથમી ગયો, એનું મને ભાન પણ રહ્યું નહિ. ઉતાવળે ઉતાવળે મે નહી લીધું ને સખી સાથે કંઇક ખાઇ લીધું. પછી એને લેઇને અગાશીમાં ગઇ અને સુંદર આસન ઉપર બેસીને એની

સાથે મારા પ્રિય વિષેની વાતો મોડા સુધી કરી. જેમ જેમ મોડું થતું હતું તેમ તેમ અંદરની અશાન્તિ વધતી જતી હતી અને તે અસહ્ય થતી જતી હતી. સ્નેહને બળે હું એટલી બધી પીડાવા લાગી કે મારૂં જીવન ટકાવી રાખવાને ખાતર મારી સખીને (સારસિકાને) મારે વિનંતી કરવી પડી. (હું બોલી–): "કુમુદને ખીલાવનારો ચંદ્ર જેમ જેમ ઉપર આવે છે તેમ તેમ એ વૈશ્યને (શેઠના દીકરાને) મળવાની મારી ઉત્કંઠા બહુ જ વધતી જાય છે અને જેમ પવનને બળે ખસ્તીના મોં આગળનું પાણી ઉડી જાય છે એમ એ ઉત્કંઠાને બળે મારા હૃદયમાંથી તારી મીઠી વાણી પણ ઉડી જાય છે–ટકતી નથી. અરે મારો જીવ એમની પાછળ તલસે છે! અત્યારે જ મને એમને ઘેર લેઇ જા! એકવાર એ મારા પતિ હતાઃ સ્નેહની વેદી ઉપર હું મારી લાજ હોમી દેઈશ." મારી સખીએ મને સમજાવવા કહ્યું: "તારે તારા કુળની લાજ રાખવી જોઇએ. આવું કશું સાહસ કરતી ના! તારે એને કલંક ન લગાડવું જોઇએ. એ તારો થયો છે, તું એની થઇ છે. તારે મુશ્કેલી વહોરી લેવી જોઇએ નહિ. તારાં માબાપ જરૂર તારી વાત માનશે." આપણે સ્ત્રીઓ ઘણીવાર આવેશથી ખેંચાઇ જઈએ છીએ. મને પણ એમ જ થયું. આવેશનો માર્યો મારો સૌ વિવેક ચાલ્યો ગયો. સ્નેહથી કેવળ બાવરી બની હું બોલી:– "માણસે બધાં જોખમ ખેડવા તૈયાર થવું જોઇએ. જે માણસ સાહસ ખેડતાં, તેમાં આવી પડનારાં વિઘ્નોથી ડરતો નથી તે જગતમાં વિજય પામે છે. એકવાર કામ શરૂ કર્યું કે પછી તે ગમે તેવું આકરૂં હોય તો ય સહેલું થઈ જાય છે. આટલી ઉત્કંઠા પછી જો તું મને મારા પ્રિય પાસે નહિ લેઇ જાય તો સ્નેહને બાણે પીડાઇને તારી નજર આગળ જ મને મરી ગયેલી તું જોશે. વખત જરા યે ખોતી ના! મને લેઇ જા! જો મને તારે મરેલી જોવી નાં હોય તો આ અપકૃત્ય પણ કર!" આવા દબાણથી કરીને મારા જીવનને ॥પના॥ ॥

સાથે મારા પ્રિયને મહેલે આવવા કબુલ થઇ. (જેના ઉપર સ્નેહનું બાણ ચઢાવી શકાય એવું) કામદેવનું ધનુષ-કામને ઉશ્કેરવા-મારો શણગાર મેં આનંદે ઝટપટ સજી લીધો. મારી આંખોમાં ભવ્ય તેજ આવ્યું, કારણ કે એની સાથે મારા પ્રિયને ત્યાં જવા મારા પગ તલપાપડ થઇ રહ્યા હતા અને હૈયું તો તોફાને ચઢીને ક્યારનું ય ચાલતું થઇ ગયું હતું. પછી અમે ધ્રુજતે શરીરે એકએકનો હાથ ઝાલીને પાછલે બારણે થઇ મારા ભવ્ય મહેલમાંથી બહાર નિકળી ગયાં. (અમારા નગર) કૌશામ્બીને સ્વર્ગસમી શોભા આપનારે રાજમાર્ગે થઇને અમે ફુલમાળાના જેવા લાંબા ચૌટામાં ચાલ્યાં. પણ આ સુંદર દેખાવ ઉપર મારી આંખ ચોંટે શી રીતે? કારણ કે મારા વિચાર તો મારા પ્રિયમાં જઇ ચોંટયા હતા! આજે મારા પ્રિયને જોઇ શકાશે એ જ વિચારો મારા મનમાં ઘોળાતા હતા. એથી મને થાક પણ લાગ્યો નહિ. માણસોની ભીડ તો હતી, તો ય અમે ઉતાવળે પગલે ચાલ્યાં અને અનેક હરકતો વેઠીને પણ આખરે અમે સ્નેહમંદિરમાં આવી પહોંચ્યાં. સખીએ મને એ બતાવ્યા, તે વેળાએ એ પોતાના મિત્રોની વચ્ચે દરવાજા ઉપર બેઠા હતા અને વીણા વગાડતા હતા. શરચ્ચંદ્રની પેઠે સૌને પ્રકાશ આપી રહ્યા હતા. વગર હાલ્યેચાલ્યે મેં તો એમને જોયા જ કર્યા, છતાં યે મારી આંખો એમને જોઇ ધરાઇ નહિ. વારંવાર એ તો આંસુથી ભરાઇ જતી. મારા ચક્રવાકના ભવના મારા સ્વામીને જેમ જેમ જોયા કર્યા, તેમ તેમ એમને જોવાની મારી તૃષ્ણા અત્યારે વધતી ગઇ. માત્ર એમની જ નજર અમારા ઉપર પડવાને કારણે આનંદ પામીને અમે ત્યાં પાસે ઉભાં અને છતાં ય પાસે જઇ શકતાં નહોતાં. એવામાં સારે નશીબે એમણે પોતાના મિત્રોને રજા આપી. "જાઓ હવે, શરદ્રાત્રિમાં જઇ આનંદ કરો. હું હવે સુઇ જઇશ." એ લોક ગયા કે તરત જ એ મારી સખી (જેને એમણે ઓળખી લીધી હતી તે) તરફ જોઇ બોલ્યા; "આવ, જે ચિત્રો નગરશેઠને ઘેર મુકયાં હતાં,

તે આપણે જોઇએ." (આમ એ બોલતા હતા ત્યારે) હું મારા શણગારને અને કપડાંને ઠીકઠાક કર્યા જતી હતી ને મારે અભિમાની હૃદયે, કામદેવનો જાણે અવતાર ના હોય એવા મારા પ્રિયને મન-માન્યા જોઈ રહી હતી. સખી સભ્યભાવે એમની પાસે ગઈ એટલે એ તુરત જ સભ્યભાવે ઉઠયા ને જે ખંડમાં હું શરમને ગભરાટની મારી સંતાઇ ઉભી હતી તે જ ખંડમાં (મારી સખીના દોરાયા) આવી ઉભા. પછી એ આનંદભરી આંખોએ સ્નેહસુખ વદને બોલ્યા:

"તારી સખી, મારા જીવનસરોવરને પોષનારી, મને સુખ આપનારી સહચરી, મારા હૃદયની રાણી કુશળ તો છે ને ? જ્યારથી કામદેવના બાણથી હું ઘવાયો છું ને તેને મળવા ઉત્સુક બન્યો છું ત્યારથી મને કશું ચેન પડતું નથી. ' તમે શરદ્રાત્રિમાં આનંદ કરો મારે હવે સુઇ જવું છે ' એવું બહાનું કાઢીને મારા મિત્રોને મેં વિદાય કરી દીધા એ તો માત્ર મારી ચાલાકી જ હતી. (સાચી વાત તો એ હતી કે) તેમની સોબતમાંથી છુટા પડી મારે ફાવે તેમ તમારે મહેલે જવું હતું અને ત્યાં એ ચિત્રો જોવાં હતાં. પણ તને જોતાની સાથે જ મને થયેલા આનંદને લીધે મારા હૃદયનો શોક ઉડી ગયો છે. કહે, મારી પ્રિયા પાસેથી તું શો સંદેશો લઇ આવી છે ? "

ત્યારે મારી સખી બોલી: " કશો સંદેશો લાવી નથી, એ પોતે જ અહીં આવી છે. " વળી એ બોલી: ' સખી છે તો બહુ યે કુશળ, પણ એ એવી તો સ્નેહઘેલી બની ગઇ છે કે તમારે હવે એનો હાથ ઝાલવો જ જોઇશે. સમુદ્રની નારી ગંગા જેમ સમુદ્રમાં વહી જાય છે તેમ સ્નેહે કરીને તણાતી તરંગવતી તમારી પાસે દોડી આવી છે. " (આ શબ્દો સાભળીને) મારે તો આખે શરીરે પરસેવાનાં બિંદુઓ ચમકી ઉઠયાં, મારામાં કશું બળ રહ્યું નહિ. મારી આંખોમાં આનંદનાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં. ગભરાતી ને થરથરતી હું સભ્યતાએ મારા પ્રિયને પગે જઈ પડી, પણ તરત જ એમણે પોતાને બળવાન

ને સ્નેહભર્યે હાથે મને ઉઠાડી ઉભી કરી. એમણે મને બાથમાં ભીડી લીધી. એમની આંખોમાં પણ સ્નેહનાં આંસુ ભરાઇ ગયાં. પછી એ બોલ્યા: " મારા શોકને હણનારી મારી સખી, તારૂં કલ્યાણ હો!" એમ બોલતા એ, પૂરા ખીલેલા કમળ જેવે આનંદભર્યે મુખે, મારી સામે એકીટસે જોઇ રહ્યા. એ મુખ જાણે કમળમાં બેસનારી પણ કમળ વિનાની લક્ષ્મી હોય એવું મને જણાયું. શરમની મારી હું તો એમની એમ ઉભી રહી. આનંદનાં મોજાંમાં ડુબતી અને કમળના પાન જેવા મારા કોમળ પગ ધરતી ઉપર આમતેમ ફેરવતી હું ત્રાંસી આંખે એમના તરફ જોયા કરતી અને જ્યારે એ મારી આંખ સામે જોતા ત્યારે પાછી નીચું જોઇ જતી. તેમના બધા હાવભાવમાં તેમનું સ્વરૂપ એવું તો મોહક અને સુંદર હતું કે મારા મોહનો પાર રહ્યો નહિ. મારા હૃદયની ભૂમિ ઉપર એમની દૃષ્ટિનો એવો સુખભર્યો વરસાદ રેલાયો કે મારા આનંદનાં બીજ ફુટી નિકળ્યાં. પછી એ બોલ્યા: " મારી કોમલાંગિ! આ સાહસ તું શી રીતે કરી શકી? તારા પિતાની મરજી સંપાદન કરતા સુધી રાહ જોવાનું મેં તને કહ્યું જ છે. તારો પિતા રાજદરબારનો કૃપાપાત્ર છે, મહાજનનો અગ્રેસર છે, મિત્રમંડળમાં એમનો ભારવક્કર આખા નગરમાં સૌથી વધારે છે. એમની ઇચ્છાને જો આ તારા આચરણથી આઘાત લાગશે તો એ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચલાવવાને બધા ઉપાયો યોજી શકશે અને ક્રોધના માર્યા આખા કુટુંબ ઉપર વેર વાળશે. તેથી તને વિનંતી કરૂં છું કે તારી ગેરહાજરી જણાઇ આવે તે પહેલાં તું ઘેર ચાલી જા. સીધે રસ્તે તને પ્રાપ્ત કરવાના હું બધા ઉપાય લઇશ. મારી પ્રિયા! આપણે આપણું મિલન ગમે તેટલું છુપું રાખવાનું કરીએ તોપણ તે તારા પિતાના જાણમાં આવી જશે. કારણ કે ગમે તેટલું ગુઢ કાર્ય પણ સાવધાન મનુષ્યો જાણી શકે છે." મારા સ્વામી મારી સાથે આ પ્રમાણે વાત કરે છે એ જ વખતે રાજમાર્ગે જતા કોઇ પુરૂષના નીચે પ્રમાણેના ઉદ્ગારો સાંભળવામાં આવ્યા: " પોતાની મેળે ચાલી આ-

વેલી પ્રિયા, યૌવન, અર્થ, રાજ લક્ષ્મી,વર્ષા સમય, જ્યોત્સ્ના અને ચતુર સ્નેહીઓના આનંદનો ઉપભોગ જે કરી શકતો નથી તે જાતે ઘેર ચાલી આવેલી લક્ષ્મીની કિંમત જાણતો નથી. " જીવિતના સર્વસ્વસમાન રમ્ય પ્રિયાને પ્રાપ્ત કરીને જે છોડી દે છે તે મનુષ્ય સફળ કામનાવાળો થતો નથી." એ ઉદ્ગારના ભાવાર્થથી પ્રેરાઇને વળી મારા પ્રિયે મને કહ્યું: " જો આપણે પરદેશમાં ચાલ્યાં જઈએ, તો જ વિઘ્ન ને શંકાથી મુક્ત થઇને આનંદે રહી શકીએ. "ત્યારે મેં રડતે હૃદયે ઉત્તર આપ્યો: " હા ! મારા પ્રિય, હવે મારાથી ઘેર જવાય એમ નથી, હું તો તમે જ્યાં જશો ત્યાં તમારી પાછળ આવીશ. "

(હું એમના વિચારોને અનુસરી શકું એટલાં માટે) અનેક તરેહથી એમણે મને ઉત્તેજન આપ્યું અને હું પાકા ઠરાવ ઉપર આવી એટલે એ બોલ્યા: "ઠીક ત્યારે, આપણે નાશી જઇએ ! હું હવે મુસાફરીની તૈયારી કરી લેઉં. " માર્ગમાં જરૂર પડે એવી ચીજો એકઠી કરવાને એ મહેલની અંદરના ભાગમાં ગયા, એટલે મારા દરદાગીના લેઇ આવવાને મેં મારી સખીને ઘેર મોકલી. એ દોડતી ગઈ; પણ એટલામા તો મારા પ્રિય હાથમાં કોથળી લઈને પાછા આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા: " ચાલ મારી પદ્મિની ! વખત વહ્યો જાય છે. નગરશેઠ જાણી જાય તે પહેલાં આપણે ખશી જવું જોઇએ. " મેં ગભરાઇને ઉત્તર આપ્યો: " મારા દાગીના લેવા મેં સખીને ઘેર મોકલી છે, એ આવે એની આપણે વાટ જોઇએ. " એમણે ઉત્તર આપ્યો: " અર્થશાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે દૂતી એ પરિભવ– તિરસ્કાર કરાવનારી છે, એ કાર્યની સાધક નથી પણ ખરી રીતે બાધક છે. ખરેખરી ગુપ્ત વાતથી દૂતીને સદા દૂર જ રાખવી જોઇએ. એ જલદી જ ફસાવી દે છે, કારણ કે બૈરીઓથી કશું છાનું રાખી શકાતું નથી. વળી જો સાથે દરદાગીના લીધા, તો તો એથીયે વધારે ફસાઇ પડવાનો ભો. વળી એના આવવાથી આપણને માર્ગ કાપતાં અડચણ પડશે અને આપણી શાન્તિનો ભંગ થશે, માટે એને તો આપણે છોડી દઇએ ! અને હવે

વખત ખોવો જોઇતો નથી. હીરા, ઝવેરાત અને એવું એવું સૌ કીંમતી મેં લેઇ લીધું છે. જેની આપણને જરૂર પડશે તે એનાથી ખરીદી લેવાશે. માટે આવ હવે, આપણે ચાલતાં થઇ જઇએ." એ સાંભળીને હું તેમ કરવા તૈયાર થઇ ને સારસિકાની વાટ જોયા વિના જ અમે તો રસ્તે પડયાં. નગરના દરવાજા સારી રાત ઉઘાડા રહેછે તેથી અમે બહાર નિકળી ગયાં અને જમુનાને કિનારે જઇ પહોંચ્યાં. ત્યાં અમે એક મછવો ખોળી કાઢયો. એને એક ખીલા સાથે બાંધેલો હતો અને(સુભાગ્યે) એની અંદર પાણી પેસતું નહોતું અમે એને છોડી લીધો ને બંને જણ ઝટપટ અંદર ચઢી ગયાં. મારા પ્રિયે હાથમાંથી કોથળી અંદર મુકી દીધી ને હલેસું માર્યું, ત્યાર પછી નદીમાં રહેતા કાલીયનાગની અને ખુદ નદીની પણ, નમસ્કાર કરીને, સ્તુતિ કરી. પછી સમુદ્રને મળવા જતી નદીમાં અમે અમારી હોડી હંકારી.

પણ અમારા જમણા હાથ તરફ શિયાળવાં રખડતાં હતાં તે અકાળે બોલવા લાગ્યા, પશુઓમાં સૌથી લુચ્ચાં એ શિયાળવાનો અવાજ અમને સંભળાવા લાગ્યો. જોરથી વગાડાતા શંખ જેવો બેસુરો એમનો અવાજ હતો. તરત જ મારા પ્રિયે મછવો અટકાવ્યો અને મને કહ્યું: " શુકન મળે ત્યાંસુધી આપણે ઉભાં રહીએ. કારણ કે ડાબી બાજુથી નીકળીને જો શિયાળ જમણી બાજુએ જાય તેમજ પાછળ જાય અથવા પાછળ આવે તો અપશુકન થાય. જીવને કશું જોખમ થવાનું નથી, કશું વિઘ્ન આવવાનું નથી એવી આપણે ખાતરી કરી લેવી જોઇએ." એમ બોલ્યા પછી (અટકાવી રાખેલા મછવા ઉપરના) મોજાંના મારાથી ડરીને ફરીથી મછવો નદીમાં હંકારવા માંડયો. હલેસાંને જોરે મછવો ચાલ્યો ને વળી મોજાંનો પ્રવાહ ખુબ ઉતાવળો ચાલ્યો, અને આમ અમે મછવામાં બેશી ઘણી ઉતાવળે આગળ ચાલ્યાં. દૂરના કિનારા ઉપર નવાં નવાં ઝાડ દેખાતાં ને પાછળ અદૃશ્ય થઇ જતાં પવનનો સુસવાટ અને પંખીઓનો કિલકિલાટ અત્યારે બંધ થઇ ગયો હતો અને તેથી જમુના

શાન્તિની પ્રતિજ્ઞા પાળતી હોય એવી દેખાતી હતી. તે વખતે મારા પ્રિયે, ભય ગયો છે અને ચિંતા જેવું કશું નથી, એમ જાણીને હૃદયને આનંદ આપનારી વાતો કરવા માંડી. એ બોલ્યા: " આટલા લાંબા વિજોગ પછી આપણે પાછાં એક બીજાને આમ ભેટી શક્યાં એ આપણું કેવું સદ્ભાગ્ય ! તેં આપણો સંજોગ ઇચ્છ્યો ના હોત, એ ચિત્રો ચીતર્યાં ના હોત, તો આપણે એક બીજાને મળી શક્યાં ના હોત; કારણ કે (પાછલા ભવ પછી) આપણાં રૂપ તો બદલાઇ ગયાં હતાં. મારી પ્રિયા, (ખરેખર) તેં ચિત્રો ચીતરીને મારા પ્રત્યેની મોટામાં મોટી જીવન–સેવા સિદ્ધ કરી છે. " આવું આવું મારા કાનને ને હૃદયને સુખ આપનારૂં એ બહુ બોલ્યા. હું એનો કશો ઉત્તર વાળી શકી નહિ. હું તો માત્ર શરમની મારી મોં નીચું રાખીને, ત્રાંસી નજરે એમના તરફ જોઇ જ રહી. ગળામાંથી અવાજ નિકળ્યો જ નહિ. સ્નેહની આશાઓ સફળ થતી જોઇને સ્નેહભર્યું હૈયું કૂદવા લાગ્યું. (અંતે) મારા સુખના ભાવ ખુલ્લા કરવાને, મારા પગનો અંગુઠો મચવાને પાટીએ ઘસતી ઘસતી હું બોલી:– " આહા પ્રિય ! તમે જાણે મારા પ્રભુ છો. તમારી સાથે સુખદુઃખ ભોગવવાને મારા અંતરની પ્રેરણાથી મેં આપ સાથે પાસા નાખ્યા છે. મારૂં ગમે તે કરો; માત્ર એટલું માગું છું કે વિષમ સ્થિતિમાં આવી પડતાં પણ મને એકલી મુકી જશો ના. ગમે તે થતાં પણ હું તો તમારી સાથે સ્નેહે બંધાઇ રહીશ. જો તમે મને ખાવાનું બંધ કરશો તો મારાથી ભૂખે રહેવાશે, પણ જો મારા હૃદયનું ખાવાનું બંધ કરી દેશો, તો તમારા વિના મારાથી રહી શકાશે નહિ. " માનવહૃદયની ચંચળતા દેખાડનારા મારા આ શબ્દો સાંભળીને એમણે ઉત્તર આપ્યો: " આહા મારી વ્હાલી, તું એવી કશી ચિંતા કરતી ના. તને એવું કશું નહિ થવા દઉં. આપણે હવે શરદૃઋતુની ઉતાવળી નદીમાં અનુકૂળ પવનને બળે વિના મુશ્કેલીએ આગળ ચાલીએ છીએ અને સુંદર કાકન્દી નગરી પાસે આવતા જઇએ છીએ. પેલા એના

સફેદ મહેલો દેખાય, ત્યાં મારા હોઇ રહે છે. એમના મહેલમાં આ-પણને આવકાર મળશે અને સ્વર્ગમાં જેમ અપ્સરા તેમ ત્યાં તું ચિંતામુક્ત થઇ સુખમાં રહી શકશે. તું મારા સુખની વધારનારી છે ને દુ:ખની હરનારી છે. તું મારા જીવનનું સર્વસ્વ છે ને મારા વંશની રાખનારી છે." એવું કહીને અમારા ચક્રવાકના ભવને સંભારતા એમણે મને આલિંગન દીધું. ઉનાળામાં (સૂરજથી) તપેલી ભોંયને વરસાદના સ્પર્શથી જેવી આનંદની લાગણી થાય એવી આનંદની લાગણી મેં મારા પ્રિયના સ્પર્શથી અનુભવી. ત્યાર પછી ગાન્ધર્વલોકો જેમ કરે છે એમ, માનવભોગને શિખરે પહોંચાડનાર ગાન્ધર્વવિવાહે અમે પરસ્પર બંધાયાં. દેવોની પ્રાર્થના કર્યાં પછી તરત જ (જેમ વ્યવહારિક લગ્ન પ્રસંગે થાયછે એમ) મારો હાથ ઝાલવાને બદલે મારા સ્વામીએ મારી જુવાનીની કળી ચુંટી લીધી. પરસ્પર ધરાતા સુધી દાંપત્ય વિલાસનો આનંદોપભોગ કરી લીધો. એટલીવારમાં અમારો મછવો અમને લઇને (અમારી ઇચ્છા હતી તે પ્રમાણે, જમુનામાંથી નીકળીને) ગંગામાં આવી પહોંચ્યો. એકવાર જેમ પૂર્વભવમાં આ નદી ઉપર અમારી ચ-ક્રવાકની જોડી તરતી હતી તેમ આજે સ્નેહી યુગલની જોડી તરવા લાગી. રાત્રિ ચાલી ગઈ. લલાટમાં જેને ચંદ્ર છે, ચંદ્રિકા જેનાં સુંદર સફેદ વસ્ત્ર છે અને તારા જેના ભવ્ય અલંકાર છે એવી એ જુવાન રાત્રિ-નારી સરી ગઇ. પૃથ્વીના જળદર્પણ ઉપર ચંદ્ર હવે તો માત્ર હં-સની પેઠે તરવા લાગ્યો. જેને રાત્રિના ચાર પહેરેગીરે અત્યારસુધી પ-કડી રાખ્યો હતો તે હવે ઉપર આખો ને નીચે માત્ર ઝાંખો દેખાવા લાગ્યો. મળસ્કામાં પંખીનાં સૌ ટોળાં જાગી ઉઠ્યાં તેમનાં ગાનથી ને સાદથી જાણે નદી સાથે એ સંબંધ જોડતાં હોય એવું દેખાતું હતું. અંધારાનો શત્રુ સૂર્ય, માનવીઓની દિનચર્યાને માટે પ્રકાશતો ગગન-દીવો પ્રગટયો હોય એમ ઉગ્યો.

ગંગાના વહેતા પાણી ઉપર કેટલાક સુધી એમ સુખે વહ્યા પછી મારા પ્રિય બોલ્યા: " પ્રિયે નિતંબિનિ! સૂર્ય ઉગ્યો છે એટલે

હવે દાતણ કરવાની વેળા થઇ છે, તેથી જમણા હાથ ઉપર શંખલા જેવી સફેદ રેતીથી ચળકતો જે કાંઠો દેખાયછે ત્યાં આપણે ઉતરીએ." ત્યાં આગળ પહોંચીને મછવો લાંગર્યો અને નીચે ઉતર્યાં. જ્યાં હજી કોઇ માનવીનો સંચાર થયો નહોતો એવા રેતીના કાંઠા ઉપર અમે ફરવા લાગ્યાં. પણ સામે દેખાતી સુંદર જગા હજી તો અમે પુરી જોઇ પણ નહોતા તેવામાં, જ્યાં ભયની શંકા સુદ્ધાં નહિ પડે એવી તે જગામાંથી, એકાએક લૂટારા દેખાયા. કાંઠા ઉપરના ઝાંખરામાંથી એ બહાર નિકળી આવ્યા અને જમરાજાના ભયંકર દુતો જેવા દેખાતા એ અમારી તરફ ધસ્યા. ભયથી હું તો ચીસ પાડી ઉઠી ને "હવે આ સંકટમાં શું કરીશું?" એમ મારા સ્વામીને પૂછવા લાગી. એ બોલ્યા: "ડરતી ના! અહુણા જ તને ખબર પડશે કે મારી લાકડીના ઝપાટાથી એમને કેવા હાંકી કાઢું છું. તને મારી જીવનનૌકા બનાવવાના મનોરથમાં હું એવો તો મુગ્ધ થઇ ગયો હતો કે ઘેરથી હથિયાર લેવાનું પણ ભુલી ગયો. સ્નેહના આનંદોત્સવને માટે બધા પ્રકારના ઝવેરાત માત્ર લીધાં, પણ સ્નેહસાહસને અંગે જે સંકટ રહેલું છે તેનો તો વિચારે પણ આવ્યો નહિં. છતાં યે તું શાન્તિ રાખ! બળવાન્ હશે તે જુદ્ધમાં જીતશે. આ જંગલી ચોર મને ઓળખતા નથી અને એમણે હજી મારો હાથ જોયો નથી, એથી જ એ આટલી હિંમત કરી શક્યા છે. એક જણને હું નીચે પાડી દેઇશ અને એનાં હથિયાર લેઇ બીજાઓની પાછળ પડીશ. પરિણામ અનિષ્ટ જ આવશે તો તને લૂટાતી દેખવા કરતાં મારૂં શૌર્ય સમાપ્ત કરી દેઇશ. કારણ કે તારાં કપડાં ને ઘરેણાં કાઢી લેવાને લૂટારા તને બાંધે એ તો મારાથી કદી જોયું જાય નહિ. મારે માટે તું પાછલા ભવમાં સતી થઇ હતી અને મારે માટે આ ભવમાં પરદેશમાં નીકળી પડી છે ત્યારે મારામાં જ્યાં સુધી પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તને બચાવવાને માટે મારાથી બને એટલું બળ વાપર્યા વિના શી રીતે રહેવાય? મને જવા દે અને લુટારાની સાથે જુદ્ધમાં

ઉતરતાં મને અટકાવ નહિ. હવે તો જીતવું કે મરવું !" આ શબ્દો સાંભળીને હું પ્રિયને પગે પડીને બોલી: "મારા નાથ, મને અનાથ કરીને એકલી મુકી જતા ના. તમારે જુદ્ધે ચડવું જ હોય તો મારો જીવ લેઉં ત્યાં સુધી ઉભા રહો. કારણ કે લુટારાના હાથમાં તમને પડયા મારાથી જોવાશે નહિ. લુટારાને હાથે પડયા છો એવું જોવાને જીવવું એના કરતાં તો આશાભેર મરવું ભલું. અરેરે મારા પ્રિય! આખરે તમે મારા થયા તો ખરા, પણ એટલામાં તો આ ગંગા કાંઠે જ, જાણે માત્ર ચંચળ સ્વપ્ન જ હોય, એમ તમે ચાલી જવા બેઠા ! આવતા ભવમાં આપણે એક બીજાને મળશું કે નહિ એ તો બીજી વાત છે પણ અત્યારે તો હું જીવું છું ત્યાં સુધી મારી પાસે રહો ! આપણે એક બીજાથી વિખુટાં પડીએ નહિ, બાકી બીજું તો જે થવાનું હોય તે થાય ! કારણકે બીજા બધાને આપણે ભુલાવી શકીશું, પણ આપણાં કર્મના ફળને ભુલાવી શકીશું નહિ." આ પ્રમાણે કલ્પાન્ત કરીને મેં મારા સ્વામીને જુદ્ધે ચઢતાં વાર્યા. લુટારાઓને મેં, રડી પડી, હાથ જોડી, કાલાવાલા કરીને; કહ્યું: "મરજીમાં આવે એમ મારાં અંગ ઉપરથી ઘરેણાં ઉતારી લ્યો પણ અમારા સ્નેહની ખાતર મારા સ્વામીને મારશો નહિ એટલુ. માગી લઉંછું." પછી અમને લુટારાએ પકડયાં. એક પાંખ કપાઇ ગઇ છે જેની એવું પંખી જેમ ઉડી શકે નહિ તેમ અમારાથી પણ નાશી જવાય એમ નહોતું. થોડાક લુટારાએ એટલામાં જઇને મછવો અને (તેમાં મુકેલી) કોથળી પણ કબજે કરી લીધી. બીજા મને દુર લેઇ ચાલ્યા તેથી મેં ચીસો પાડવા માંડી. કેટલાકે મારા સ્વામીને પકડયા પણ વાદીના શબ્દથી ઝેરી સાપ જેમ ઠંડો પડી જાય તેમ મારા શબ્દથી એ (યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા છતાં) ઠંડા રહ્યા. અમને બંનેને અને ઝવેરાતની કોથળીને લુટારા ગંગાના રેતીના કિનારા ઉપર લેઇ ગયા. મારા શરીર ઉપરથી બધાં ઘરેણાં તો ઉતારી લીધાં, પણ અમને બેને જરા ય જુદાં કર્યાં છતાં વેલીનાં જેમ ફુલ ચુંટી લેવાય તેમ મારાં બધાં ઘરેણાં

ઉતારી લેવાતાં જોઈને મારા સ્વામી રોવા લાગ્યા. હું પણ રોવા લાગી; કારણ કે મારા સ્વામી લુટાયેલા ભંડાર જેવા, અથવા તો કમળ જેમાંથી તોડી લીધાં છે એવા સરોવર જેવા, દેખાતા હતા. મારી ચીસો બહુ કારમી થતાં, એ ભયંકર લુટારાઓએ અને ધમકાવી ને કહ્યું: "બુમો તારી બંધ કર ! નહિ તો તારા ધણીને મારી નાંખીશું." એથી હું દબાઇ ગઇ ને મારા સ્વામીનો જીવ બચવવાની ચિંતા કરતા લાગી અને માત્ર ધીમે ધીમે છાનાં ડુસ્કાં ખાવા લાગી. જોકે આંસુ તો મારી છાતી સુધી દદડી પડતાં હતાં, તો ય મારૂં રોવું તો હોઠ આગળ જ અટકી પડતું. અમારા જવેરાતની કોથળી લુટારાના સરદારે જોઇ ત્યારે એ મલકાઇને બોલ્યો: "ઠીક શિકાર મળ્યો છે !" એક જણ બોલ્યો: "આખો મહેલ આપણે શોધી વળ્યા હોત, તો ય આટલું તો ના મળ્યું હોત." બીજો બોલ્યો: "જુગારમાં માણસનું ભાગ્ય ગમે એટલું ખુલે અને વર્ષોનાં વર્ષો સુધી રમે તો ય આટલું તો ભેગું ના થાય. આપણી બૈરીઓને આ બધું આપીશું ત્યારે એ શું કહેશે ?" આવી વાતો કરતા કરતા એ લુટારા (અમને લેઇને) કિનારો છોડી વિન્ધ્યાચળની દક્ષિણ દિશા તરફ ચાલતા થયા

પર્વતની ઉંડી સુંદર ખોમાં લુટારાઓની ગુફા હતી. ત્યાં અમને બંનેને એક વેલાવડે એકઠા બાંધીને લેઇ ગયા. કેટલાક લોક બહાર ઉભા રહીને પાણીની ભિક્ષા માગતા હતા, કારણકે ગુફાની અંદર પાણી ખુબ હતું. ગુફાનો દરવાજો બહુ મજબુત હતો અને તલવારો, ભાલાં અને એવાં બીજાં હથિયારોવાળા લુટારા અંદર જનાર અને અંદરથી નિકળનાર ઉપર સખત ચોકી રાખતા હતા. ઢોલ, કરતાલ, શંખ અને એવાં બીજાં વાદ્યોથી તેમજ ગાન, હાસ્ય, નાચ અને બુમો તથા ચીસોથી થતા કોલાહલે કરીને આખી ગુફા ગાજી રહી હતી. અંદર પેસતાં જ અનેક વાવટા ઉપરથી અમે પારખી લીધું કે આ તો કાળીનું મંદિર છે અને તેના બળિનો ઉત્સવ ચાલે છે. દેવીને (નિયમ પ્રમાણે) નમસ્કાર કરવાને માટે અમે જમણી બા-

જુએ ગયાં તો જોયું કે (અમારા માલ ઉપરાંત) બીજો પણ માલ બીજા લુટારા લેઈ આવ્યા હતા. બંને ટોળીવાળા સાજાતાજા પાછા આવ્યા હતા અને મોટી લુટ લાવી શક્યા હતા તેથી તેઓએ એક બીજાને પ્રણામ કર્યાં ને કુશળસમાચાર પુછ્યા. વેલાવડે એકઠાં બંધાયેલાં અને લુટારાની ગુફામાં આવી પડેલાં અમને બેને સૌ જણ આશ્ચર્યચકિત નજરે જોવા લાગ્યાં, અને એમાંથી એક જણ બોલી ઉઠ્યો: “નરનારીઓની જે સૃષ્ટિ પહેલાં રચાઇ, તેથી અસંતુષ્ટ થઈ (તેનો નાશ કરીને) યમદેવે અંતે આ જોડું સરજ્યું લાગે છે. ચાંદો રાતથી ને રાત ચાંદાથી જેમ વધી જાય તેમ આ એક બીજાથી સુંદરતામાં વધી જાય એવાં છે.” અમે એ ગુફામાં જરા આગળ ગયાં અને જાણે ત્યા સ્વર્ગ અને નરક એકસાથે જ હોય તેમ અંદરના આનંદી વસનારા અને નિરાનંદ કેદીઓને જોયા. દેવલોકના જોડાં જેવું નરનારીનું જોડું અહીં આણ્યું છે, એવા સમાચાર ફેલાતાં ગુફામાંનો રસ્તો (અમને જોવાને) ઉત્સુક લોકથી ખાસ કરીને બાળકો, વૃદ્ધો અને સ્ત્રીઓથી—ઉભરાઈ ગયો. શોકાતુર સ્થિતિમાં અમને આગળ લેઇ જવામાં આવ્યાં ત્યારે કેદમાં જીવતી રહેલી સ્ત્રીઓ અમારે માટે વિલાપ કરવા લાગી, જાણે અમે એમનાં જ બાળક હોઇએ. પણ પુરૂષના જેવા હૃદયવાળી લુટારાની એક સ્ત્રીએ મારા સ્વામીને કહ્યું: “તમારૂં સુંદર મુખ લેઇને મારી પાસે આવો. (અને અમારા ચોકીદારને એણે કહ્યું:) ચંદ્ર સમાન સુંદર, અને ચંદ્રની પ્રિય સખી નક્ષત્રરાણી રોહિણીના જેવી આ સ્ત્રીને આપણી આ પૃથ્વી ઉપર લેઇ આવનાર આ જુવાન પુરૂષને થોડો વખત અહીં ઉભો રાખો, કે જેથી લુટારાની નારીઓ પળવાર એની સુંદરતા નિરખી લે ! ” એ ચાલતા હતા ત્યારે મોહ પામવાને ટેવાઇ ગએલી સ્ત્રીઓ મોહવશ થઇને તેમને જોઇ રડવા લાગી. આ જોઇને હું તો સંતાપથી, ઈર્ષ્યાથી ને સાથે સાથે ક્રોધથી સળગી ઉઠી. પકડાયેલી સ્ત્રીઓમાંની કેટલીક તો, જાણે એ પોતાનો જ પુત્ર હોય એમ, શોક કરવા લાગી. કેટલીકે

એમને કહ્યું: “ તારા સ્વર્ગીય સ્વરૂપથી તું અમારૂં ચિત્ત ચોરી લે છે. તારી દૃષ્ટિનો સ્વર્ગીય ઘુંટડો અમને કૃપા કરીને પીવા દે ! ” વળી કેટલીક આંખમાં આંસુ લાવીને એમ કહેતી જણાઇ કે: “ તું તારી સ્ત્રી સાથે અહીંથી વહેલો છુટકારો પામે તો ઠીક ! ” વળી એક જણી તો એમના સૌન્દર્યથી છેક આશ્ચર્યમૂઢ બની ગઇ ને કટિમેખળાની ઘુઘરીઓ ખખડાવી બોલાવવાના ઇસારા કરવા લાગી.(મારે માટે પણ તરેહવાર વાતો થવા લાગી.) એક જુવાન નર્તકે કામાતુર થઇને કહ્યું: “ આહ, આ અદ્ભુત નારીસ્વરૂપ ! ” કેટલાક એકબીજાને આંગળી કરી મને બતાવવા લાગ્યા, ને મારાં વખાણ કરવા લાગ્યા: “એકેએક બાબતમાં એનું સૌન્દર્ય તો જુઓ ! એના વેલી જેવાં સુંદર શરીર ઉપર કળીઓ જેવાં એનાં સ્તન અને ફણગા જેવા એના હાથ કેમ ફુટે છે એ તો જુઓ ! વળી એને જોઇને પૂરે આવેલી નદી સાંભરી આવે છે. એનાં બે સ્તન તે જાણે ચક્રવાકનું જોડું બેઠું છે. એની કટિમેખળા તે જાણે હંસની હાર સરખી લાગે છે અને એના નિતંબ તે જાણે પ્રચંડ રેતીનાં કિનારા હોય એવા દેખાય છે. પૂર્ણચંદ્ર (ઉદયસમયે) પ્રભાતરંગે (એટલે કે રાતે રંગે) રંગાયો હોય એમ એનું સુંદર મુખ રોવાને કારણે કંઇક રાતું થયું છે અને સર્વ હાવભાવે કરીને સુંદર અને મોહક બનતા એના રૂપથી લક્ષ્મીદેવીનું સ્મરણ થાય છે. માત્ર એના હાથમાં કમળ નથી એટલી જ ખામી છે. એના કાન જુઓ કેવા રૂપાળા છે! આંખો કેવી કાળી છે ! દાંત કેવા શ્વેત છે! સ્તન કેવાં ભરાવદાર છે ! જાંગો કેવી ગોળ છે ! અને પગ કેવા ઘાટીલા છે ! ” બીજા બેએક લુચ્ચા બોલ્યા: “ ઘટતાં ઘરેણાં પહેરાવ્યાં હોય તો તો ખરેખર અપ્સરા બની જાય ખુદ થાંભલો હોય તો ય પણ એનો સ્પર્શ કરે તો અંદરથી જાગી ઉઠે. મોટો તપસ્વી હોય તે પણ પોતાની કઠોર તપસ્યાના ફળમાં એની વાંચ્છના કરે. ખરે ઇંદ્ર પણ પોતાની હજાર આંખો વડે એને જોતાં ધરાય નહિ ” પણ પરનારીને દેખી જેઓને કંઇક શરમ આવે છે એવા કેટલાક મને

જોઇને સંકોચાયા ને ' અભાગણી ' કે ' એ તો પરણેલી છે ' એમ કહીને ચાલતા થયા. તો ય અમને બંનેને જોઇને કેટલાક લુટારા અનુમાન કરવા લાગ્યા કે ' જરૂર આપણો સરદાર આ માણસને મારી નાખશે અને પછી એ સ્ત્રીને પરણશે.' આવી આવી વાતો સૌ નરનારીઓ કરવા લાગ્યાં અને મારા સ્વામીનું મરણ તો સૌ અનુમાનવા લાગ્યાં; તેથી મારી ચિંતા અસહ્ય થઇ પડી. સામાન્ય રીતે જુવાન પુરૂષો સને અને જુવાન સ્ત્રીઓ મારા સ્વામીને વખાણતી. બાકીનામાંથી કોઇએ જિજ્ઞાસાથી, કોઇએ નિરાશાથી અને કોઇએ તો કશી પણ લાગણી વિના અમારી વાતો કરી. લુટારાની આ ગુફાની વસ્તી અમારે માટે આમ ત્રણ પ્રકારે અભિપ્રાય આપ્યા જતી હતી, તે સાંભળતાં સાંભળતાં અમે સરદારને ઘેર આવી પહોંચ્યા. એ ઘર ઉંચુ હતું અને એને કાંટાની વાડ હતી. આમ અહીં ડાળીઓથી બનાવેલા એક ખંડમાં અમને લેઇ ગયા. એ લોકના સરદારનું આ દિવાનખાનું હતું. પ્રસિદ્ધ વીરપુરૂષ હોય એમ એ સરદાર કુંપળો પાથરેલા આસનઉપર બેઠો હતો, ખીલેલાં ફુલના મોટા ગોટાથી પોતાને પંખો કરતો હતો, એનો એ ગોટો સોના જેવો ચળકતો હતો અને એના ઉપરના ભમરા સુંદર ગુંજારવ કરી રહ્યા હતા. જુદ્ધ કરીને જીતી આણેલાં શસ્ત્રાસ્ત્રો એ સરદારે પોતાના શરીર ઉપર ધારણ કર્યાં હતાં અને અનેક જુદ્ધોમાં અને સંકટોમાં સાચા નિવડેલા લૂટારાઓ એની ચારે બાજુ ઉભા હતા. જેમ જમને ચારે બાજુએ ચંડાળો વીંટાઇ વળે તેમ એની ચારે બાજુએ એ લોક વીંટાઇ વળેલા હતા. એના પગની પિંડીઓ માંસના લોચાથી ભરાવાદાર હતી, તેની જાંઘો કઠણ અને તેના નિતંબ ભારે હતા. અમે તો મોતની ચિંતાએ થરથરતાં થરથરતાં હાથ જોડીને તેને નમસ્કાર કર્યાં. હરણના જોડાને જેમ વાઘ જોવે એમ અમને એ તીણી નજરે જોઇ રહ્યો અને તેથી અમને વળી ચિંતા વધી પડી. પાસે ઉભેલું લૂટારાનું ટોળું અમારૂં જુવાનીનું સૌન્દર્ય ભયંકર, વાંકી દૃષ્ટિએ નિહા-

ળવા લાગ્યું ને આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયું. વીરોની, સ્ત્રીઓની અને બ્રાહ્મણોની હત્યા તથા એવાં બીજાં પાપકર્મો કરવાથી દયામાયા નાશ પામી ગઈ છે જેના હૃદયમાંથી એવા એ (લુટારાના) સરદારે, બીલકુલ લાગણી વિના અમને નિહાળી લીધાં. પછી પાસે બેઠેલા એક ભયંકર લુટારાને કાનમાં આ પ્રમાણે કહ્યું: " (આપણા મંડળના) મોટેરાઓએ મળીને દેવીને શરદ્‌નો જે બળિ આપવાનો છે, તેને માટે બે આ નરનારી ઠીક પડશે. તેથી કરીને નવમીની રાત્રે આ જોડાંને બળિ દેવાશે. એ બેની બરાબર ચોકી કરો જેથી એ નાશી જાય નહિ." આ શબ્દો સાંભળીને મારા હૃદયમાં ચિંતા ને મરણની બીક ફરી વળી. પેલા લુટારાએ તો એ આજ્ઞા નમ્રતાએ માથે ચઢાવી અને અમને એના ઘરમાં લેઇ ગયો. ચોકી રાખવામાં જરા પણ ખામી આવે નહિ એટલા માટે એણે મારા સ્વામીને તાણીને બાંધ્યા. તેમને આપવામાં આવતી આવી વિટંબણાને દુઃખે મારો આત્મા બળી ઉઠયો, તેથી ગરૂડ જેના સ્વામીને ઉપાડી ગયો છે એવી સાપણીની પેઠે હું કલ્પાન્ત કરવા લાગી. વિખરાઇ ગયેલે વાળે ને આંખમાંથી વહી જતે આંસુએ હું એમને અને એમના બંધને બાઝી પડી. (પછી મેં લુટારાને કહ્યું:) " જેમ વનહાથીની સાથે (એને વળગી પડેલી) હાથણીને બાંધે તેમ આ નરોત્તમ સાથે મને પણ ભલે બાંધો, કારણકે એમની પીઠ તરફ બાંધી લીધેલા એમના ઢીંચણ સુધી પહોંચતા હાથ મને આલિંગન દેવાને સર્જાયા છે. " (આમ કહીને) હું એમને છુટા કરવા જતી હતી એટલામાં તો એ લુટારાએ મને મારી, ધમકાવી ને ધક્કો મારી એક કોર ખસેડી મુકી. મારા સ્વામીએ હિંમત રાખીને પોતાના બંધ અત્યાર સુધી સહન કર્યા હતા, પણ મારી આ સ્થિતિ જોઇને એમની હિંમત જતી રહી. રડતા રડતા એ બોલ્યા: " અરેરે, મારે માટે તું આવી કદી ન સાંભળેલી, મરવા કરતાં પણ ભુંડી વેદના સહન કરે છે ! મારા સંબંધીઓને અને મારી જાતને માટે કદી પણ નહોતું લાગ્યું તેવું આજે મારી નવવધુને માટે લાગેછે !" આ

સાંભળીને, એ જાણે બળવાન છાતી વાળો હાથી હોય તેમ ધારી એ-મને પેલા લુટારાએ ભોંય સાથે દબાવ્યા, જોકે એમના હાથ તો પીઠ તરફ બાંધેલા જ હતા. આમ એમને સૌ રીતે હાલતાચાલતા બંધ કરી દીધા. પછી એ નિર્દય લુટારો એક લાકડા ઉપર બેઠો અને ત્યાં કાચું માંસ તથા મદિરા આરોગવા લાગ્યો. મરણચિંતાએ મેં મારા સ્વામીને કહ્યું: " અરેરે, આવા દયા વિનાના સ્થાનમાં આપણે મરવું પડશે. " એ પછી એ લુટારાને કહ્યું: " આ(મારા સ્વામી) કૌશાસ્બીના એક વેપારીના એકના એક પુત્ર છે અને હું પોતે (ત્યાંના જ) નગરશેઠની પુત્રી છું. કહેશો એટલા હીરા, મોતી, સોનું ને પરવાળાં અમે તમને ત્યાંથી અપાવીશું. અમારા પિતા પર કાગળ લઈને કોઇને ત્યાં મોકલો અને એ બધું જ્યારે અહીં આવે ત્યારે અમને છુટાં કરજો. " પણ એ લુટારાએ તો ઉત્તર વાળ્યો: " તમને (અમારી દેવી) કાળી આગળ બલિ દેવાનું સરદારે નક્કી કર્યું છે. જેની કૃપાએ અમારી સૌ આશા પુરી થાય છે એવી એ માયાને જો માનેલો ભોગ અપાય નહિ, તો એ ક્રોધે ભરાય અને અમારો નાશ કરે. તેમજ જે અમને અમારી મહેનતનું ફળ, જુદ્ધમાં વિજય, ધનમાલ ને બધા પ્રકારનાં સુખ અમને આપ્યા જ જાય છે તેની કૃપા અમારાથી શી રીતે તરછોડાય ? " આવું સાંભળીને અને મારા સ્વામીને આમ ભયંકર રીતે બાંધેલા જોઇને હું તો છાતીફાટ રડવા લાગી. સ્વામીને સ્નેહબંધને બંધાયલી હું છુટે મ્હોંએ વિલાપ કરવા લાગી. કારણ કે હવે કોઇ આશા દેખાતી નહોતી. મારી આંખોમાંથી એવાં તો અનર્ગળ આંસુ વહી ગાલ ઉપર થઈ છાતી ઉપર વહેવા મંડયાં કે કેદ પકડાયેલી બીજી કેટલીક સ્ત્રીઓને પણ રડવું આવ્યું મેં કલ્પાન્ત કર્યું, માથું કુટયું, માથાના વાળ પીંખ્યા, ને છાતી કુટી (પળવાર સુખદ સ્વપ્નું આવે તો ય હું તો આમ જ રહું:) " મ્હારા વહાલા, સ્વપ્નમાં હું તમને પામી હતી, જાગો ને હું એકલી જ પાછી રોઈશ. " મારી વેદનામાં આમ મેં બહુ કલપાન્ત કર્યું. કેટલાક લુટારા ખુબ

આનંદ ઉડાવતા હતા અને વીણા ઉપર આમ ગાતાહતા:–'વારણહારી વાણીની પરવા કર્યાંજ વિના, જીવનમરણને ઓળંગી સાહસ કરીને, ધાર્યું લેવું એ જ વીરનું કામછે. કારણકે બીજાની પેઠે મોત તો આવવાનું, પણ વિના સાહસે ધાર્યું મળવાનું નહિ, માટે વેળાસર સાહસ કરવા દોડો. જે જિત્યો છે તે જ સુખે મરે છે, કારણકે વીરપુરૂષ જ, ગયેલું સુખ પાછું આવે ત્યાં સુધી, ઉત્સાહને તાબે રાખી શકે છે. સાચે જ, વીર વેદના વેઠતે વેઠતે પણ, વીરતાથી હરકતોને ધકેલ્યે જાય તો સુખરૂપી નારીની સાથે આનંદ કરે છે.' ત્યાર પછી મારા સ્વામીએ મને કહ્યું: ' શોક કર ના, મારી વહાલી! પણ હું તને કહું છું તે સાંભળ ! આ કેદખાનામાંથી નાશી છુટવું બના શકે એમ નથી જ. વળી માણસે વિના આનાકાનીએ જમદેવની આજ્ઞાને તાબે થવું જોઇએ. એ એકવાર માણસને પકડે એટલે બીજો ઉપાય જ નહિ. રાત્રે તારા ને ગ્રહને લેઇને ફરનારો આકાશનો ચંદ્ર પણ (ક્ષય પામી) દુર્ભાગ્યને તાબે થાય છે. ત્યારે સામાન્ય પ્રાણીને તો કેવડો મોટો ભો છે ! સ્થળ, કાળ, વસ્તુ ને પ્રકારને અનુસરી માણસને એના ક્યા કર્મનાં ફળ મળે ને તેને અનુસરીનેસુખદુ:ખ મળે એ તો અચળ નિયમ જ છે. તેથી મારી પ્રિયા, હિંમત હારતી ના ! સમસ્ત પ્રાણી વર્ગમાં એવું કોઇ નથી કે જે સુખદુ:ખને નક્કી કરનારા એ નિયમને ઓળંગી શકે. ' આ દિલાસો દેનારા શબ્દોથી મારો શોક કંઇક ઓછો થયો. પતિની સાથે બંધાયેલી હરણીની પેઠે હું બીજી કેદ થઇ પડેલી સ્ત્રીઓ તરફ જોવા લાગી. મારા વિલાપથી કેટલાકની આંખોમાંથી આંસુ વહ્યાં જતાં હતાં, અને હવે તે પણ પોતાનાં દુ:ખ સંભારી રડવા લાગી. બીજી જે સ્વભાવે જ સહૃદય હતી એ તો અમારા આવતામાં જ લાગણી થવાથી રડી પડી હતી. રોતી આંખે એ પુછવા લાગી: ' તમે ક્યાંથી આવો છો ? અને તમે આ લૂટારાને અભાગી હાથે કેવી રીતે પડ્યાં ! ' (પાછલા ભવની [illegible] કે અમારા નશીબની સોં

કથા મેં એમને રડતી આંખે કહી સંભળાવી:—હાથી નાહવા આવ્યો અને શિકારીએ એને બદલે મારા ચક્રવાકને માર્યો, અમે એ ભવમાં કેમ સુખી હતાં, કેમ હું એમની પાછળ સતી થઇ અને અમે બે વત્સનગરમાં માનવભવમાં અવતર્યાં; કેમ ત્યાં ચિત્રોની સહાયતાથી અમે એકબીજાને શોધી કાઢયાં; કેમ મેં મારા પ્રિયને વિનંતી કરી, પણ એમણે ના પાડી એટલે મેં મારી સખી સારસિકાને મોકલી; અને કેમ છેવટે મછવામાં બેશી નાઠાં અને ગંગાને રેતીને કાંઠે લૂટારાને હાથે પકડાયાં (એ સૌ કહી સંભળાવ્યું). (ત્યાં ઉભો હતો) એ લુટારાને આ (બધું) સાંભળીને દયા આવી અને મારા પતિના બંધ ઢીલા કરવા એમની પાસે ગયો. પણ પેલી કેદ પકડાયલી સ્ત્રીઓને તો એણે એવી સખત ધમકાવી કે વાદળાંના કાટકાથી ગભરાઇને જેમ હરણીઓ નાસે એમ એ છુટી પડીને નાઠી. એ બધી જતી રહી કે તરત જ એણે મારા સ્વામીને છાનુંમાનું કહી દીધું: ‘ તમારે હવે ડરવાનું કારણ નથી; હું તમને મોતમાંથી ઉગારી લેઇશ. તમારાં જીવન બચાવવાને માટે મારા જીવનને જોખમમાં નાખીને પણ ગમે તે પ્રકારે ઉપાય કરીશ. ’ એના મુખની આવી વાણી સાંભળીને અમારી મરણચિંતા એકેવારે ચાલી ગઇ અને (અમારા હૃદયમાં) હર્ષ વ્યાપી રહ્યો. છતાં યે છુટવાની અમારી એ આશા સફળ થાય એટલા માટે અમે ઉપવાસ કરી, ‘ અમે આજે કોઇપણ પ્રકારનો આહાર લેઇશું નહિ ’ એવા, જિનપ્રભુને સ્મરી, પચ્ચખાણ કર્યાં; તેથી લુટારાએ જ્યારે અમારી સામે સ્વાદિષ્ટ માંસાહાર આણી મુકયો ને બહુ લાંબો પ્રવાસ કરવાનો હોવાથી એ ખાવાને કહ્યું ત્યારે અમે કહ્યું, કે: ‘ અમે એ ખાતાં નથી, માટે ખાઇશું નહિ. ’

(૯. ઘેર આવવું.)

હવે સૂર્યભગવાન્ આથમતાં તેની પ્રભુતા ને તાપ ચાલ્યો ગયો પદભ્રષ્ટ થયલા રાજા જેવો એ દેખાયો. વાતાવરણમાંથી પાર નિકળી

ગયા પછી ઉગતી વખતે દેખાય છે એવો (લાલ) દેખાવા લાગ્યો. દિવસ પુરો થયાના સમાચાર સૌ ઝાડ પણ આપવા લાગ્યાં—એ પણ નમતાં દેખાયાં અને તેમની અંદરના માળામાં પક્ષીઓ આરામ માટે એકઠાં થવા લાગ્યાં. આંખ સામે મરણ દેખીને અમે આટલું બધું રડયાં ને કકળ્યાં હતાં ને તેણે કરીને બહુ લાંબો થએલો દહાડો પુરો થયો. પૃથ્વીને આરામ આપતી તથા આકાશને શણગાર સજાવતી રાત્રિ ભવ્યરૂપે આવી. ચંદ્ર પણ પોતાનો મૃદુ, જુઇનાં ફુલ જેવો સફેદ પ્રકાશ પાડતો પોતાના કપાળમાં ચાંદ્લો (સસલાનું ચિન્હ) કરીને બહાર આવ્યો, એવે લુટારાની એ ગુફામાં કોલાહલ મચી રહ્યો. પીતા ને નાચતા લુટારા તથા કેદીઓ બુમો પાડીને, હશીને, વગાડીને અને ગાઇને શોર કરવા લાગ્યા. જ્યારે એ લોક શાન્ત થઇ ગયા ત્યારે અમારે પહેરેગીરે મારા સ્વામીના બંધ છોડી નાખ્યા ને કહ્યું: ‘ ચાલો, હવે તમને લેઇ જાઉં. ’ પછી કોઇ જાણે નહિ એવી રીતે અમને એ બહાર લેઇ ગયો, અને એક છુપે વનમાર્ગે આગળ ચાલ્યો. એ ત્યાં ઘણું રખડેલો તેથી ત્યાંની સૌ ગલીકુંચીઓ જાણતો. એ ચારે દિશાએ નજર રાખ્યાં જ કરતો. આ અજાણ્યા પ્રવાસમાં અમને ઘણીવાર થાક પણ ખાવા દેતો. અસ્ત્રશસ્ત્ર એણે સજેલાં હતાં ને કમરે પટ્ટો કસ્યો હતો. એવી રીતે એ અમારી સાથે ચાલતો.

એકાદ ઝાડમાંથી થોડાક પંખીઓ (અરધી ઉંઘમાંથી જાગીને ઉડી જતાં અને એમની પાંખોનો અવાજ, કુદકી ખાઇને પડતાં સુકાં પાંદડાંના ખખડાટ જેવો સંભળાતો. વળી રાની ભેંસો, વાઘ, ચિત્તા અને જરખની બુમો, તેમજ પંખીઓની અનેક પ્રકારની ચીસો સંભળાતી. અમે મહાભયમા પડતું મુકયું હતું તે છતાં ય, અમે કહી શકીએ કે, વનનાં બધાં પ્રાણીઓ ને પશુપંખીઓ સારે નશીબે શાંન્તિ રાખી રહ્યાં હતાં. છેવટે મેં હાથીઓએ તોડી પાડેલાં ડાળ જોયાં, જેના ઉપરથી ફળફુલ તોડી લીધાં હતાં. આ અને બીજી નીશાનીઓથી જાણી લીધું કે હવે અમે વનને છેડે આવ્યાં છીએ, ત્યારે એ લુટારાએ

અમને કહ્યું: ‘ હવે તમે વનની બહાર આવ્યાં છો ને હવે કંઇ બ્હીવા જેવું નથી. પાસે જ ગામડાં આવે છે. આ મેદાનને રસ્તે તમે ચાલ્યાં જાઓ. હું પણ બીજે રસ્તે ચાલ્યો જાઉં છું. લુટારાની ગુફામાં મારા સરદારના હુકમને અનુસરીને કેદમાં રાખ્યાં ને સંતાપ્યાં તે માટે ક્ષમા કરજો.’ મારા સ્વામીએ ઉપકારની લાગણીથી અમારું ભલું કરનાર લુટારાની આંખ સામે જોયું અને શુદ્ધ નમ્રસ્વરે કહ્યું: ‘ અમારે કોઇ (સહાયક) સંબંધીઓ પાસે હતા નહિ તેવી વેળાએ, તમને એવો હુકમ હતો છતાં, તમે અમારાં જીવન ઉગારી લીધાં છે. કોઇ પણ આધાર કે છત્ર વિનાનાં અને જીવનાશા હારી બેઠેલાં અમને તો એમજ લાગ્યું હતું કે અમે ફાંશીએ ચઢી ગયાં છીએ અને અમારા ગળા ઉપર (મોતની) દોરી લાગી છે, એ દોરીને તમે વીરતાથી કાપી નાખી છે. વત્સનગરમાં વસતા શેઠ ધનદેવનો પુત્ર હું પદ્મદેવ છું, એ વાતની કોઇ પણ સાખ પુરશે. ’ અને વળી એમણે કહ્યું: ‘ચાલો ત્યાં અમે તમને સારી પેઠે બદલો આપીશું.’ લુટારાએ ઉત્તર આપ્યો: ‘ જોઇ લેઇશું. ’ (તે ઉપરથી મારા સ્વામીએ ફરી કહ્યું:) જ્યારે ત્યાં આવવાનું થાય ત્યારે તમને સમ છે કે, તમે અમને જરૂર મળજો. જેણે જીવ બચાવ્યો હોય તેને તેના જેવો સરખો બદલો તો ક્દી જ આપી શકાય નહિ, પણ તમે અમારા ઉપર કમમાં કમ એટલી તો કૃપા કરશો જ કે જેથી અમે તમારો સ્નેહભર્યો આદર કરી શકીએ. ’ એણે ઉત્તર આપ્યો: ‘ તમે મારાથી સંતોષ પામ્યાં છો એ જ મારે તો ઘણું છે. ’ આટલું બોલ્યા પછી વળી એ બોલ્યો: ‘ હવે તમે તમારી મેળે ચાલતાં થાઓ. ’ એમ કહી એ પર્વતને રસ્તે ચાલતો થયો અને અમે મેદાનમાં રખડવા લાગ્યાં. રસ્તા વિનાના મેદાનમાં મારાથી ચાલવું મુશ્કેલ થઇ પડયું. અત્યાર સુધી અમે બહુ ઉતાવળે ચાલ્યાં હતાં અને હવે તો ભુખ, તરસ ને થાકથી હું અકળાઇ ગઇ હતી. તેથી કેવળ સુકાઇ ગએલ મ્હોંએ ચાલતાં પગ લથડતા હતા. મારાથી જરા ય ચાલવું અશક્ય થઇ પડયું એટલે મારા સ્વા-

ગીએ મને પોતાની પીઠ ઉપર ઉંચકી લીધી, પણ એમને શ્રમ પડે એથી તરત જ નીચે ઉતરી પડવા મેં જોર કર્યું, પણ મને શ્રમમાંથી ઉગારી લેવાને માટે એમણે કહ્યુઃ ' આપણે છેક ધીરેધીરે જઈશું. જો આ વન ધીરેધીરે આછું થઇ ગયું છે. વળી ગાયોએ ઠેરઠેર ભોંય ખોદી નાખી છે અને કોઇ કોઇ ઉકરડા પણ દેખાય છે. એ બધાથી સમજાય છે કે કોઇ ગામ પાસે જ છે. હવે તને સારી રીતે વિશ્રામ મળશે. ' પળવારમાં મારો ભો ટળી ગયો અને ગાયોને—ગૃહજીવનની માતાઓને—મારી સામે જ જોઈને મને આનંદ થયો. વળી કાનમાં ફુલના ગોટા ઘાલેલા ને હાથમાં ઝાડની ડાંખળીઓ ઝાલેલા ગોવાળીઆના છોકરા પણ અમે જોયા. ઉત્કંઠાએ એમણે અમને પુછયું: ' આવે ઓતાડે માર્ગે તમે ક્યાંથી આવો છો ? ' મારા સ્વામીએ કહ્યું કે ' અમે ભુલાં પડ્યાં છીએ, ને પછી પુછયું: ' આ દેશનું નામ શું ? અને (પાસેના) નગરનું નામ શું ? તમારૂં ગામ કયું અને અહીંથી એ કેટલે છેટે છે ? ' એમણે ઉત્તર વાળ્યોઃ ' અમારૂં ગામ ખાયગ છે; અહીં આ વન પુરૂં થઇ રહે છે, એથી બીજું કંઇ વધારે અમે જાણતા નથી. ' થોડે આગળ ગયાં ત્યાં તો ખેડેલી ભોંય આવી અને મારા પ્રિય બોલી ઉઠયાઃ 'પણે પેલી જુવાન નારીઓ ગામમાંથી નિકળી વનમાં પાંદડાં વીણવા જાય છે. મારી સુજાહ્નુ પ્રિયા! સફેદ કટિમેખળા નીચે એમની ગોળ રાનાશ પડતી જાંગો કેવી સુંદર દેખાય છે!' આવાં સ્નેહભર્યાં વચનો બોલીને મારા સ્વામીએ મારો ક્લેશજનક થાક ઉતારવા પ્રયત્ન કર્યો. પછી અમે ગામની જરાક એક બાજુએ આવેલા તળાવ ઉપર આવી પહોંચ્યાં, તેના સ્વચ્છ પાણીની અંદર માછલાં હતાં ને ઉપર કમળફુલ હતાં. અમે નિશ્ચિંત મને ગામડાના આ તળાવમાંથી કમળે સુવાસિત કંચન જેવું પાણી ખોબે ખોબે પીધું. ત્યાર પછી વળી અમે પાણીની અંદર ઉતર્યાં અને ઠંડું પાણી અમારા મ્હોં ઉપર છાંટ્યું, પછી થાક તથાં ચિંતાથી મુક્ત થઈને ગામ તરફ ચાલ્યાં. ત્યાં તો અમે સુંદરીઓને

ઘડામાં પાણી ભરી જતી જોઇ. એમણે કેડ ઉપર ઘડા લીધા હતા અને બલૈયાંથી શોભતા હાથ (ઘડાને) ગળે વીંટાળી રાખ્યા હતા. ત્યારે મારા મનમાં પ્રશ્ન ઉઠયો: 'આ ઘડાએ એવું તે શું પુણ્ય કર્યું હશે કે એ નવનારીઓની સોડમાં પુરૂષો હોય એવા બેઠા છે અને એમના હાથમાં સુંદર આલિંગન પામ્યા છે ?' પણ એ સુંદરીઓ તો એકીટસે આશ્ચર્યદૃષ્ટિએ અમારી સામે જોઇ રહી. જે ગામમાં અમે આવ્યાં હતાં તેની ચારે બાજુએ કળાવિનાની અને છતાં યે સુંદર વાડ હતી. નારીઓ જાણે પહેરા ઉપર ઉભી હોય એવી એ વાડ દેખાતી હતી, કારણકે નારીઓનાં સ્તન જેવાં તુંબડાં એના ઉપર લટકતાં હતાં. જ્યાં આગળથી ગામની સ્ત્રીઓ અમને જોતી હતી, ત્યાં આગળથી એ વાડ કમનશીબે ભાંગેલી હતી, તેથી એ સ્ત્રીઓ આશ્ચર્યથી અમારી સુંદરતા જોતાં આંખ પણ ફરકાવતી નહિ અને જોવાની સ્પર્દ્ધામાં અંદરની બાજુએથી (વાડ) ઉપર પડતી ને તેને હડસેલતી અને કોલાહલ મચાવતી. આમ (વાડના) ભાગવાથી અવાજ થતો એટલું જ નહિ, પણ (ઉત્સુકતાએ બહાર આવેલી) આઘેડ સ્ત્રીઓને જોઇને કેટલાક કુતરા ચમકતા ને ઉંચાં મોં કરીને ભસવા લાગતા. અમને જે સ્ત્રીઓ જોતી હતી તેમાંની કેટલીક તો માંદી ને ફીકકી દેખાતી હતી. એમને તાવ આવતો હતો અને (દુબળી પડી જવાથી) એમનાં બલૈયાં ઢીલાં પડી ગયાં હતાં. એમની પાછલી બાજુએ ધોળો પોશાક પહેરેલી (તંદુરસ્ત) તરૂણીઓ કેડમાં છોકરાં લેઇને પોતાના ઘરમાંથી બહાર નિકળી આવી હતી. આવા આવા અનેક દેખાવ જોયા અને જાણ્યા અને આમતેમ જોતાંજ અમે ધીરેધીરે (એ ગામની) શેરીમાં પેઠાં.

વનમાં હતાં ત્યારે ગમે એમ કરીને જીવ બચાવવાની ખાતર અને વનમાંથી નિકળી જવાની ખાતર, પગના ઘાની કે ભુખની કે તરસની કે થાકની મેં પરવા કરી નહોતી, પણ હવે તો ભો ટળી ગયો હતો ને ભવિષ્ય નક્કી થઇ ગયું હતું, તેથી ભૂખ તરસ ને થાક

વિષેના મને વિચાર આવ્યા ને મેં મારા સ્વામીને કહ્યું: 'પ્રવાસીને કરવું પડે છે એમ આપણે પણ ખાવાનું માગીએ.' જેમનું સૌ ધન લુટારાએ લુટી લીધું હતું એવા મારા સ્વામી બોલ્યા: 'જેમને આકરૂં કુળાભિમાન હોય છે તેમને તો ગમે એવા સંકટમાં આવી પડયા છતાં, લોકની પાસે ભીખારીને વેશે જવાનું ભારે પડે છે. ગામના લોક પાસે જઇને ઉભો રહું એ તો મને શરમ ભરેલું ને નીચું જોવા જેવું લાગે. કારણ કે (ભીખારીની પેઠે) આમ ઉભા રહેવું એ તો જેનામાં કાંઇક લાગણી છે એવો માણસ, એનું બધું જતું રહ્યું હોય અને વગડામાં દુઃખે ઘેરાયો હાય તો ય, પસંદ ન જ કરે. જે જીભ દુઃખને સમયે ફરિયાદ કરતાં સંયમમાં રહે એ જીભ ભીખ માગવાનું શી રીતે કબુલ કરે ! અને છતાં યે, મારી પ્રિયા! એ અભિમાન હોવા છતાં યે તાર માટે ગમે તે કરતાં પણ અચકાઇશ નહિ; તેથી આ શેરીના શણગારરૂપ આ મંદિરમાં તું થોડીવાર થાક ખા; તારે માટે ખાવાનું શી રીતે લાવવું એનો હું વિચાર કરૂં છું.' ચારે બાજુએથી ખુલ્લું અને દરેક ખુણાએ થાંભલાને ટેકે રહેલું એવું એ મંદિર હતું અને ત્યાં પર્વને દિવસે વંઠેલા જુવાનીઆ મેળો ભરતા. આ મકાનના ખંડમાં અમે પેઠાં. એ મુકામ પ્રવાસીઓને ઉતરવા કાઢયો હતો. તેમાં ગામ લોકો અને વળી ગામનાં છોકરાં (રમવા માટે) એકઠાં થતાં. વનમાં બધા પ્રકારનાં બીજ અને પ્રકર્ષ જાળવીને સાચવી રાખનાર (રાજા) દશરથનાં સતીપુત્રવધુ જગત્પ્રસિદ્ધ સીતાજીનું સ્મરણ કરીને જમીન ઉપર એક ચોકખી ને ડાંગરનાં કણસલાં જેવી ચળકતી જગાએ બેઠાં. એવામાં તો ખોડખાંપણ વિનાના બાંધાના એક સુંદર જુવાનને ચપળ સિંધી ઘોડા ઉપર બેશીને આવતો અમે જોયો. એણે બહુ જ નરમ ધોળાં સુતરેલ કપડાં પહેર્યાં હતાં. તેની આગળ સિપાઇઓ અને બીજા માણુસો ઉતાવળે પગલે ચાલતાં હતાં. હું જરૂર (એની નજરમાં) એક પુરૂષની સોબતમાં નગરનારી જેવી દેખાતી હોઇશ ! પણ હું તો શરમાયા વિના અમારા સીતામંદિરના ઓટલા

થાંભલાને અઢેલીને ઉભી રહી. કુલ્માશહસ્તી અશ્વાર અમારા મંદિરની ડાબી બાજુએ થઈને ચાલ્યો, પણ મારા સ્વામીને દેખતાં જ તે એકદમ ઘોડા ઉપરથી છલંગ મારીને ઉતરી પડયો. એ મારા સ્વામીને પગે પડયો ને ઉંચે સ્વરે રડી પડીને બોલ્યોઃ ' હું તમારા ઘરમાં બહુ દહાડા રહ્યો છું ! મારા સ્વામીએ એને ઓળખ્યો કે તરત જ એને એ આવેગથી ભેટી પડયા ને પુછવા લાગ્યાઃ ' તું અહીં ક્યાંથી ? શેઠ કુશળ છે ? મારાં બા ને બીજાં સૌ આપણાં સંબંધી ને મિત્રો કુશળ છે ? ' મારા સ્વામીની સામે એ જમીન પર નમીને બેઠો અને પોતાના જમણા હાથથી એમનો ડાબો હાથ ઝાલી સમાચાર કહેવા લાગ્યોઃ 'નગરશેઠના ઘરમાં મોટે મળસ્કે ખબર પડી ગઈ કે દીકરી દેખાતી નથી ત્યારે એની સખીએ તમારી પાછલા ભવની બધી કથા કહી સંભળાવી અને તમે કેમ તૈયારી કરીને નાશી ગયાં એ વાત પણ એણે કહી. ' પછી તરત જ નગરશેઠ તમારા પિતા પાસે ગયા અને બોલ્યાઃ ' હું કંઇક કઠોર થયો હતો એને માટે કૃપા કરીને મને ક્ષમા આપશો. મારા જમાઇની શોધ કરાવો ! તરત જ એ ઘેર આવે તો ય એમને (મારાથી) બીવાનું કારણ નથી. એ બિચારો જુવાન પરદેશમાં અજાણ્યા લોકની વચ્ચે શું કરશે ? ' ત્યાર પછી એમણે શેઠને તમારા પાછલા ભવની બધી કથા અથથી તે ઇતિ સુધી, જે પ્રમાણે એમણે સખી પાસેથી સાંભળી હતી તે પ્રમાણે, કહી સંભળાવી. તમારી કોમળ હૃદયની માતા તો તમે આમ અકસ્માત્ અળગા થઇ ગયા તેથી શોકમાં ડુબી ગયાં અને એવું છાતીફાટ રડવા લાગ્યાં કે પાસે બેઠેલાંને પણ રડવું આવ્યું. આખા વત્સનગરમાં એક મોઢેથી બીજે મોઢે એમ સૌ જગાએ વાત જણાઇ ગઇ કે શેઠના દીકરાને ને નગરશેઠની દીકરીને પોતાનાં (સહ) જીવનની કથા યાદ આવી છે. હવે શેઠે ને નગરશેઠે તમને ખોળી કાઢવાને ચારે બાજુ અનેક માણુસો મોકલ્યાં છે; મને પણ સવારમાંજ પ્રણાશક (નામે નગર) તરફ તમારી પુછપરછ કરવા મોકલ્યો હતો, કારણ કે મારા

પિતા ત્યાં રહે છે; પણ ત્યાં તમારો કશો પત્તો લાગ્યો નહિ. છતાં યે મેં વિચાર્યું કે જેમની મીલ્કત નાશ પામી હોય છે, કે જેમને માથે બીજાં સંકટ આવી પડયાં હોય છે, અથવા જેમણે અપરાધ કર્યો હોય છે, કે જે કઠણ જાદુવિદ્યા શિખ્યા હોય છે તેમને વનવગડાના પ્રદેશમાં ફરવાનું ગમે છે. તેથી એવે એવે ઠેકાણે તપાસ કરવા ને નજર રાખવા ગયો હતો અને અંતે અહીં આવી પહોંચ્યો છું. દેવે અહીં મારા શ્રમનો બદલો આપ્યો છે. તમારા ઉપર શેઠે અને નગરશેઠે નિજહાથે લખેલા આ કાગળો આપ્યા છે." તરત જ માથું નમાવીને મારા સ્વામીએ પત્રો લીધા અને પોતાના મિત્રને જણાવ્યું કે 'એ થાક ખાવાને ત્યાં બેઠી છે.' કાગળો ઉઘાડીને (પોતે પ્રથમ વાંચીને) ધીરે ધીરે વાંચવા લાગ્યા, રખેને એમાં લખેલું કંઇ છાનું ઉતાવળે વાંચી ના નંખાય. કાગળોની બધી મતલબ જાણી લીધા પછી, એમણે એ કાગળો મોટેથી વાંચી સંભળાવ્યા; એટલે હું પણ એથી વાકિફગાર થઈ. કાગળો સાંભળ્યા તે પમાણે તો જરા યે ક્રોધ વિના એ લખાયા હતા અને પુષ્કળ વાત્સલ્યભાવ એમાં બતાવ્યો હતો; વારંવાર લખ્યું હતું કે: 'ઘેર આવો!' આથી મારી ચિંતા તો એકેવારે વેગળી થઇ ગઇ અને મારા હૈયામાં આનંદઆનંદ વ્યાપી રહ્યો. એટલામાં કુલ્માષહસ્તીની આંખો મારા સ્વામીના હાથ ઉપર પડી. એમના એ હાથને (લુટારાની ગુફામાં) બહુ સખત બંધને બાંધ્યાથી સોરાયા હતા ને તેથી જુદી જ જાતના દેખાતા હતા, વળી સુજી પણ ગયા હતા. તેથી એણે કહ્યું: 'રણક્ષેત્રમાં ઉતરેલા જોદ્ધાના જેવા તમારા હાથ હાથીની સુંઢ સમાન બળવાન છે અને સાથે સાથે અનેક ઘાથી જુદા જ પ્રકારના ને સુજેલા દેખાય છે એવું જે મેં સાંભળેલું તે વાત ત્યારે ખરી કે?' તરત જ, અમે કેવાં કેવાં ભયંકર દુઃખ (લુટારાની ગુફામાં) વેઠયાં હતાં એ એને કહી બતાવ્યું. પછી ગામમાં સૌથી સારે ઘેર એ અમને, આરામ થાય એટલા માટે લઇ ગયો. એ ઘર બ્રાહ્મણનું હતું. બ્રાહ્મણ અમારી સાથે સંબંધ રાખી શકે

એવી સ્થિતિના અમે હોવાથી એ બ્રાહ્મણકુટુંબમાં (બ્રાહ્મણ) સરખો આદર પામ્યાં, પાણીના કરવા વાપરી શકયાં; વળી હાથ ધોવાને ચોકખું પાણી મળ્યું અને પછી તરત જ સ્વાદિષ્ટ ભોજન અમને જમાડયાં; અમે ઉપકાર માન્યો કે અમને આવી પ્રભુની પ્રસાદી મળી. અમે હાથ મોં ધોઇને અમારા પગના ઘામાં ગરમ ઘી મુકયું, અને ત્યાર પછી એ કુટુંબમાંથી વિદાય લેઇ નિકળ્યાં. આમ ફરી અમે હતાં એવાં થઇ ગયાં ને હવે બંને જણાં ઘોડા ઉપર ચઢયાં. કુલ્માષહસ્તી અને તેના સિપાઇઓ તથા માણુસોને લેઇને ઘર તરફ અમે ચાલ્યાં. પહેલાં તો અમે પ્રણાશક નગર ભણી ચાલ્યાં. એ નગર એવું તો સુંદર છે કે એને આખા પ્રદેશનું મોતી અને ભાગ્યદેવીનું સ્થાન કહેવું જોઇએ. પોતાની સખીને ઉતાવળી ઉતાવળી મળવા જતી ને નીચાણના પ્રદેશમાં બે કાંઠે વહેતી, ને પીવા જેવા સ્વચ્છ પાણીવાળી તમસા નદી અમે મછવામાં બેશી ઓળંગી ગયાં એટલે અમે પ્રણાશક નગરથી શોભી રહેલા એ બે નદીઓના સંગમસ્થાનમાં તે ને તેજ દિવસે આવી ઉભાં, અને કુલ્માષહસ્તીએ (ઉતાવળે) ગોઠવણ કરી દીધા પ્રમાણે ધોરીમાર્ગે થઇને મહા આનંદે અમારા કુળમિત્રના સંબધીને ઘેર આવી ઉતર્યા. ત્યાં અમારો સ્નાનથી, ભોજનથી અને તેલમર્દનથી સારી રીતે સત્કાર થયો અને ત્યાર પછી વળી રાત્રે સુંદર નિદ્રાનો લાહવો મળ્યો. બીજે દિવસે સવારમાં ઉઠીને દાતણપાણી કર્યાં, નાહ્યાં, દેવની ઉપાસના કરી ને પછી થાક, ભય અને ભૂખથી મુક્ત થઇને વળી પાછાં પથારીમાં સુતાં. તે દરમિયાન કુલ્માષહસ્તીએ અમે ઘર તરફ આવીએ છીએ એવા સમાચાર આપવા, કૌશામ્બીમાં અમારાં માબાપ ઉપર કાગળ લખી નાખ્યા. જેટલા દિવસ અમે ત્યાં રહ્યાં તેટલા દિવસમાં ખાનપાન વગેરે સર્વ પ્રકારની અમને જોઇતી સામગ્રીથી અમારા દુઃખની નિશાની સુદ્ધાં ભુંસી નાંખવા એ લોકોએ પ્રયત્ન કર્યો. થોડા દિવસ પછી જ્યારે અમે પૂરેપૂરાં સાજાં થયાં ત્યારે કૌશામ્બી તરફ અમે જવાની ઇચ્છા દેખાડી.

પ્રવાસની સૌ તૈયારીઓ થઈ. સ્ત્રીઓએ બહુએ ના પાડી, તો ય ઘરનાં બાળકોને મેં એક હજાર કાર્ષાપણની બક્ષીસ કરી, જેમાંથી અમારે માટે થયેલું લગભગ બધું ખર્ચ વળી જાય. મારા સ્વામી એટલી બક્ષીસ આપતાં શરમાતા હતા, કારણ કે એવા સ્નેહભર્યા આદરની એવી કિંમત એમને બહુ ઓછી લાગતી અને એવી વાત કરતાં એમને સંકોચ થતો. એ સ્નેહીઘરની સૌ સ્ત્રીઓને મેં અને સૌ પુરૂષોને મારા સ્વામીએ મળી લીધું. પ્રવાસમાં જરૂર પડે એવી સૌ ચીજો ને ઔષધો સુદ્ધાં અમે સાથે લઈ લીધાં, જેથી માર્ગમાં કશી અડચણ પડે નહિ. ત્યાર પછી મારા સ્વામી સુંદર ઘોડે ચઢયા, તે ઘોડો મારા રથની પાછળ ચાલતો હતો. શેઠે અને નગરશેઠે મોકલેલા ચાકરો જ માત્ર નહિ પણ (અમારો ગૃહમિત્ર) કુટમાપહસ્તી અને તેનાં માણસો પણ ચારે બાજુ વીંટાઇ વળીને ચાલતાં. તે ઉપરાંત ધાડા પડેલી ત્યારે પોતાની શુરવીરતા અનેકવાર દેખાડેલી એવા માણસોને હથિયારબંધ કરીને અમારે રખવાળે મોકલ્યાં હતાં. આમ અમે ચૌટામાં થઇને પ્રણાશક નગરમાંથી નિકળ્યાં ત્યારે અમારા ભપકાથી સૌ વસ્તી આશ્ચર્યમૂઢ થઇને જોઇ રહી. અર્થાત્ અમારા મિત્રનો અડધો અને અમારો પોતાનો અડધો એમ બેવડો કહલો લઈને, કોઇથી ન ઉતરે એવા ભપકાથી, અંતે (એમની નજર) બહાર અમે નિકળી ગયાં ત્યાંસુધી રાજમાર્ગને રસ્તે જતાં હજારો લોક અમારી ઉપર તાકીને જોઇ રહ્યા.

હવે મારા સ્વામીએ ગાડીવાનને કહીને મારો રથ ઉભો રખાવ્યો અને પોતે મારી પાસે અંદર આવ્યા; ત્યારપછી વળી પાછો સાથ ચાલ્યો. (માર્ગમાં) પછી ઉંચી ડાંગરના ખેતર, વિસામાના ચોતરા તથા પરબો જોતા ધીરેધીરે અમે વાસાલિક નામે ગામ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં પર્વતના (લીલોતરીથી ઢંકાયેલા) શિખર જેવું એક પ્રાચીન વડનું ઝાડ જોઈ અમને આનંદ થયો. કોઇપણ પ્રવાસીને આનંદ આપે એવું એ મનોહર ઝાડ હતું. ખુબ પાંદડાવાળી એની ઘટામાં

પંખીઓનાં ટોળે ટોળાં એના ઉપર બેઠાં હતાં. અમારો ગૃહમિત્ર એ જોઈને બોલ્યો: 'આપણા ધર્મના પ્રવર્ત્તક વર્ધમાન સ્વામી સંસારનો ત્યાગ કરીને જ્ઞાન પામ્યા તે પૂર્વે અહીં એમણે વાસ કર્યો હતો અને તેથી આ જગ્યાનું નામ વાસાલિક પડ્યું પરિણામે એ જિનેશ્વર ભગવાનના સ્મરણમાં હજારો દેવ, કિન્નર ને માણસો આ વડના ઝાડની પૂજા કરે છે.' આ વચનો સાંભળીને અમે બંને પૂજ્યભાવે ને આનંદાશ્ચર્યે હૈયે રથમાંથી નીચે ઉતર્યાં. જિનભગવાનના સ્થાનકનાં દર્શન કરવાને અમને ઈચ્છા થઇ અને વડનાં મૂળને અમારા કપાળવડે બહુ શ્રદ્ધાથી અને નમ્રતાથી સ્પર્શ કર્યો. હાથ જોડીને હું બોલી: 'હે ભાગ્યશાળી વૃક્ષ, તું ધન્ય છે કે જિનભગવાન મહાવીર તારી છાયામાં આવી રહ્યા.' એ વડની એમ પુજા કર્યા પછી અને ત્રણવાર એની પ્રદિક્ષણા ફર્યા પછી પાછાં અમે તાજાં થઇને વિચાર કરતાં ફરી રથમાં ચઢયાં. જ્યા વર્દ્ધમાન પ્રભુએ શાંતિથી વાસ કર્યો હતો તે સ્થાનનું દર્શન કર્યાથી મને ઘણો આનંદ અને ઉલ્લાસ થયો અને લાંબા સમય સુધી હું એ વિચારમાં નિમગ્ન થઇ રહી. સ્વામીની પાસે ગૃહિણીનું સુખ અનુભવતી અનુભવતી એકાકી હસ્તી અને કાળી એ ગામડાં વટાવી ચાલી. પછી રાતવાસો કરવાને અમે, જેની હવેલીઓ વાદળાંએ અટકે છે એવી બહુ વસ્તીવાળી શાખાંજના નગરીમાં આવી પહોંચ્યાં. અહીં અમે (મારા સ્વામીના) મિત્રને ત્યાં આનંદથી ગયાં. એની કૈલાસના શિખર જેવી હવેલી એ નગરીનાં અનન્ય શણગારરૂપ હતી. અમારે માટે નાહવાની, ખાવાની અને સુવાની ઉત્તમ ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. અમારાં સમસ્ત સાથને પણ જમાડયો. વળી સારથિની અને બળદની પણ સારવાર કરી. આમ અમે બહુ સુખમાં તે રાત ગાળી. પછી સવારમાં મેં તથા હાથપગ ધોઇને સૂરજ ઉગતાં ત્યાંથી વિદાય લીધી. વિવિધ પંખીઓનાં અને ભમરાનાં ટોળાં (ઉડતાં) દેખાતાં; અમે વાતો કર્યે જતાં હતાં તેથી કેટલો પંથ કપાયો એ તો અમને જણાયું ય નહિ. કુલ્માષહસ્તીએ આગળથી કહી રાખ્યું

હતું તે પ્રમાણે ગામ અને નગરના રસ્તાની નિશાનીરૂપ ઉભાં રહેલાં પવિત્ર ઝાડોને અમે દુરથી જોઇ લેતાં. પાછું એક બીજું વડનું ઝાડ દેખાયું; તેની કંઇક પાસે આવ્યાં ત્યારે તેનાં લીલાં પાનને લીધે તે પૃથ્વીનું જાણે શ્યામ, ભવ્ય, પ્રકાણ્ડ સ્તન હોય એવું દેખાતું હતું; પ્રવાસીઓના સંઘને વિસામો કરવાનું એ સ્થાન હતું, રસ્તાના શણગારરૂપ હતું અને (વળી) કૌશામ્બીના સીમાડાનું મોતી હતું. ડાળડાળીઓની ઘટામાં સેંકડો પંખીઓ રહેતાં; વળી સુવાસિત કુલકળીઓ અનુપમ શોભા આપતી. ઉપર મેઘ જેવા સફેદ પટ ઝુલતા હતા અને નીચે ઉત્સવહાર પહેરાવેલા અને પાણીએ ભરેલા કોરા ઘડા મુક્યા હતા. (અમને ત્યાં સુધી સામે લેવા આવેલાં) ઓળખીતાંએ અને સગાંવહાલાંએ અમને ત્યાં વધાવી લીધાં અને અનેકાનેક આશીર્વાદ આપ્યા. અમે ત્યાં નાહ્યાં અને તેથી અમારો થાક ઉતરી ગયો. પછી અમે અમારાં સાસરીઆંની પાસે ગયાં અને એમનાં ટોળામાં આનંદે જઇ બેઠાં. હવે મારે રથમાં બેસવાનું ન હતું ? તેથી ઘોડે ચઢી. મારી પાછળ (મારી સાચી સખી) સારસિકા અને (મને માન આપવાને આવેલા) આયાઓ, ખોજાઓ, દાસીઓ. જુવાનીઆઓ અને બીજાઓનો સાથ ચાલ્યો. પણ ખાસ કરીને મારા સ્વામી પોતાના મિત્રને લેઇને બીજા ઘોડાઓ જોડેલા સોનાના રથમા બેશી સાથે ચાલ્યા. વળી નણંદો અને ભોજાઇઓ પણ પોતાના દાસદાસીઓના સાથ સાથે અમને મળવાને આવી હતી, તે પણ સુંદર ગાડીઓમાં બેશીને મારી સાથે નગર તરફ ચાલી. પ્રખ્યાત માણસનાં સુખદુઃખ, જવુંઆવવું, પ્રવાસે નિકળવું ને પાછું ઘેર આવવું, સૌ લોકને તરત માલમ પડી જાય છે. એવી રીતે અમે પણ ઉંચા પ્રભુદ્વારમાં થઇને કૌશામ્બી નગરમાં પ્રવેશ્યાં. ત્યાં આગળ જમણે હાથે એક નરપંખીનો અવાજ સંભળાયો અને એમ સારાં શકુન થયાં. જે રાજમાર્ગે થઇને અમે ચાલ્યાં તે માર્ગ અમને આવકાર આપવાને સફેદ સુગંધિત ફુલોથી શણગારી કાઢયો હતો અને ઠેઠ સુધી રસ્તાની

બેઉ બાજુની ઉંચી હુવેલીઓની હારો ઉપર અને સુંદર દુકાનો આ-ગળ અમને જોવાને આતુરતાથી એકઠાં થયેલાં પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ-ની ભીડ જામી હતી. સરોવર ઉપરનાં કમળફુલોની સપાટી પવનથી ઉંચીનીચી થાય એવો દેખાવ લોકનાં કમળફુલસમાં મુખોને લીધે અમને દેખાવા લાગ્યો. મારા સ્વામીને માન આપવાને માટે રાજમાર્ગ ઉપ-રના લોકોએ સ્નેહભરી દૃષ્ટિએ એમની તરફ જોયું, એટલું જ નહિ પણ હાથ જોડીને નમસ્કાર કર્યા. બહાર નીકળી વાદળાંથી ઢંકાઈ રહ્યા પછી જેમ શરચ્ચંદ્ર બહારનીકળી આવે એમ પરદેશથી પાછાં અમને ઘેર આવેલાં જોઇને સૌને આનંદ થયો, એટલું જ નહિ પણ સૌએ એમને આશીર્વાદ આપ્યા ને તેમાં પણ બ્રાહ્મણોએ અગ્રેસર થઈને. હૃદયના આ ઉભળકાનો એ કશો લુખો ઉત્તર આપી શક્યા નહિ. બ્રાહ્મણશ્રમણો અને એવા પૂજ્ય લોકને એમણે પણ હાથ જોડીને નમસ્કાર કર્યા; મિત્રોને આલિંગન દીધાં ને બીજાઓને ધન્યવાદ દીધો.

કોઇ કોઈ બોલવા લાગ્યા: 'નગરશેઠના મહેલ આગળના ચિત્રમાં ચીતરેલો ને જેને શિકારીએ વીંધી નાખ્યો એ ચક્રવાક પેલો રહ્યો અને તેમાં ચીતરેલી અને જે સતી થઈને નગરશેઠને ઘેર દીકરી થ-ઈને અવતરી છે તે આ જ આ (ભાગ્યશાળી) વધુ છે. પ્રારબ્ધે ચિ-ત્રમાંનાં એ બેને કેવી સુંદર રીતે એકઠાં આણી દીધાં છે! બીજા કોઈ બોલવા લાગ્યા: 'કેવો સુંદર છોકરો!' બીજાએ ટાપસી પુરી: 'કેવું સાચું!' 'કેવું જુગતે જોડું!' 'એ એને શોભતો જ છે!' 'ઉસ્તાદ છોકરો છે!' એમ સૌ લોકોએ મારા પ્રિયતમને વખાણ્યા, પછી અમે ધીરેધીરે એમને મહેલે સાથે આવી પહોંચ્યાં; ત્યાં અમને દાસદાસીઓએ પગ ધોવાનું પાણી આપ્યું અને સુંદર પાત્રો આણીને તેમાંથી દહીં, ચોખા અને ફુલ દેવને ચઢાવ્યા; પછી અમને માળાઓ અને કમળદડા આપ્યા ને ત્યાર પછી હું મારા સ્વામીની સંગે બારણામાં પેઠી. હું ભૂલથી જરાક પાછળ પડી ગઇ ને ઉતાવળે ચાલીને પાછી સાથે થઇ ગઈ અને અમે મારા સસરાના

મેહેલના, લોકની ભીડવાળા સુંદર અને વિશાળ ચોકમાં આવ્યાં. મારા પિતા (નગરશેઠ) પોતાના કુટુંબને લેઈને બીજા વેપારીઓ સાથે આગળથી જ આવીને સાંગામાંચી ઉપર બેઠા હતા. કંઈક સંકોચથી અમે સૌને ચરણે માથું મુકયું અને એમણે સ્નેહાળ દેવોની પેઠે અમારા ઉપર દૃષ્ટિ કરી. એમણે અમને આલિંગન આપ્યાં, કપાળ ઉપર ચુંબન કર્યાં, એમની આંખમાં હર્ષનાં આંસુ આવ્યાં ને કયાંય સુધી અમારી સામે જોઇ રહ્યાં. મારી માતા અને સાસુએ પણ અમને હૈયાના ઉમળકાથી આલિંગન આપ્યાં અને રોઇ પડયાં—એમની આંખોમાંથી આંસુ નિકળી પડયાં અને સ્તનમાંથી ધાવણ નિકળી પડયું. પછી મારા (આઠ) ભાઈઓને એકેએકે પગે લાગી અને ભક્તિભાવે મારૂં મસ્તકકમળ એમની આગળ નમાવતી ચાલી ત્યારે એમની પણ આંખમાં આંસુ તરી આવ્યાં. વળી જે સૌને હું સ્નેહથી સંભારતી તે સૌ આવી મળ્યાં. મારી દાસીએ અને સખીએ પ્રથમ પોતાનાં આંસુ રોકી રાખ્યાં હતાં, તેમણે પણ અત્યારે છુટથી વહેતાં મુકી દીધાં. એમનું દુઃખ શમે એવું નહોતું. ઝાકળનાં મોતી જેના ઉપર પડયાં છે એવી ફુલરેખા જેવી એ દેખાતી. નગરશેઠની અને વેપારીઓની સૂચનાથી પછી એક ઘડો આણ્યો. અમને અમારે આસને બેસાડયા પછી સૌ સંબંધીજનોએ અમારા આજ સુધીના જીવન વિષેની વાતો પુછવા માંડી. ત્યારે મારા પ્રિયે અમને જે અનુભવ થયો હતો તે સૌ એમને કહી સંભળાવ્યો: અમે એકવાર સાથે વસતાં, એ સહવાસ પ્રિય હોવા છતાં અમારૂં મૃત્યુ થયું ને તેથી વિયોગ થયો, એ ચિત્રોને લીધે પાછો સંજોગ થયો, મછવામાં બેશીને નાશી ગયાં, લુટારાના હાથમાં ફસાયાં, મરણના મોંમાં જઇ પડયાં, એમની શુફામાંથી એક લૂટારાએ બચાવી નસાડયાં, વનમાં પ્રવાસ કર્યો, એક ગામ મળી આવ્યું અને છેવટે કુલ્માષહસ્તી સાથે ભેટો થયો. આ સૌ વાતો વર્ણવી. અમારો એ સૌ અનુભવ મારા સ્વામીએ વર્ણવ્યો તે સાંભળીને બંને પક્ષની આંખોમાં પાછાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં

અને મારા પિતા બોલ્યા: ‘ તમે આ વાત અમને પહેલાં કેમ ના કહી ? તમને આટલું દુઃખ પણ પડત નહિ ને આટલો પસ્તાવો પણ થાત નહિ. જરા પણ ભલું કર્યું હોય તેને માટે પણ સારો માણસ હદ ઉપરાંત ઉપકાર માને છે અને એનો બદલો વાળી શકાય નહિ ત્યાં સુધી પોતાને ઋણી માને છે. ત્યારે જેનું એકવાર ભલું કર્યું છે તેના ઉપર વળી ફરી ભલું કરાય તે માણુસો ઉપકાર માને નહિ તો શી રીતે જીવી શકે ? એવા ભલાનો એને મેરૂપર્વત જેટલો ભાર લાગે છે અને તેનો બેવડો બદલો વાળી શકાય ત્યારે જ એને સંતોષ થઇ શકે છે. તમે મને જીવન આપ્યું છે, ત્યારે હું પણ તમને જીવન આપી શકું તો જ જીવવું સારૂં લાગે.’ આવાં આવાં વચનોથી મારા પિતાએ અને બીજા શેઠીઆઓએ અમને રીઝવ્યાં અને અમારા પાછા આવવાથી અમારા ઘરનાં બધાં માણસો ખુશી થયાં. ખરે, અજાણ્યા લોક ને સારૂં નગર પણ, અમને હેતે મળવા ઉતાવળે ભરાઇ ગયું અને વખાણ કરવા માટે, આશીર્વાદ આપવા માટે અને વધાવવા માટે અમે સુંદર કીંમતી ભેટો આપી. કુલ્માષહસ્તીને તો બદલામાં હજાર સોનામહોરો મળી અને અમને પણ સૌ સંબંધીઓએ એકઠાં મળીને અમૂલ્ય ભેટ આપી. શુભ મુહૂર્ત નિરધારીને અમારા બંને કુટુંબને શોભે એવા ઠાઠથી–નગરમાં કદી થયો નહિ એવા ઠાઠથી–અમારાં લગ્ન થયા, આખો વખત એવો અસાધારણ ઉત્સવ મંડાયો કે અનેક લોકે આવો આનંદ કદી નહિ અનુભવ્યો હશે ! અને અમારાં બંને કુટુંબો હૃદયભરી મિત્રતાએ, આનંદશોકનો સમાન અનુભવ કરવા લાગ્યાં અને બંને કુટુંબો જાણે એકજ હોય એમ દેખાવા લાગ્યાં. વળી મારા સ્વામીએ ગૃહસ્થે લેવાનાં પાંચ વ્રત લીધાં અને જિનેશ્વરપ્રભુના સુંદર અમૃતોપદેશનું મનન કરતાં આદર્શ ગૃહજીવન ગાળવા લાગ્યા. હું પણઆગળ કહી ગઇ છું એમ એકસો ને આઠ આયંબિલ પૂરા કરતી હતી કારણ કે એ જ વ્રતથી મારી કામના સફળ થઇ હતી. હવે મારી સખી

સારસિકાને મેં પુછ્યું: ' હું મારા સ્વામી સાથે ચાલી નિકળી, ત્યાર પછી ઘેર તારી શી સ્થિતિ થઇ ? ' સારસિકાએ ઉત્તર દીધો: " તારી સૂચના પ્રમાણે તારા દાગીના લેઇ આવવાને હું તો ઉતાવળી ઉતાવળી ઘેર ગઈ. દરવાજાને આગળો ન જોયાથી ઘરના લોકને વ્યાકુળ થઇ ગયેલા મેં જોયા અને મહેલમાં મને મારી પણ સલામતી લાગી નહિ; છતાં યે તારા ખંડમાંથી તારા દાગીનાની થેલી, નગરના મણિરૂપ એ થેલી લેઇને અહીં આવી. પણ મારી એટએટલી વાંછના છતાં તું તો મને મળી નહિ ને તેથી નિરાશ થઈને એ દાગીનાની થેલી લેઇને પાછી ગઈ. ' આહ મારી સખી ' એવો નિસાસો નાખીને તારા ખંડમાં પેઠી ને ખુબ છાતી કુટી. ધીરેધીરે મારી ગભરામણભરી એકાન્તમાં શાન્તિ વળતી ગઇ ને મને આમ વિચાર આવ્યો: ' એમનો પડદો નગરશેઠને નહિ ખોલું તો એ પોતાની દીકરી ઉપર ભારે ક્રોધ કરશે. માટે હું એમ કરીશ કે જતે દહાડે એ એમની દયા પામે. મારૂં પોતાનું પણ થોડું ઘણું ઋણ આ પ્રમાણે વળશે.' મારા અકળાએલા હૃદયમાં આવા આવા વિચારો ઉઠયા અને હું પથારીમાં જઇ પડી, પણ તે રાતે ઉંઘ બીલકુલ આવી નહિ. પછી સવારમાં હું નગરશેઠને પગે પડી અને તારો પૂર્વભવ તને સાંભરી આવ્યાની અને તારા પ્રિયની સાથે તારા ચાલી ગયાની સૌ કથા એમને કહી દીધી. પણ એ તો પોતાના અનમ્ર કુળાભિમાનને કારણે, રાહુએ ગ્રહાએલા ચંદ્રની પેઠે પોતાનું સૌ તેજ હારી બેઠા. હાથ ચોળીને એ બોલ્યા: ' અરેરે ! કેટલું ભયંકર. આપણા કુળ ઉપર આ શું કલંક આવી પડયું ! એ ચક્રવાકનો કે શેઠના દીકરાનો પણ કશો દોષ નથી, દોષ માત્ર મારી દીકરીનો કે જે આમ સ્વચ્છંદી થઇને ચાલી ગઈ. નદી જેમ પોતાના જ કિનારાને ડુબાડે તેમ ભ્રષ્ટ નારીઓ પોતાના કુળની આબરૂને ડુબાડે છે. અશુદ્ધ પુત્રી ઉંચા અને ધનવાન્ કુળને હાનિ કરે છે અને એ પોતાના ભ્રષ્ટાચારથી આખા કુળને, તે ગમે તેવું સારૂં હોય તો

ચ, કલંક આણે છે; તેથી તે એ કુળને શોભતી નથી. સાચું જ કહ્યું છે કે કલ્પનાનાં સ્વપ્ન ઉપર અને સુંદર મૃગજલ ઉપર જેટલો વિશ્વાસ રખાય એટલો જ વિશ્વાસ ચંચળ અને ચતુર નારી ઉપર રખાય.' વળી એમણે કહ્યું: 'પણ તેં આ બધી વાત મને વહેલી કેમ ના કહી ? હું ત્યારે જ એને પરણાવત અને આ સંકટ આવવા ના દેત.' મેં ઉત્તર દીધો: 'એની કામના સફળ થાય નહિં ત્યાં સુધી એ વાત છાની રાખવા માટે મારે એના જીવના સોગન ખાવા પડયા હતા. હું એ સંતલસમાં ભળી હતી, તેથી મારે પરાણે પણ ચુપ રહેવું પડયું હતું. તેથી શેઠ, મારા ઉપર દયા કરો.' શેઠાણીએ જ્યારે આ બધી વાત સાંભળી ત્યારે એ તો તારા દુઃખના ને વિજોગના વિચારમાં બેભાન થઇ પડયાં અને એમને પડેલાં જોઇને, નાગણને ગરૂડના પંજામાં સપડાએલી જોઇને ગભરાએલા નાગરાજની પેઠે, શેઠ પોતે પણ તરત જ છુટે મ્હોંએ રડવા લાગ્યા. ભાન આવ્યા પછી શેઠાણી એવું તો હૃદયભેદક રૂદન કરવા લાગ્યાં કે બીજાં બધાંને રોવું આવ્યું. ભાઇઓ ભોજાઇઓ ને બીજાં બધાં, સખી ! તું જતી રહી તેથી, ખુબ રોપીટ કરવા લાગ્યાં. પણ શેઠાણીનું હૈયું સ્નેહાળ, તેથી દીકરીના સ્નેહને કારણે એમના શોકનો ને રૂદનનો તો પાર જ રહ્યો નહિ. છેવટે એમણે શેઠને કાલાવાલા કરી કહ્યું: “ જે લોક શુદ્ધાચારી હોય છે ને આબરૂદાર મનાય છે એમને પણ દીકરી તરફનાં બે દુઃખ તો હોય છે: વિજોગ ને કલંક. પણ એ સૌ પૂર્વકર્મે કરીને નક્કી થયેલા પ્રારબ્ધને આધીન છે. માણસની ઇચ્છા હોય કે ના હોય, પણ એ પ્રારબ્ધ વડે માણસ સુખદુઃખ પામે છે, તેથી ભૂલ થઇ જાય તેનો દોષ લેવો ના ઘટે; કારણકે કુટિલ કાળદેવતા એને ખેંચી ગયો. પૂર્વભવની વાત એને સાંભરી આવી અને તેથી એક વખતના કર્મનું ફળ એને મળ્યું, ત્યારે તો એની ભૂલ બહુ નાની કહેવાય. મારો એ દીકરી ઉપર એવો ભાવ છે અને મારા હૈયામાં એ એવી વશી રહી છે કે

એના વિના મારાથી જીવાશે નહિં." આવે વચને કાલાવાલા કરીને નગરશેઠની પત્ની પોતાના સ્વામીને પગે પડી, અને 'ઠીક ત્યારે' એવું એમની મરજી ના છતાં ય એમની પાસે કહેવરાવ્યું. પછી એમણે કહ્યું: 'ધીરજ ધર ! એ તારી લાડકી તને લાવી આપીશ; એ બે કયાં ઉપડી ગયાં છે તેની શેઠ પાસેથી ખબર પડશે.' એમ બોલી તારા પિતા પછી રથમાં બેસીને અહીં આવ્યા અને તમને બેને શી રીતે ઘેર પાછાં લાવવાં એ બાબત શેઠ સાથે વિચાર કરવા લાગ્યા, પણ (તે દરમિયાન તારા પિતાના) ખરાબ કુટુંબે તો મને ધમકાવી, આંખો કાઢીને એક લપડાક ચોઢી કાઢી ને આમ મને સજા કરી. વળી એ કહેવા લાગ્યાં કે 'તું એને ત્યાં લેઇ જ કેમ ગઇ ?' વળી તમને ખોળવાને માટે માણસો મોકલ્યાં અને તમને આવતાં સાંભળીને એ સૌ રાજી થઈ અહીં પાછાં આવ્યાં. (સાધ્વી કહે છે:) સારસિકાએ જે બધું જાણ્યું હતું એ સઉ એણે મને વિગતવાર કહી સંભળાવ્યું અને પછી મારા સ્વામીએ શા માટે ઉતાવળ કરી હતી ને દાસદાસી વગર અમે કેમ ચાલ્યા ગયાં એ વાત મેં એને કહી સમજાવી.

મારા પતિએ વિદ્વાન મિત્રોની સહાયતાથી એક નાટક રચ્યું હતું. તે નાટક નટીઓ મને ભજવી બતાવે એવી વ્યવસ્થા થોડા દિવસ પછી મારા સસરાએ કરી. આમ અમે આ ભવ્ય મહેલમાં સંબંધીઓ અને મિત્રો વચ્ચે, કમળસરોવરમાંના ચક્રવાકની પેઠે, મહા આનંદે રહેવા લાગ્યાં. અમારાં હૈયાં સ્નેહાનંદે કરીને ગંઠાઇ ગયાં અને અમે પળવાર પણ એક બીજાથી અળગાં રહી શકતાં નહિ. હું જાણે સ્નેહના લાંબા સુખને માટે સરજાઇ હતી તેથી એક પળ પણ જો હું એકલી પડતી તો ય મને એ પળ બહુ લાંબી લાગતી; નાહતાં, ખાતાં, શણગાર સજતાં, સુતાં, બેસતાં, ટુંકમાં સૌ કાજ કરતાં અને અંદરની એકતાનો આનંદ ભોગવતાં, [illegible] એટલે સુધી કે અમે માળાઓ પહેરીને, [illegible] પદાં[illegible] શરીર ઉપર

છાંટીને અને ચોળીને નાટક જોવા જતાં ત્યારે પણ એવી એકતાનો આનંદ ભોગવતાં. આમ અમે ફરી પણ ચિંતા વિના સ્નેહમાં એકવત્ થઇ રહેતાં. આમ સુખસાગરમાં તરતાં તરતાં તારાઓ અને ચંદ્રથી પ્રકાશતી રાતોવાળી સુંદર શરદ્ સુખમાં ચાલી ગઇ. પછી શિશિરની રાતો આવી. તે લાંબી થવા લાગી ને ઝાકળ પડવા લાગ્યો. સૂરજ પોતાનો પ્રકાશ ઉતાવળે ખેંચી લેવા લાગ્યો; (ગીષ્મની વિલાસસામગ્રીઓ) ચંદ્ર, ચંદન, મોતીની માળા, કંકણ, સુતરનાં ને રેશમનાં કપડાં એ સઉ મનથી ઉતરવા લાગ્યાં શિયાળો આવ્યો. બરફ સાથે એની પણ મજાઓ લેતો આવ્યો. ઘેરઘેર સ્નેહીજન અને (ઘેર આવેલા) બધા પ્રવાસીઓ આનંદ કરવા લાગ્યા. ત્યારપછી વસંતમાં ઠંડી ચાલી ગઇ ત્યારે સહકારનાં ફુલ ખીલ્યાં તેની સાથે સ્નેહનું રાજ્ય પણ ખીલ્યું. તેવારે નારીઓએ કામ પડતાં મેલવા માંડયાં ને ઉતાવળી ઉતાવળી હિંડોળાખાટે ગઇ. હિંડોળાખાટને મજબુત બાંધી હોય અને સ્નેહી હાથે કરીને એ હિંડોળાય તો વગર ભોએ ખુબ હીંચકા આવે ને ખુબ આનંદ મળે. અમારા અતુલ, અદ્ભુત અને જોવાજેવા બાગની શોભા નિહાળતાં અમે નંદનવનના દેવજુગલની પેઠે આનંદ કરતાં. મારા પ્રિય મને કહેતા: ‘ મદનવાડીના દૂતરૂપ આ ભમરા તો જો. ઝાડનાં ફુલ અને બીજી વનસ્પતિ ઉપર તે નારી લોકની આંખના કાજળની પેઠે ચોંટી બેઠા છે અને વેલીઓ ઉપર ચંદ્રને ઢાંકી નાખતા રાહુ સરખા દેખાય છે. ’ આવી શૃંગારિક ઉપમાઓથી મારા સ્વામી મને આનંદ આપતા અને મારા વાળમાં ફુલ ખોસતા, જેથી એ બધાંનો મિશ્ર સુગંધ નિકળતો. આવું આવું કરવાને લીધે ખીલેલી વનસ્પતિ જોવામાં અમને બહુ મજા પડતી અને આવી રીતે આનંદમાં તથા સ્નેહમાં અમે ગંઠાયાં રહેતાં.

(૧૦ લુટારાનું સાધુ થવું.)

(ઋતુઓ બદલાતાં ફરી પાછી વસંત આવી અને પ્રકૃતિની શોભા નિહાળવા ફરી અમે બાગમાં ગયાં) ત્યાં એક અશોક વૃક્ષની

નીચે મુકેલી પત્થરની બેઠક ઉપર (આપણા ધર્મના) એક સાધુને નિશ્ચિંત અને મ્હોં નીચું રાખીને બેઠેલા જોયા. તરત જ મારા વાળમાંના ફુલ ખરી પડયાં. મેં મારાં અંગ ઢાંકી દીધાં અને મારા મ્હોંને શોભાવતા ચુર્ણ ને લુંછી નાખ્યો. મારા સ્વામી પણ સ્વસ્થ થઇ ગયા. એમણે જોડા ઉતારી દીધા ને ફુલ મુકી દીધાં કારણ કે ભભકાભેર પોષાકે મહાપુરૂષ પાસે જવું શોભે નહિ. પછી અમે ઉતાવળે ઉતાવળે એમની તરફ ગયાં, અને કંઈક દૂરથી માથું નમાવી પૂજ્યભાવે, પણ શાન્તિથી, અમૂલ્ય રત્નની પેઠે એમને નિહાળવા લાગ્યાં. પછી અમે જરા વધારે નજીક ગયાં અને માયા, મદ, મોહ આદિથી વિરકત, શુભધ્યાનમાં સંલગ્ન, શરીર તરફ પણ અનાસકત એવી એ ધર્મભૂર્તિના ચરણમાં અમે અમારી કરાંજલિ અર્પણ કરી. ક્ષણભર અમે પણ એમની આગળ, અવ્યગ્ર મનવાળા થઈ, શાંન્તચિત્તે ધ્યાન ધરીને બેઠાં અને પછી જ્યારે પોતાના ધ્યાનમાંથી મુક્ત થઇ, એમણે પ્રશાન્તદૃષ્ટિએ અમારી તરફ જોયું ત્યારે અમે ઉભા થઇ વિનયભાવે એમને ત્રણ વાર વંદન કર્યું. આ પ્રમાણે વંદન અને નમન કરીને તપોગુણનો ઉત્કર્ષ ઈચ્છીને એમના શરીર અને જીવનયાત્રાના કુશળ પ્રશ્નો પુછયા. એના જવાબમાં તેમણે આશીર્વાદ આપીને કહ્યું કે ‘ જયાં જવાથી જગત્‌નાં બધાં દુઃખોનો અંત થાય છે અને અતુલ તથા અક્ષય સુખ પમાય છે એવું જે નિર્વાણ સ્થાન તે તમને પ્રાપ્ત થાઓ. ’ તેમનો એ આશીર્વાદ અમે અતિ નમ્ર અને શ્રદ્ધાળુ ભાવે મસ્તકે ચઢાવ્યો અને પછી જરા અને મૃત્યુની પેલી પાર લઇ જનાર કલ્યાણકારક ધર્મનો ઉપદેશ આપવાની પ્રાર્થના કરી. એના ઉત્તરમાં તેમણે જીવ-આત્માનાં બંધન અને મોક્ષ વિષે શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ધીરેધીરે સરળતા પૂર્વક આ રીતે ઉપદેશ આપ્યો:

“જગતમાં રહેલા પદાર્થોનાં સ્વરૂપને જાણવાનાં ચાર સાધન છેઃ ૧ પ્રત્યક્ષ, ૨ અનુમાન, ૩ ઉપમાન, અને ૪ આગમ. આપણી ઇંદ્રિયોથી જે વસ્તુ જોઇ-જાણી શકાય, તે પ્રત્યક્ષ ગણાય. જે વસ્તુના

કોઇએક ગુણધર્મને જોઇ-જાણી તેના વિશેષ સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવો, તે અનુમાન કહેવાય. પ્રત્યક્ષ અગર પરોક્ષ વસ્તુ સાથે કોઇ બીજી વસ્તુને સરખાવવી તેનું નામ ઉપમાન અને કોઇ શાસ્ત્ર અગર શિક્ષક પાસેથી જે વસ્તુનું જ્ઞાન મેળવવું તે આગમ કહેવાય છે. આ ચાર રીતે બંધ અને મોક્ષનું પણ જ્ઞાન મેળવી શકાયછે. હવે આત્મા તે શું છે તે વિચારીએઃ આત્મા રૂપ, શબ્દ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ ઇંદ્રિયગોચર ગુણોથી સદા સર્વદા મુક્ત છે. એ ઇંદ્રિયથી પણ અગોચર છે. એ અનાદિ અને અનંત છે. જ્યાં સુધી એ શરીરના બંધનથી બંધાયો છે ત્યાં સુધી એ સુખદુઃખ અનુભવે છે અને ત્યારે ઇંદ્રિયોવડે નહિ, પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ વડે-વિવિધ પ્રકારનીસમ્મતિ, ઇચ્છા, વિચારો આદિ દર્શાવવા માટે દેહનાં જે હલનચલન થાય છે તેના વડે-પ્રમાણભૂત થાય છે. વિચાર, અહંકાર, જ્ઞાન, સ્મરણ, બુદ્ધિ આદિ સ્વરૂપે એ પ્રકટ થાયછે. સંસારના સ્વભાવ-નિયમ પ્રમાણે(પુર્વ જન્મનાં પુણ્યનાં કે પાપનાં ફળરૂપ) કર્મ ભોગવતો આત્મા હર્ષ કે શોકનો, સુખ કે દુઃખનો, શાન્તિનો કે અશાન્તિનો, આનંદ કે ઉદ્વેગનો, ભય કે ધૈર્યનો અનુભવ કરતો પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. આત્મા પોતે કરેલાં સારાં નરસાં કર્મવડે સંસાર વધારે છે અને તે ત્રણ રીતેઃ મનથી, વાચાથી ને કર્મથી. મૂઢ જીવ (મોહે કરીને સંસારમાં) લિપ્ત થઇ જતાં કર્મના બંધનમાં પડે છે પણ મોહથી મુક્ત થઇને સંસારમાં વસે છે તો તે પોતે કર્મથી અલિપ્ત રહે છે. તીર્થંકરોએ એ જ પ્રકારનો ટુંકામાં બંધ અને મોક્ષ સંબંધે ઉપદેશ આપ્યો છે. એક બાજુથી આત્મા (અમુક કર્મોથી) મુક્ત થાય છે, અને બીજી બાજુથી અમુક કર્મોથી એ બંધાય છે; એ રીતે સંસારપ્રવાહના યંત્રમાં ભમરડાની પેઠે એ ફર્યા કરે છે. સારાં કર્મે એ બંધાય તો (ફળ પાકીને) દેવયોનિમાં અવતરે છે. મધ્યમ કર્મથી માનવયોનિમાં અવતરે છે, મોહમય કર્મથી પશુયોનિમાં પુનર્જન્મ પામે છે, ને બીલકુલ ખરાબ કર્મથી નરકમાં પડે છે. રાગ અને દ્વેષને જે દબાવી

દેતો નથી, તે કર્મના બંધનમાં પડે છે. વળી પ્રાણાતિપાત, અસત્ય, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ; તેમજ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ; ભય, તરંગ, કુટિલતા, અપ્રમાણિકતા આદિ; આ બધા દુર્ગુણો જ્યારે અજ્ઞાન સાથે ભેગા થાય છે, ત્યારે કર્મના બંધનનું મૂળ દ્રઢ બને છે; એમ સારરૂપે તિર્થંકરોએ કહ્યું છે. તેલ ચોળેલા માથા ઉપર જેમ ધુળ ચોંટી જાય છે, તેમ રાગ અને દ્વેષના વિચારોએ ખરડાએલા આત્માને કર્મ ચોંટી જાય છે, અને તેના પ્રભાવથી આત્મા પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, પવન, અને વનસ્પતિ જેવી અતિ સૂક્ષ્મ જીવયોનિઓમાં વારંવાર જન્મમરણ કરતો પરિભ્રમણ કર્યાં કરે છે. સાધારણ રીતે વર્ણવીએ તો કર્મ આ આઠ પ્રકારનાં છે:—
૧. જ્ઞાનાવરણીય, ૨. દર્શનાવરણીય, ૩. વેદનીય, ૪. મોહનીય,
૫. આયુ:, ૬ નામ, ૭. ગોત્ર, ૮. અને અન્તરાય.

જેમ જુદા જુદા દાણાનાં બીજ પૃથ્વીમાં વેરવાથી પોતપોતાની જાત પ્રમાણે જુદાં જુદાં ફળફુલ આપે છે, તેમજ વિવિધ પ્રકારનાં કર્મો પોતપોતાની વિચિત્રતા પ્રમાણે શુભ અશુભ-સારાં નરસાં ફળ આપે છે. કર્મકૃત ફળોદયનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને ભવને આશ્રયે જાણી શકાય છે. દ્રવ્ય એટલે કે આત્મા, નક્કી થયેલે ક્ષેત્રે એટલે કે ત્રણ લોકમાં, કાળમાં એટલે કે ફળને અનુસરી જન્મ-જન્માન્તરના ફેરામાં ભટકે છે, જેથી એક સ્થિતિ ફરીને બીજી થાય છે અને પૂર્વનાં કર્મને લેઈને નવાં નવાં જીવન ધારણ કરે છે. (આત્માના સામાયિક શરીરને ધારણ કરતી) સ્થિતિ ઉપર શરીર આધાર રાખે છે, શરીર ઉપર માનસિક કર્મનો આધાર છે, માનસિક કર્મ ઉપર અંતઃકરણનો આધાર છે, અંતકરણ ઉપર તદ્રુપતાનો (ભાવ અને વસ્તુની એક રૂપતાનો) આધાર છે, તદ્રુપતા ઉપર પરિણામનો આધાર છે અને પરિણામ ઉપર આત્માને લગતાં બાહ્ય અને આભ્યંતરિક દુઃખોનો આધાર છે: આ દુઃખો ટાળવાને માટે માણસ આનંદ કરવા જાય છે ને પાપ આચરે પાપને લીધે એનું

પ્રાયશ્ચિત કરવાને જન્મમરણના ક્લેશ ક્રિયા જ કરવાની ઘટમાળને ચાકે બંધાય છે. આમ માણસને પોતાના કર્મને અનુસરીને યોજાયા પ્રમાણે ગમે તો નરકમાં, ગમે તો પશુયોનિમાં, ગમે તો માનવજાતિમાં કે ગમે તો સ્વર્ગમાં ભમવું જ પડે છે. માણસને તેના કર્મને અનુસરીને પુનર્જન્મમાં ચંડાળ, ભિલ્લ, અંત્યજ, પારધિ, શક, યવન, બર્બર (વનવાસી) આદિને ત્યાં અવતાર આવેછે. માનવજાતિમાં જન્મ આવતાં પણ તેને પોતાનાં (પૂર્વ) કર્મને અનુસરી અનંત સુખદુઃખ ભોગવવાં પડેછે. શરીર અને બુદ્ધિના વિકાસને અનુસરી માણસ ચાકર થઇ દુઃખ ભોગવે કે ધણી થઇ સુખ ભોગવે, સંજોગ પામે કે વિજોગ સહે, કુલીનને ઘેર કે કુલહીનને ઘેર અવતરે, જીવનબળને જીવનવિલાસમાં આગળ કે પાછળ પગલાં ભરે, લાભ પામે કે હાનિ સહે. એ સૌ કરતાં પણ વધારે તો એ ધ્યાન રાખવાનું છે કે આત્મા મનુષ્યના જ અવતારમાંથી સર્વ દુઃખનો અંત આણનાર મોક્ષને પામી શકે. (હવે આ મોક્ષ સંબંધેઃ) સંસારમાંનો અજ્ઞાન ઝાંખરાંએ પુરાઇ ગયેલો જે માર્ગ તે તીર્થંકરોએ સમ્યગ્ જ્ઞાને તથા શુદ્ધ જીવને કરીને ઠેઠ મોક્ષ સુધી ચોકખો કર્યો છે. પૂર્વકાળથી પોતાને વળગી આવેલાં કર્મને આત્મસંયમવડે જે દબાવે છે અને બાકીનાં કર્મને સંયમવડે નષ્ટ કરે છે, તે જ્યારે પોતાના સર્વ કર્મનો ક્ષય કરે છે ત્યારે તે કર્મમુક્ત થાય છે અને પરમપવિત્ર બને છે. સમયમાત્રમાં એ ઉંચામાં ઉંચું સ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે, અને ફરી જન્મવાના દુઃખથી અને ચિંતાથી મુક્ત થઇને, અવિચળ પવિત્રતા ભોગવે છે. વિવિધ યોનિમાં અવતાર આપનાર કર્મથી મુક્ત થતાં આત્મા પવિત્ર બનીને ઉપાધિના પંજામાંથી છુટી પોતાની મેળે જ ઉંચે ચઢે છે. સર્વોત્તમ દેવોના (પ્રદેશોના) ઉપર એ પવિત્ર પ્રદેશ આવેલો છે. તે પ્રભાતના જેવો પ્રકાશે છે અને સોના તથા શંખ જેવો સ્વચ્છ છે. ત્રિલોકને શિખરભાગે એ અવસ્થિત છે અને રત્નનિર્મિત છત્રના જેવો આકાર ધારણ કરે છે. એને કોઇ **સિદ્ધક્ષેત્ર**, કોઇ **પરમપદ**, કોઇ **અનુત્ત**

રસ્થાન અને કોઈ બ્રહ્મલોક કહે છે. અખિલ જગતને શિરોભાગે આવેલા એ સ્થાનની ઉપરે સર્વ કર્મથી વિમુક્ત થયેલા સિદ્ધાત્માઓનો શાશ્વત્ વાસ હોય છે. એ સિદ્ધાત્માઓ સર્વ કર્મથી મુક્ત હોય છે, રાગદ્વેષના સંસ્કારોથી અલિપ્ત હોય છે. પાપ અને પુણ્યની પેલે પાર ગએલા હોય છે. સુખદુઃખના વિકારોથી અસ્પૃષ્ટ હોય છે. અનંતજ્ઞાન અને શક્તિથી પરિપૂર્ણ હોય છે. એ સિદ્ધાત્માઓ ફરી વાર ક્યારે પણ પુનર્જન્મને પ્રાપ્ત થતા નથી. એક આત્મજ્યોતિમાં અનંત આત્મજ્યોતિઓ સંમિલિત થાય તોપણ તેમના સ્વરૂપાવસ્થાનમાં કોઇ પણ પ્રકારનો સંકોચ કે વિસ્તાર થતો નથી.”

(સાધવી તરંગવતી એ શેઠાણી આગળ બોલે છે:) સાધુના આ ઉપદેશથી હું તો એક પ્રકારના આનંદમાં ડુબી ગઇ, ને હાથ કપાળે લગાડીને બોલી: ‘ અમે આ ઉપદેશને કારણે આપનાં અત્યંત ઋણી છીએ.’ મારા પ્રિયે તો એમને અચળ શ્રદ્ધાથી નમસ્કાર કરી કહ્યું: ‘ આપ જગત્‌ના બંધનથી મુક્ત થઇ ગયા છો, ધન્ય છે આપને. જો આપને સૌ સાંભરતું હોય તો આપ એ સાધના શી રીતે સાધી શક્યા છો, તે પણ મને કહો. મારી ઉત્કંઠાને માટે, હે મહાત્મા, મને ક્ષમા આપશો.’ તીર્થંકરોના ધર્મમાં પારંગત થયેલા એ સાધુએ પોતાના જીવનની કથા આનંદમય શાન્તિએ મીઠી અને શાન્ત વાણી વડે આ પ્રમાણે કહી:—“ભેંસ, સાપ, ચિત્તા અને જંગલી હાથીઓ જ્યાં વસે છે એવા ભયંકર વનપ્રદેશમાં આવેલા ચંપાપ્રાન્તની ધારે પારાધિઓ રહેતા હતા, તેઓ વનમાં સંહાર કર્યા કરતા; તેમનું સંસ્થાન યમરાજના ગુપ્તવાસ સ્વરૂપ હતું. તેમની જોબનવંતી કન્યાઓ રાતા રંગનાં વસ્ત્ર પહેરતી અને વળી એમની નારીઓ જુવાન હાથીઓના દાંતવડે હથિયાર બનાવવાનું કામ કરતી. હું પણ પાછલા ભવમાં ત્યાં પારધિ હતો અને હાથીઓનો શિકાર કરતો. વનમાં જીવન ગાળતો ને માંસ ખાતો; મારા સફળ બાણવેધનાં લોક વખાણ કરતા અને તેથી મને ‘ સિદ્ધબાણ ’ કહેતા. મારા પિતા પણ

પારધિ હતા, એ પોતાની નેમ કદી ચુકતા નહિ; પોતાના ધંધામાં કુશળ હોવાથી એમને લોક ' વ્યાધરાજ ' કહેતા. મારી માતા મારા પિતાની માનીતી હતી ને તે પોતે પણ એક પારધિની પુત્રી હતી. વનનું ભયંકર અને અભિમાનભર્યું સૌન્દર્ય તેનું પોતાનું જ હતું, એથી લોક એને ' વનસુંદરી ' કહેતા. " જુવાનીમાં એકવાર મેં મારૂં તીર એક હાથી ઉપર તાક્યું, ત્યારે મારા પિતાએ મને શીખામણ આપી: ' આપણા કુળમાં જે આચાર પળાય છે તે તું સાંભળ. પ્રજા ઉત્પન્ન કરી શકે એવો હોય ને ટોળાનો નાયક હોય એવા ભવ્ય હાથીને તારે મારવો નહિ. વળી પોતાનાં બચ્ચાંનું રક્ષણ કરવાને સ્નેહવશ થઇને પારધિનો ભય કર્યા વિના બચ્ચાની સાથે ચાલે છે એવી જે હાથણી તેને પણ બચાવવી. તેમજ હાથીનું જે બચ્ચું હજી ધાવતું હોય તેને પણ મારવું નહિ, કારણ કે નાનાને મોટું થવા દેવું જોઇએ. વળી કોઇ નર તથા માદા સ્નેહવશ થઇને દૈવજોગે આગળથી જ સંભોગ કરતાં દેખાય, તો તારે એ બેને વિખુટાં નહિ પાડવાં, કારણ કે તેમના સ્નેહસંભોગથી બચ્ચાં થાય છે. આવો આપણો કુળાચાર છે તે તારે પાળવો જોઇએ. જે એ આચાર ઓળંગે છે તે અને તેનાં કુટુંબીઓ નાશ પામે છે. (હાથીનાં) બચ્ચાંને મારવાં નહિ અને તેના વંશને બચાવવો જોઇએ. આ શીખી લે અને (પછીથી) તારા પુત્રોને પણ શીખવજે. ' આ ભાવનાએ જ હું મારો ધંધો ચલાવતો હતો અને ગાઢા જંગલમાં રસ્તો કાપતો અને ગેંડા તથા જંગલી બળદો તથા જંગલી ભેંસો તથા હરણો તથા હાથીઓ તથા સુવરોની પાછળ પડતો. " સરખા ઘરની એક જુવાન ને સુંદર કન્યા સાથે મને મારાં માબાપે પરણાવ્યો. એ મને સ્નેહાનંદ આપતી. એ રંગે શ્યામળી હતી, એનાં સ્તન કામોદ્દીપક હતાં, નિતંબ ભારે હતા અને ચંદ્રમાના હાસ્યથી પ્રકાશ પામતું હોય એવું એનું મુખ હતું. એની આંખો રાતા કમળ જેવી હતી અને જુવાનીના જોરથી એનું કલેવર ઉછેલું હતું. ટુંકામાં, એની વિશુદ્ધ સુંદરતાને લીધે અને એના

સ્નેહને બળે મારી જુવાનીમાં એ મારા મહાભાગ્ય રૂપ બની રહી હતી. વનનું આવું મનગમતું રત્ન જેની પાસે હોય તે શિકારના આવા ખજાનાથી સંતોષ પામ્યા વગર કેમ રહે ! મારી પારધણના મોહભર્યા આલિંગનમાંથી છુટી સવારમાં ઉઠતો અને પછી મદિરા અને રતિક્રીડાના ઉપભોગથી જે કંઇ થાક ચઢયો હોય તેને દૂર કરી અમારા પારધિલોકની દેવીની પ્રાર્થના કરવા જતો. પછી ખાનપાન કરી તાજો થઇ પાછો મારા લોહીથી ખરડાએલે ધંધે લાગી જતો. એક દિવસ ઉનાળામાં મેં ધનુષબાણુ લીધાં, ભાથું લટકાવ્યું ને રસ્તે પડયો. કાન પાછળ વનફુલ ખોસ્યાં હતાં ને પગમાં પાવડીઓ પહેરી હતી. એવી રીતે હું વનહાથીની શોધમાં નિકળ્યો, અને આખરે તાપે ને દુઃખે નબળો પડી જઇ આખા વનમાં રખડતો રખડતો ગંગાનદી સુધી જઇ પહોંચ્યો. ત્યાં સ્નાન કરીને તરતનો જ નિકળેલો પર્વત જેવો ઉંચો માત્ર એક જ હાથી મેં જોયો: હું જાણી ગયો કે એ મંહાજીવ ગંગાની ઝાડીમાંનો ના હોય, કારણ કે ઝાડોથી ગાઢી થયેલી આ ઝાડીમાં એને હતા એવા સુંદર વાળ(વાળા હાથી) મળી શકે એમ નહોતા. તેથી એ બીજા કોઇ વનમાંથી આવેલો હોવો જોઇએ; એને દાંત તો હતા નહિ, તોપણ એ સર્વોત્તમ શિકાર હોવાને માટે એને મારવો જોઇએ. તેથી પારધિના નિયમ પ્રમાણે બરાબર એકાગ્ર થઇને મેં એ હાથી ઉપર જીવનસંહારક બાણુ છોડયું. પણ તે બાણુ કંઈક ઉંચું નિકળી ગયું ને હવામાં ઉડયું; એ બાણુથી એ હાથી ન વિંધાતાં એક ચક્રવાક વિંધાઈ પડયો. દુઃખથી પીડાતા એ ચક્રવાકની એક પાંખ તુટી પડી અને પળવારમાં એ જળપટ ઉપર આવી પડયો. પાણી જાણે રકતસાગરમાંનું હોય એમ રાતું થઇ ગયું. એની નારી, રૂદન કરતી એના કલેવર ઉપર આમ તેમ ઉડવા લાગી. એથી મને પણ રડવું આવ્યું ને હું બોલ્યો: ' અરેરે, સ્નેહી જોડાં ઉપર મેં આ શું દુઃખ આણ્યું ! ' પતિ હજી જીવતો છે એ ભ્રમમાં એણે મારૂં બાણુ ઘામાંથી ખેચ્યું. એટલામાં તો હાથી અદૃશ્ય થઇ ગયો.

મેં એ પંખીને ત્યાંથી ઉપાડી રેતીને કિનારે મુકયો અને પછી થોડી વારે સહાનુભૂતિ સાથે એનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. પણ એટલામાં તો મેં જે અગ્નિ સળગાવ્યો હતો તેમાં એની ચક્રવાકી પોતાના સાથીના સ્નેહબંધનથી તણાઇને પડી અને એની સાથે બળી મુઇ. એ જોઇને મને ભયંકર પરિતાપ થયો (ને વિચાર આવ્યો): ‘આવાં સુખી જોડાંનો મેં શા માટે નાશ કર્યો!’ હું વિલાપ કરવા લાગ્યો: ‘અમારા કુળધર્મના નિયમો મેં પાળ્યા છે અને છતાં યે, અરેરે, આજે આ બીજનો નાશ કર્યો. આવા વિહારથી અને આવા કુળધર્મથી મને તો તિરસ્કાર છુટે છે. મારાથી આવું જીવન જીવાય શી રીતે? આ જીવન કરતાં તો મરવું ભલું!’ આમ આપઘાત કરવાની મને પ્રબળ ઇચ્છા થઇ આવી અને તેના આવેશમાં મેં પણ ચક્રવાકીની પાછળ અગ્નિમાં પડતું મેલ્યું ને મારાં પાપી શરીરને બાળીને ભસ્મ કર્યું. હું મારા કુળધર્મને સખ્ત રીતે વળગી રહ્યો હતો અને વળી મને મારા કર્મનો પસ્તાવો થયો હતો, તેમજ મારા એ જન્મની અપૂર્ણતાથી ખેદ થયો હતો. આ કારણથી, પશ્ચાત્તાપને લીધે પ્રાપ્ત થએલા શુભકર્મના ફળથી એ શરીરનો નાશ થતાંની સાથે જ નરકમાં પડવાને બદલે, ગંગા નદીને ઉત્તર કિનારે એક ધનવાન વ્યાપારીને ત્યાં મારો જન્મ થયો. અનેક ખેડુતોની વસ્તીવાળો, ફળદ્રુપતાએ વખણાએલો અને ઉત્સવોથી ભરપુર એવો બહુ વિશાળ કાશી નામે દેશ છે. કમળસરોવર ઉપર અને બાગમાં આનંદ કરવાને અનેક પ્રવાસીઓ અહીં આવે છે. સાગરરાણી ગંગાનદી કાંઠે દ્વારવતી સમાન વારાણસી નગરી છે, ગંગા નદીના મોજાં એ નગરીને કિલ્લા સમાન છે. એમાં અનેક મોટા વ્યાપારીઓ વસે છે. તેમની સ્ત્રીઓ અમૂલ્ય આભુષણોથી કલ્પવૃક્ષ જેવી શણગારાએલી રહે છે. એકેકો વ્યાપારી લાખોને હિસાબે માલ વેચે છે ને ખરીદે છે. એમની હવેલીઓ અલગ અલગ છે, તેથી તેમનાં આંગણાંમાં જ નહિ પણ (હવેલીઓની) વચ્ચે લાંબે રાજમાર્ગ પણ વાતાવરણમાં થઇને ઠેઠ જમીન સુધી સૂરજ પોતાનાં કિરણ

ફેંકી શકે છે. અહીં (એક વ્યાપારીની આવી હવેલીમાં) મારો જન્મ થયો અને મારૂં નામ રૂદ્રયશસ્ પડયું. રિવાજ પ્રમાણે લેખન આદિ વિવિધ કળાઓ શીખ્યો. પણ થોડા જ સમયમાં ઉડાઉ બનાવનાર, કલંક લાવનાર, ટુંકામાં બધા દુર્ગુણ વસાવનાર જુગારની રમત તરફ મારૂં વલણ થયું. એ રમતે કરીને હલકા લોકો અનેક રીતે નષ્ટભ્રષ્ટ થઇ જાય છે અને છળકપટમાં નિર્દય અને જિતવાને માટે ગાંડા બની જઇને બધા સદ્‌ગુણોને વિસારી મુકે છે. આ જુગારના મોહમાં હું પડયો અને અંતે ચોરી કરવા લાગ્યો અને એથી મારો કુળપર્વત દાવાનળની પેઠે બળવા લાગ્યો. ઘર ફાડવાં ને જાત્રાળુઓને લુટવા એ મારો ધંધો થઇ પડયો ને મારાં આવાં કર્મને લીધે મારાં (કુટુંબીઓ) ને નીચું જોવાનો પ્રસંગ આવ્યો. એવી રીતે બીજાઓનું ધન લુટવાને ઇરાદે રાતે હાથમાં તલવાર લેઇને રાજમાર્ગે નિકળી પડયો, પણ નગરમાં આ વાતની જાણ થઇ ગઈ અને હરામખોરનો જીવ હવે સલામત નહોતો એમ જોઇને હું ખારીકવનમાં નાશી ગયો. વિંધ્યાચળની વિભુતિ સમાન એ વનમાં અનેક જાતનો શિકાર મળી શકે એમ હતો, પંખીઓના પુષ્કળ માળા હતા તથા લુટારાની પુષ્કળ ગુફાઓ હતી. વિવિધ પ્રકારનાં ઝાડોની ઘટા સૌને અંધારામાં ઢાંકી દેતી. વિંધ્યાચળની અંદરની બાજુએ આવેલી આવી એક ગુફામાં હું આવી પહોંચ્યો. એને એક જ બારણું હતું અને એ ગુફાનું નામ સિંહગુફા હતું. ત્યાં હથિયારબંધ મજબુત માણસો રહેતા તે વેપારીઓને ને વણજારાને લુટી આનંદ કરતા. એ એમનાં ધંધામાં અને બીજી એવી અનેક કળાઓમાં તથા હળીમળીને કામ કરવામાં ખુબ પ્રવીણ હતા. છતાં યે એમાં કેટલાક એવા પણ હતા કે જેઓ બ્રાહ્મણશ્રમણને, સ્ત્રીબાળકને અને ઘરડાંમાંદાંને સતાવતા નહિ. લૂટતાં હજારોવાર ઘા પણ ખાતા, છતાં યે એકંદર રીતે એમનો ધંધો સારી રીતે ચાલ્યો જતો. આ લૂટારાઓમાં હું પણ એક લૂટારા તરીકે દાખલ થઇ ગયો. ભલ્લપ્રિય

એ હંમેશાં પોતાના મજબુત હાથમાં ભાલો ઝાલી રાખતો. હલ્લો કરવામા સાહસી હતો અને સર્પની પેઠે સર્વને ભયંકર હતો. પોતાના હજારો લુટારાને પોષવાને અને પિતા પ્રમાણે તેમનું રક્ષણ કરવાને એ અજાણ્યા ધનવાનોને ખુબ સતાવતો. પોતાના બહુબળને કારણે એ ઘણો પ્રખ્યાત થયો હતો અને તેથી લુટારાઓમાં નાયક તરીકે બહુ માન પામ્યો હતો. એની પાસે મને લઈ જવામાં આવ્યો. મારી સાથે એણે માયાથી વાતચિત કરી, તેથી બીજા લૂટારા પણ મારી સાથે આદરથી વર્તતા; આથી હું ત્યાં વિના હરકતે ને આનંદે રહેવા લાગ્યો. ઘણા ધીંગાણાંમાં મેં મારૂં ખુબ શૌર્ય બતાવ્યું ને તેથી મારો મોભો ને માન વધ્યાં; અને આ રીતે આખરે હું એક નામી લુટારો ગણાવા લાગ્યો. જુદ્ધ હોય કે ના હોય, અમે નાશી જતા હોઇએ કે કોઇની પાછળ પડ્યા હોઈએ, પણ હું હમેશાં નાયકની બાજુમાં જ રહેતો અને મારા સોબતીઓ મને 'શક્તિધર' 'નિર્દય,' 'જમદૂત' આદિ નામે ઓળખતા. શત્રુને હું ચીરી નાખતો, મિત્રોને બક્ષીસો આપતો અને જુગાર રમતી વખત સરતમાં મારી જાતને પણ મુકતો. એવી રીતે બહુ કાળ સુધી મેં એ લૂટારાઓની ગુફામાં મારા સાથીઓ સાથે યમદેવના ખભા હલાવ્યા. એકવાર અમારી એક ટોળી અમારા એ નિત્યકર્તવ્ય ઉપર ગઇ હતી ને ત્યાંથી લૂટમાં એક જુવાન જોડાંને ઘેર લેઇ આવી. એ વાતની ખબર થતાં, એમને જોયા પહેલાં જ કાળીની સ્તુતિ થવા લાગી ને એમને (અમારા) સરદાર પાસે આણ્યાં. એ સ્રીપુરૂષને જ્યારે એણે જોયાં, ત્યારે તે સ્રીએ પોતાની સુંદરતાને લીધે એનું હૈયું હરી લીધું. એણે નિશ્ચય કર્યો કે આ અપ્સરા સરખી સુંદરીનો કાળીને ભોગ આપવો. કાળીની બીકથી એને પોતાની સ્રી બનાવવાની એની હિંમત ચાલી નહિ, પણ મનમાની રીતે લુટારાઓને દાગીના તો લેઈ લેવા દીધા અને એ જોડં પાસે જે કંઈ કીંમતી ચીજ હતી તે સૌ એણે એમને સોંપી દીધી. સરદારે મને કહ્યુંઃ 'આ મહિ-

નાની નવમીએ એ એનો કાળીને ભોગ આપવાનો છે.' પછી મને એમના ઉપર ચોકી કરવા રાખ્યો, અને મરણચિંતાને લીધે એ બે જણ આંસુભરી આંખોએ બાવરાં જેવાં થઈ ગયાં, ત્યારે હું એમને મારા ઘરમાં લેઈ ગયો. એ પુરૂષને મેં તાણી બાંધ્યો તેથી તે સ્ત્રી પોતાના સ્વામી ઉપરના સ્નેહને લીધે ભયંકર વિલાપ કરવા લાગી ને છાતીફાટ ચીસો પાડવા લાગી. એથી બીજી કેદ પકડાએલી ને જીવનથી નિરાશ થઇ ગયેલી સ્ત્રીઓ ત્યાં ટોળે મળી ગઇ ને દયાભાવે ને આકાંક્ષાએ એમને પુછવા લાગી: 'ક્યાંથી આવો છો ને ક્યાં જતાં હતાં? લૂટારાના હાથમાં કેવી રીતે પડયાં?' આંસુભરી આંખે ડુસકાં ખાતાં એણે ઉત્તર આપ્યો: 'અમે અહીં શી રીતે આવ્યાં એનું દુ:ખભર્યું વર્ણન પહેલેથી સાંભળો. સુંદર ચંપાનગરવાળા વન ાં ગંગાને કાંઠે અમે ગેરૂઆ રંગનાં ચક્રવાક પંખી હતાં. આ મારા સ્વામી તેવારે મારા ચક્રવાક હતા અને હું એમની પ્રિય નારી હતી. અમે ગંગા ઉપર કુશળતાએ તરતાં અને મોજાંના રેતીકિનારા પેઠે શણગારરૂપે હતાં. એકવાર એક પારધિ ધનુષબાણ લેઇને આવ્યો અને એણે એ જંગલી હાથીને મારવા જતાં એમને મારી નાખ્યા. (આ અપકૃત્યને કારણે) ખેદ કરતાં કરતાં એણે એમના મૃતદેહને અગ્નિદાહ દેવા માટે કિનારા ઉપર અગ્નિ સળગાવ્યો. સ્વામીની પાછળ જવાને માટે મેં પોતે પણ એ અગ્નિમાં પડતું મેલ્યું. એમ મરી ગયા પછી જમુનાને કિનારે આવેલા સુંદર કૌશામ્બી નગરમાં નગરશેઠને ઘેર હું તો કન્યારૂપે અવતરી, અને તે જ નગરમાં ત્રણ સમુદ્ર પાર પ્રખ્યાત થયેલા શેઠને ઘેર, આ મારા પ્રિય નવા અવતારમાં પુત્ર થઇને અવતર્યા. (મોટા થતાં) અમે ચિત્રવડે એક બીજાને ખોળી કાઢયાં. એમણે મારૂં માગું કરાવ્યું, પણ મારા પિતાએ એ માગું પાછું વાળ્યું. મેં એમની પાસે દૂતી મોકલી અને પછી એક વારના સ્નેહથી પ્રેરાઇને રાતને અંધારે હું પોતે પણ મારા પ્રિયની હવેલીએ ગઇ. અમને અમારાં માબાપની બીક લાગી, તેથી

મછવામાં બેશી નાશી ચાલ્યાં ને પછી ગંગાને રેતીકિનારે લુટારાને હાથે પકડાઇ ગયાં.' એ રીતે એ જુવતીએ પોતે અનુભવેલી પોતાની સુખદુઃખભરી સૌ કથા રોઇરોઇને એ પકડાએલી સહભાગિનીઓને કહી સંભળાવી. પણ મને એ વર્ણનથી મારા પૂર્વભવની વાતો સાંભરી આવી ને તેથી હું બેભાન થઇ ગયો. જ્યારે મને પાછું ભાન આવ્યું ત્યારે તે (ભવના) મારા પિતા, મારી માતા તથા પત્ની અને તે વખતનો મારો સૌ અનુભવ તેમજ કુળધર્મ પણ મારા મન આગળ તરી આવ્યો, અને તે સ્ત્રીએ તેના જાતિસ્મરણમાં જે જોયું હતું તે હું સમજી ગયો; તેથી મારૂં હૈયું દયાથી અને ભલી લાગણીથી (એ જોડાં તરફ) નરમ બની ગયું. હું જાણી શક્યો કે જેનું મેં વગર વિચારે મોત નિપજાવ્યું તે ગંગાના શણગારરૂપ ચક્રવાકનું જોડું આ જ છે. હવે આ સંકટમાં આવી પડેલાં સ્નેહજુગલને ફરી તો મોતના મોમાં મુકી શકું નહિ. એકવાર કરેલી એ હિંસાનો બદલો મારા જીવનને જોખમે પણ આપવો જોઇએ. એ બંનેને હું ઉગારી લેઇશ અને તે રીતે હું શાન્તિ પામીશ. આવો ઠરાવ કરીને હું ઘરમાંથી નિકળ્યો અને તે પુરૂષના બંધ ઢીલા કરી નાખ્યા. પછી મેં પોતે કેડ બાંધી, કટાર તથા તલવાર લીધી અને રાત્રે તે કેદીને અને તેની સ્રીને લુટારાની ગુફામાંથી બહાર કાઢ્યાં ને ભયંકર જંગલમાં થઇને એક ગામ સુધી મુકી આવ્યો. જુદા પડ્યા પછી સંસારથી વિરક્ત થઇને મેં હૈયામાં વિચાર્યું: 'મેં લુટારાઓનો અપરાધ કર્યો છે તેથી હું એમની પાસે તો પાછો જઇ શકું નહિ. એ જમદૂત સરદારની આંખ સામે હવે ફરી હું શી રીતે જઇ શકું ? વળી મેં લોભે ને વિલાસવાસનાએ જે કર્યું છે એ સૌ મહાભયંકર પાપ છે, માટે હવે તો એમાંથી મોક્ષ મેળવવાને માટે મારે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઇએ. વિલાસની માયામાં પડીને જે બીજાની હિંસા કરે છે તે પોતાની મુર્ખતાએ કરીને વધારે દુઃખ માગી લે છે. જે મમતામાયામાંથી મુક્ત થઇ શકે છે, આઓના

પ્રપંચજાળમાંથી સરકી શકે છે અને પ્રેમનાં બંધનથી છુટો રહી શકે છે એજ સુખી થઈ શકે છે અને સુખદુ:ખમાં સમાન રહી શકે છે.' આવો વિચાર કરીને હું ઉત્તર તરફ ચાલ્યો, મેં સંન્યસ્ત લીધું ને (સાંસારિક) વાસનાઓનો ત્યાગ કર્યો. દેવનગરી અલકાપુરીનાં તાલવનોની યાદ આપતી 'પૂર્વતાલ' (નામની નગરી) જઇ પહોંચ્યો. નગરની દક્ષિણ બાજુએ કોઇપણ મદનવાટિકા કરતાં પણ સુંદર અને માત્ર સ્વર્ગના નંદનવનનીજ સરખામણીમાં મુકી શકાય એવો એક બાગ છે. એની લીલોતરી, ફુલ અને ફળની શોભાએ કરીને હૃદયને આનંદ આપે છે. ભમરાનાં ટોળાંએ અને પંખીઓના ગાને કરીને પૃથ્વીના સૌ બાગોનો જાણે અહીં સાર ખેંચાઈ આવ્યો હોય એવું લાગે છે. માત્ર ખામી એટલી જ છે કે પંખીના ગીતનો અને ભમરાના ઉડવાનો મધુર સુર (ત્યાં ભરાતાં) માણસોની વાતચિતના ગણગણાટમાં ભળી જાય છે. એ ઉદ્યાનમાં, ધોળાં વાદળાંમાંથી નિકળતા સૂર્યના વિમાન જેવું ભવ્ય અને ચળકતું દેવમંદિર મારી દૃષ્ટિએ પડયું. તે લાકડાના કોતરકામ વાળું અને સો થાંભલા ઉપર ઉભું કરેલું હતું. એના આંગણમાં શ્રદ્ધાળુ જાત્રાળુઓ દ્વારા ફુલ, ફળ, પત્ર માળા અને ચંદન વિગેરેથી પૂજાએલ અને વસ્ત્રખંડોથી વિભૂષિત થએલ રમણીય ન્યગ્રોધ (વડ) વૃક્ષ શોભી રહ્યું હતું. પ્રથમ તો મેં એ દેવમંદિરની બહારથી પ્રદક્ષિણા કરી અને પછી એ પવિત્ર વૃક્ષ નીચે જઇ ઉભો રહ્યો. એની નરમ પાંદડાંવાળી ડાળીઓ ચારે બાજુ પ્રસરી હતી અને મીઠી મધુર પત્રશોભા આપતી હતી. ત્યાં ઉભેલા એક જણને મેં પુછ્યું: ' આ બાગનું નામ શું ? અને કયા દેવની અહીં સ્થાપના છે? મેં ઘણાં ઘણાં સ્થાનો અને સ્થળો જોયાં છે, પણ કયાંય કદી મેં આવો બાગ તો જોયો નથી.' હું કોઇ પરદેશી છું એવું એ તુરત કળી ગયો ને તેથી તેણે ઉત્તર આપ્યો: ' આ બાગનું નામ શકટમુખ છે. પૂર્વે ઇક્ષ્[illegible] [illegible]ગના મુકુટ[illegible] સમાન ઋષ[illegible] [illegible]ે રાજા થઇ ગયા. તેઓ

હિમાચળથી લઇ સાગર સુધી પ્રસરી રહેલી પૃથ્વીના સ્વામી હતા. જન્મમરણની જાળમાંથી છુટવા માટે જ્યારે તેઓ એ સર્વ ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિનો ત્યાગ કરી તપસ્યા તપતા હતા ત્યારે આ વૃક્ષ નીચે તેમને અનંત અને અક્ષય એવું કૈવલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું. એટલા માટે આ પરમપવિત્ર સ્થાન મનાય છે અને એથીજ અદ્યાપિ લોકો એની પૂજા કરે છે. આ મંદિરમાં પણ એ જ યુગાદિદેવ ઋષભ તીર્થંકરની પ્રતિમા સ્થાપિત થએલી છે.' આ સાંભળીને મેં પણ એ ઝા-ડની અને મૂર્ત્તિની વંદના કરી. ત્યાર પછી આસન વાળીને ઉંડી શાન્તિમાં બેઠેલા એક સાધુ–મહાપુરૂષને મેં ત્યાં જોયા. એમણે પાંચે ઇંદ્રિયોને પોતાની અંદર વાળી દીધી હતી અને તેમના સર્વે વિચારો ધ્યાનમાં અને આત્મસંયમમાં વળી ગયા હતા. હું ત્યાં ગયો ને જેમના હૃદયમાંથી સૌ પાપવાસના ચાલી ગઇ છે એવા એ પુરૂષને પગે લાગ્યો. પૂજ્યભાવે હાથ જોડીને હું બોલ્યો: 'હે પરમપૂજ્ય! રાગ અને દ્વેષનો નાશ કરવા, ધનજનનો મોહ છોડવા અને પાપવૃત્તિઓમાંથી નિવૃત્ત થવા માટે હું આપનો શિષ્ય થવા ઇચ્છું છું. જન્મમરણનાં વમળ જ્યાં ઘેરાય છે, મૃત્યુ બંધન ને વ્યાધિરૂપી સમુદ્ર રાક્ષસ જ્યાં પ્રવર્તે છે એવા સંસારસાગરથી તમારૂં શરણરૂપી શઢ લેઇને તરી જઈશ.' કાનને ને હૃદયને મધુર લાગતે સુરે એ બોલ્યા: 'મરતાં સુધી સાધુનો ધર્મ પાળવો ને ભાર વહેવો એ કંઇક કઠણ છે. ખભે કે માથે જડ વસ્તુનો ભાર વહેવો એ માણસ માટે બહુ સહેલું છે, પણ ધર્મનો ભાર વહન કરવો ઘણું કઠણ કામ મનાય છે.' મેં ઉત્તર આપ્યો: 'આનંદ, પવિત્રતા કે લાભની ઇચ્છા જેને હોય તે જો નિશ્ચય કરે તો એને કશું કઠણ નથી. ગૃહસ્થાશ્રમમાંથી નિકળી સાધુજીવન ગાળવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે, કારણ કે એથી જ દુઃખ ટળશે.' પછી મને એ સાધુએ જીવને તારનાર અને જન્મમરણમાંથી મુક્તિ અપાવી મોક્ષે લેઇ જનાર વીતરાગ દીક્ષા આપી. આ સાધુધર્મ પંચમહાવ્રત સ્વરૂપ છે, તેથી

તેનું રહસ્ય અને વિનય, પ્રત્યાખ્યાન, પ્રતિક્રમણ, સમ્યગ્ભાષણ વિગેરે આચારવિચાર એમણે મને સમજાવ્યા. ત્યાર પછી ક્રમથી મને જૈન આગમોનો અભ્યાસ કરાવ્યો. એમાં સૌથી પ્રથમ હું ઉત્તરાધ્યયનરૂપે ગણાતાં ૩૬ અધ્યયનો શીખ્યો. એ અધ્યયનોમાં બ્રહ્મચર્ય, ગુપ્તિ, કર્મ વિગેરેનું સ્વરૂપ બતાવેલું છે. એના પછી આચારાંગસૂત્ર ભણ્યો, એમાં મુક્તિમાર્ગ બતાવનાર નવ અધ્યયનો આવેલાં છે. એના પછી સૂત્રકૃત, સ્થાન અને સમવાય નામનાં શાસ્ત્રો ઉંડે ઉતરીને નિયમ પ્રમાણે શીખ્યો. તે પછી શેષ રહેલાં કાલિકસૂત્રો અને અંગપ્રવિષ્ટ ગ્રંથો શીખ્યા બાદ પૂર્વગત ગ્રંથોનો પણ બરાબર અભ્યાસ કર્યો, એણે કરીને જગત્‌ના લૌકિક અને મૌલિક સ્વરૂપનું મને જ્ઞાન થયું. આવી રીતે બાર વર્ષ ભણવામાં ને સાથે સાથે સંસાર ઉપરનો મોહ છોડવામાં ચાલ્યાં ગયાં. આમ સમ્યગ્ જ્ઞાન અને આત્મસંયમ વડે હું મારા આત્મકલ્યાણને માર્ગે આગળ વધતો જાઉં છું અને લોકોને પણ એ અનુત્તર-સર્વશ્રેષ્ઠ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યા કરૂં છું."

(૧૧ ત્યાગ અને સાધના.)

(સાધ્વી આગળ કથા કહે છે:) "જ્યારે અમે આ ખેદજનક અનુભવ સાંભળ્યો ત્યારે અમે અનુભવેલું દુઃખ નવેસરથી તાજું થયું. આંસુભરી આંખે અમે એકબીજા તરફ જોયું (અને અમને લાગ્યું:) 'આ પુરૂષ આપણને વિષ તેમજ અમૃત સમાન નિવડ્યા છે, (વળી અમે વિચાર્યું) જ્યારે એકવારના આ મહાપાપીએ પણ પોતાના ઉપર વિજય મેળવ્યો છે, ત્યારે આપણે તો દુઃખનો નાશ કરવાને માટે, જરૂર જ તપસ્યા કરવી જોઇએ. વીતેલાં દુઃખનો વિચાર કરતાં અમને સ્નેહવિલાસ ઉપર વિરાગ થયો અને અમે એ પવિત્ર પુરૂષને પગે પડયાં. પછી પાછાં અમે ઉભાં થયાં, ને બે હાથ જોડી કપાળે અડાડી અમારા એ જીવનતારકને અને પછીથી બની રહેલા અમારા સન્મિત્રને કહ્યું: 'જે ચ૮ જોડું માનવદેહમાં

તમારે હાથે લૂટારાની ગુફામાંથી ઉગરી ગયું તે અમે પોતેજ છીએ. તમે અમને જ્યારે જીવન આપ્યું ત્યારે તો હવે દુઃખમાંથી મોક્ષ પણ આપો. મરણ અને દુઃખ જ્યાં રોજ રોજ આવ્યાં જ જાય છે એવા જીવનરૂપની સાંકળોવાળો ચંચળ સંસાર અમને સંતાપે છે. અમને નિર્વાણની ઇચ્છા છે. તીર્થંકરોએ બતાવેલે પવિત્ર માર્ગે અમને કૃપા કરીને દોરી જાઓ! સાધુજીવનનાં વિવિધ શાસનો અમારી (સંયમ) જાત્રાનું ભાથું હો!”

એ મહાસંયમી બોલ્યા: ‘ધર્મને જે આત્મિક બળ–પુરૂષાતન વડે પાળે છે, તે જરૂર બધાં દુઃખમાંથી તરત મુકત થાય છે. જો તમે પુનર્જન્મનાં વિવિધ પરિણામોનાં દુઃખ ટાળવા ઇચ્છતાં હો, તો સ્વાર્થવૃત્તિ છોડી દો ને હવે હમેશને માટે તપસ્યા કરો. માણસ એ તો જરૂર જાણે છે જ કે મરણ આવશે, પણ ક્યારે આવશે, તે માત્ર જાણતો નથી; તેથી એ આવે તે પહેલાં તેણે ધર્મ પાળી લેવો જોઇએ; ડાખલી વગાડતું મોત આવે, ત્યાર પછી તો કંઈ તપસ્યા થઇ શકે નહિ. જ્યાં લગી ઈંદ્રિયો સાબુત હોય અને શરીર ચાલતું હોય ત્યાં સુધી માણસ મુકિતની તૈયારી કરી શકે. જીવન ચંચળ છે અને અનેક વિઘ્નોથી ભર્યું છે, માણસે એના ઉપર વિશ્વાસ ન રાખવો અને પારમાર્થિક કાર્ય કરવા માટે ક્ષણભરનો પણ વિલંબ ન કરવો. જો મરણ ને દુઃખ કંઇ હોય જ નહિ તો માણસ ધર્મ આચરે કે છોડે તે પાલવે; પણ જો મરણ આવવાનું જ છે તો કરેલી આળસ માથે પડશે. તેથી શરીર સાજું હોય ને શક્તિઓ સારી પેઠે હોય ત્યાં સુધી જ જીવનસુધારણાનું કાર્ય મનુષ્ય સફળતાપૂર્વક કરી શકે છે.’ એ પવિત્ર પુરૂષના શબ્દો સાંભળીને સંસાર ઉપર અમને વૈરાગ્ય થયો અને પવિત્ર જીવન આરંભવાનો અમે નિશ્ચય કર્યો. તેથી અમે ત્યાં જ અમારો શણગાર ઉતારી દીધો અને દાસીઓને સોંપી દેઇ કહ્યું: “અમારાં માબાપને આ સોંપજો અને કહેજો કે ‘એ બંને દુઃખથી અને જન્મમરણની પરંપરાથી કંટાળ્યાં છે. અને એટલા માટે એ દુઃખથી પાર કર-

માર ધર્મમાર્ગે ચઢયાં છે. અવિચાર અને બેદરકારીને કારણે અમે જે સારાનરસા આચારેથી તમને હેરાન કર્યા હોય એને માટે તમે અમને ક્ષમા આપજો," આ સમાચાર દાસીઓમાં ફેલાતાં તે તથા નર્તકીઓ પણ દોડતી આવી. એ મારા પ્રિયને પગે પડયાં ને કાલાવાલા કરવા લાગ્યાં: 'અમને અનાથ કરી મારી નાખો ના!' કેટલીકે એમના પગને અડવા ફુલ વેર્યાં, જે ફુલ એમણે જાણી જોઇને હાથમાંથી સેરવી દીધાં હતાં (અને તે બોલી): 'અમારા જીવનમાં વગર કંટાળ્યે અમારી (શુદ્ધ) કામના પ્રમાણે તમારા આલિંગનની આશામાં અમે અમારા જીવનને આનંદી માનતી આવી છીએ. હવે એ અમારી કામના તમારી પાસેથી જો પરિપૂર્ણ ન થાય તો ભલે! માત્ર તમને જોઇને જ અમે સંતોષ ધરીશું. શ્વેત કમળ જેવા ચંદ્રને માણસ જો અડકી શકે નહિ, તો ય એના શુદ્ધ બિબને જોઇ કોને આનંદ ના થાય!' એમ તે સ્રીઓ અનેક રીતે રોવા લાગી અને મારા સ્વામીને પોતાના વિરક્તભાવમાંથી પાછા વાળવા કાલાવાલા કરવા લાગી. પણ આવાં પ્રલોભનોની પરવા કર્યા વિના અને પોતાને અડવા દીધા વિના મારા પ્રિય એ બધાંથી ફરી જઇને પેલા સત્પુરૂષ તરફ મેં કરીને ઉભા. સંસારથી વિરકત થઇને સાધુજીવનમાં પ્રવેશવા માટે એમણે જાતેજ એકેએકે બધા વાળ ખુંટી નાંખ્યા. મેં પણ પોતે મારા બધા વાળ ખુંટી નાંખ્યા ને મારા સ્વામી સાથે એ સાધુને પગે પડી અમે પ્રાર્થના કરી: 'અમને દુઃખમાંથી મુક્ત કરો.' તે ઉપરથી એમણે આગળ કહ્યા પ્રમાણે સામાયિક વ્રત અમારી પાસે લેવરાવ્યું. (તેમાં એવી પ્રતિજ્ઞા લેવાની છે કે: 'હે પૂજ્યપુરૂષ! હું સામાયિક વ્રત પાળીશ અને જીવન પર્યન્ત ધર્મથી મના કરેલાં બધાં અસત્કર્મોનો ત્યાગ કરીશ. ત્રિકરણ યોગે, એટલે મન વચન અને કાયા વડે હું જાતે એવાં કર્મ નહિ કરૂં, બીજા પાસે નહિ કરાવું, તેમ જો કોઇ કરે તો તેમાં સમ્મતિ પણ નહિં આપું; આવા બધાં કર્મોથી, હે પૂજ્ય પુરૂષ! હું દૂર રહીશ.') આ વ્રત જો સરળતાથી સારી રીતે પળાય તો મોક્ષ પમાય. વળી

આ વ્રતને કારણે જીવહિંસાથી, અસત્યથી, અસ્તેયથી, સ્ત્રીસંસર્ગથી અને પરિગ્રહથી તથા રાત્રિભોજનથી, અમારે (સર્વથા દૂર રહેવાનું હતું. વળી જીવનના, મરણના અને દેહના સો સ્વાર્થો ત્યાગ કરવા જણાવનારાં જે ઉપવ્રતો તે પણ અંતે અમે ગ્રહણ કર્યાં. ચાકરોએ ખબર પહોંચાડયાથી અમારાં માબાપ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં અને અમારી દીક્ષાની વાત સાંભળીને નગરમાંથી બાળકો વૃદ્ધો ને સ્ત્રીઓ પણ ઉત્કંઠિત થઈને આવી પહોચ્યાં. એમ એ મોટો બાગ સંબંધીઓથી અને અનેક જિજ્ઞાસુજનથી ભરાઇ ગયો. લોકનાં શરીર એક બીજાથી દબાવા લાગ્યાં અને મ્હોંમાથાંનો પરથાર થઇ ગયો હોય એટલી ભીડ થઇ ગઈ. વ્રતના નિયમને અનુસરીને અમે અમારૂં એકેએક ઘરેણું ઉતારી દીધું હતું એ જોઇને અમારાં સગાં તો રોવા મંડયાં અને અમારાં બંનેનાં માબાપ તો આવતાંની સાથે જ છુટે મ્હોંડે રડવા લાગ્યાં વળી મારાં સાસુસસરા તો અમને જોતાની સાથે જ મૂર્છા ખાઇ જમીન ઉપર પડયાં. મારાં માબાપનો આત્મા ધર્મના બોધથી કંઈક વિશુદ્ધ બનેલો હતો અને એ જન્મમરણના સંસાર દુ:ખને જાણતાં હતાં જ, તેથી એ પોતાની આંખનાં આંસુ કંઇક ખાળી શકયાં અને મને ઠપકો દેતાં હોય એમ નહિ, પણ વારતાં હોય એમ બોલ્યાં: 'દીકરી, તારી આ નાની ઉમરમાં આતે તેં શું સાહસ કર્યું? આવી કુમળી સ્થિતિમાં સાધુજીવનનાં ધર્મકર્મ પાળી નહિ શકાય. તારી નિર્બળતાને કારણે એ સાધુજીવનમાં દોષિત ના થઇ જવાય એટલા માટે હજી ચેતી જા. જ્યારે જીવનના આનંદને ભોગવી રહે ત્યારે તું સાધુજીવન લેજે.' હું બોલી ઉઠી: 'જીવનના આનંદોનો ભોગ તો ક્ષણિક છે અને પછીથી તે કડવા બની જાય છે. કુટુંબજીવનથી ઘણું દુઃખ ખમવું પડે છે, નિર્વાણના જેવું કશું સારૂં નથી. બને ત્યાંસુધી માણસે ધર્મને માર્ગે આવી જવું જોઇએ એમાં કલ્યાણ છે. મોત આવી ચઢે તે પહેલાં આપણે પરવારી લેવું જોઇએ.' ત્યારે મારા પિતાએ ઉત્તર આપ્યો: 'જાળામાં લૂટારા ભરાઇ રહે એમ ઇંદ્રિયો

ભરાઇ રહેલી છે જેમાં એવી તમારી જુવાની હોવા છતાં યે આ સં- સારસાગરની ઉપર થઇને નિર્ભયતાએ તરી જજો.' એટલામાં સગાં સંબંધીના ઉપચારથી મારાં સાસુસસરાને ચેતન આવ્યું, તેમણે મારા સ્વામી તરફ જોઇને કહ્યું:

'દીકરા, આ તને કોણે શીખવ્યું ? અમારી સાથે રહેવું તને ના ગમ્યું ? એવું તે તને શું દુ:ખ પડયું કે કંટાળીને તું સાધુ થઇ ગયો ? આધ્યાત્મિક જીવનથી જ નહિ પણ ધર્મવિહિત સંસારભોગથી પણ સ્વર્ગ મળે છે. અને લોકમાં કહેવત છે કે જીવનમાં સ્ત્રી એ રત્નરૂપ છે. અપ્સરા જેવી સુંદર તારે માટે અહીં સ્ત્રીઓ છે. તું જ્યારે સ્નેહ ભોગવી રહે ત્યારે ધર્મજીવન પાળજે. આપણા વિશાળ ધનને, અમને પોતાને અને આ દીકરીને, એ બધાને તું શું છોડી જશે ? હજી યે થોડાં વર્ષ તું જીવનનો આનંદ ભોગવી લે; ત્યાર પછી, જ્યારે આવા કઠણ વ્રત સ્વીકારવાના દહાડા આવે ત્યારે તું તે ખુશીથી લેજે.' શેઠને પુત્રે દૃઢ મને દૃષ્ટાન્તો દેઇને (અને રડીઆ આપીને) પોતાનાં માબાપના કાલાવાલા ભર્યા શબ્દોનો આમ જવાબ આપ્યો: " અજ્ઞાને કરીને રેશમનો કીડો જેમ પોતે ઉપભોગ કરવાને પોતે જ વણેલા કોકડામાં ગુંચાઇ રહે છે, તેવી જ રીતે મોહાન્ધ પુરૂષ ઉપભોગની લાલસાએ સ્ત્રીને કારણે માયામાં પડે છે અને તેથી અનેક દુ:ખ ભોગવે છે. ખોટા રૂપથી ભોળવાઇને અને મોહથી ભરમાઇને વિવિધ પ્રકારની વસ્તુઓરૂપ કાંટાવાળા સંસારમાર્ગના જાળામાં એ ફસાઇ પડે છે. સ્રીના વિજોગથી જેટલું દુ:ખ થાય છે એટલું પણ સુખ સ્ત્રીથી એને મળી શકતું નથી. ધનમાલથી પણ દુ:ખ છે, તેને પ્રાપ્ત કરતાં પણ દુ:ખ અને સાચવતાં પણ દુ:ખ. તે જ્યારે નાશ પામે છે ત્યારે ખેદ થાય છે અને માબાપ, ભાઇ, વહુ, છોકરાં ને સગાં વહાલાં એ તો નિર્વાણના માર્ગમાં બંધનની સાંકળો છે. જેમ સંઘમાં એકઠા મળેલા લોક એકબીજાની સાથે રહેવા ઇચ્છે છે અને પ્રવાસનાં દુ:ખને લઇને સાથે ચાલે છે, પણ વનમાં (ભય) આવી પડતાં જુદી

જુદી દિશામાં પોતપોતાને માર્ગે વેરાઇ જાય છે, તેમ સગાસંબંધી આ સંસારજાત્રામાં સ્નેહસંબંધે સુખદુઃખ ભોગવવાને અને એકબીજાને મદદ કરવાને એકઠાં મળ્યાં છે, પણ પછી મરણ થવાથી કે સંસારમાંથી નિકળી જવાથી એ જુદાં પડે છે, ત્યારપછી પોતપોતાનાં કર્મ પ્રમાણે પોતપોતાને માર્ગે ચાલતાં થાય છે. પોતાનાં સંબંધીઓ વિના કે બીજી કશી પ્રતીતિ વિના માણસે પોતે જ મોહ છોડીને સમજી જવું જોઇએ કે એમાંથી મુક્ત થયે જ નિર્વાણને માર્ગે જઇ શકશે; એમ તેને સારી રીતે નિશ્ચય થયો હોય તો તો કાળદેવ પોતાની ગુફામાંથી નિકળીને જીવન તોડી નાંખે તે પહેલાં જ પોતે ડાહ્યા થઇને અને જાતને કબજે રાખીને કરવા જેવું કરી લેવું જોઇએ. તેથી અંતર્દષ્ટિ અને ઇચ્છાબળવાળો પુરૂષ તો, સ્વર્ગનો માર્ગ સહેલો કરવો હોય તો, કશાને વળગી ન રહે. ત્યારે 'હજી યે થોડાં વર્ષ તું જીવનનો આનંદ ભોગવી લે' એવો જો છેવટે ઉપદેશ તમે આપતા હો તોએ પણ ભૂલ છે, કારણ કે સંસાર તો અનિત્ય છે અને જીવનની કોઇને ખાતરી નથી. મરણની સત્તાને અહીં કોઈથી હડસેલી શકાતી નથી, તેથી એ આવે તે પહેલાં, વખત ખોયા વિના માણસે આ વ્રત લઇ લેવું ઉચિત છે." આવાં આવાં વચનોથી શેઠને પુત્રે પોતાનાં માબાપને અને સગાંસંબંધીઓને પાછાં જવા સમજાવ્યું; વળી જે મિત્રો એમની સાથે નાનપણથી ધુળમાં રમીને મિત્રતાને બંધને બંધાયા હતા તેમને પણ પાછા જવા સમજાવ્યું. પોતાના પુત્ર ઉપરની ખુબ મમતાને કારણે અમને છોડીને જવું શેઠને ગમતું નહોતું અને એમણે કહેલી વાત અમને ગમતી નહોતી, કારણ કે જે સાધુજીવનનું વ્રત અમે લીધું હતું તેને પાળવાની જ અમારી ઇચ્છા હતી. (પાસે ઉભેલા) ઘણા લોકોએ જ્યારે કહ્યું: 'પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે એ બે જણ પોતાની આધ્યાત્મિક સાધના ભલે સાધે, કારણકે જન્મમરણની ચિંતાથી એ પીડાય છે; સંસારસુખથી વિરક્ત થયેલા અને તપસ્યા તરફ વળેલા ચિત્તને જે રોકેછે તે મહાં

ઉપરથી મિત્ર છે, પણ સાચી રીતે તો શત્રુ છે, ' ત્યારે અંતે લોકોએ કહેલા સમજાવટના એ શબ્દોથી માની જઇને, માત્ર કચવાતે મને, અમને જુદા પડવાની એમણે રજા આપી અને એ હાથ જોડીને બોલ્યા: ' ત્યારે તમે આત્મસંયમ પાળવાંમાં અને તપોયોગ કરવામાં વિવિધ પ્રકારની કઠણ સાધનાઓવાળી તપસ્યા આચરીને પાર ઉતરો. આ સંસાર સમુદ્રમાંથી, જન્મ મરણનાં એનાં મોજાંમાંથી, એક ખોળેથી બીજે ખોળે જવાનાં વમળમાંથી, અષ્ટપ્રકારનાં કર્મોએ કરીને વલોવાતા જળમાંથી, જોગવિજોગના કલેશના તોફાનમાંથી અને તેના મોહમાંથી પાર ઉતરી જાઓ. ' વખતે અમારા પગ નગર તરફ વળવાનું મન કરે, પણ આ વચનોથી શેઠે ભલા થઇ તેમને અટકાવ્યા. નગરશેઠે (મારા પિતાએ) તો કહ્યું: ' તમે ધન્ય છો કે (ગૃહસ્થજનને પાળવા જેવું સાદું વ્રત નહિં પણ) પૂરૂં સાધુ વ્રત લીધું છે અને તેથી કલેશમય ગૃહજીવન તજી દીધું છે અને સ્નેહના બંધમાંથો ને બેડીઓમાંથી છુટા થયાં છો. સુખદુઃખમાં સમાન રહેવાય એવાં મોહમુક્ત ધર્મસ્વરૂપ તમે ધારણ કર્યા છે. સ્ત્રીજાળ તોડીને, સ્નેહ સર્પમાંથી છુટીને, જે વિના અભિમાને ને વિનાક્રોધે તીર્થંકરોના ઉપદેશને અનુસરે છે તેને ધન્ય છે. અમે તો હજી લોભ અને ભોગમાં આનંદ માન્યા જઇએ છીએ અને મોહના પાશથો ને સાંકળોથી બંધાયલા હોવાથી તમારી સાથે આવી શકતાં નથી. ' આમ નગરશેઠે સાધુવ્રત ઉપર અનેક રીતે વ્યાખ્યાન કર્યું, કારણ કે એ બાબતમાં એમને ઉંડું જ્ઞાન હતું. પણ બને કુટુંબની સ્ત્રીઓ, અમારા ઉપરના સ્નેહને લીધે રડાયું એટલું રડી, એટલા વિલાપ કર્યા, એટલાં ડુસકાં ખાધાં કે વરસાદથી પલળે એમ બાગની જમીન એમનાં આંસુથી પલળી ગઈ. અંતે શેઠ ને નગરશેઠ સ્ત્રીઓ, સંબંધીઓ અને મિત્રોને લેઇને, દાસ તથા દાસીઓને લેઇને, સૌને રડતા લેઇને પાછાં નગરમાં આવ્યા અને અમારા સંસાર ત્યાગથી [illegible] યતા અને ધર્મ ઉપરની આસ્થામાં ડુબેલા એ સૌ [illegible] થી [illegible] આ-

ધા ગયા. હવે એક સાધ્વી એ સાધુનાં દર્શન કરવાને એમની પાસે આવી. એનો દેખાવ સાધ્વીને ઘટે એવો જ હતો. તે નમ્ર હતી ને ધર્મનું નેમજ સાધ્વીઓનુ રક્ષણ કરનારી હતી; તપસ્યામાં તથા જ્ઞાનમાં પ્રખ્યાત થયેલી (મહાવીર દેવના શાસનમાં પ્રખ્યાત થયેલી) સાધ્વી ચંદનાની એ શિષ્યા હતી. એણે ધર્મિષ્ઠ સાધુનાં અને એમનાં સાથનાં દર્શન કર્યાં, ત્યાર પછી સંઘનિયમોના પોતાના જ્ઞાનને લીધે એ બોલ્યા: ' સંસાર દુઃખથી વિરક્ત થયેલી આ સાધ્વીને તમારી શિષ્યા બનાવો. ' સાધ્વીએ પોતાની ખુશી બતાવી, તેમાં તેમના આત્માનો વિવેક અને સાધુજીવનમાં પણ પળાતી સભ્યતા સાફ તરી આવતી. પછી એ સાધુએ મને કહ્યું: ' આ સાધ્વીની સેવા કર, એ સાધ્વી પોતાના રક્ષણ નીચે તને લેઇ જાય છે; પંચમહાવ્રત રૂપ સંયમ-ધર્મમાં સફળ થએલાં એ સાધ્વી સુવ્રતા છે. ' યોગ્ય રીતે મેં કપાળે હાથ અડાડીને નમસ્કાર કર્યા અને નિર્વાણને પંથે ચઢવા માટેની આકાંક્ષાએ એ સાધ્વીને પગે પડી. એમણે મારા તરફ જોઈને આશીર્વાદ આપ્યા: ' પાળવે અઘરું એવું જે સાધ્વીજીવન તે તને સફળ થાઓ. અમે તો માત્ર ઉપદેશ આપીને તને ધર્મને માર્ગે ચઢાવીશું; જો તું સત્ય રીતે પ્રયત્ન કરીશ તો નિર્વાણને માર્ગે ચઢી શકીશ. ' મેં ઉત્તર આપ્યો: ' પૂજ્ય સાધ્વીજી, જન્મમરણથી ભર્યા સંસારપ્રવાહમાં અથડાવાનો ભય મને બહુ લાગ્યો છે, તેથી તમારા શબ્દોને અનુસરીશ. ' પછી (છુટાં પડતી વખતે) પોતાની વિશાળ ને કઠણ તપસ્યાને બળે બળતા અગ્નિસમાન દીસતા એ સાધુને શ્રદ્ધાપૂર્વક મેં નમસ્કાર કર્યા. તેમજ પ્રેમનો ત્યાગ કર્યો છે અને સર્વોચ્ચ સાધના ગ્રહણ કરી છે જેમણે એવા એ વણિકપુત્રને પણ (એમની વિદાય લેતાં) નમસ્કાર કર્યા. ત્યાર પછી સ્ત્રીઓ જ આવી શકે એવા અમારા શાન્ત એકાન્ત મઠમાં આ સાધ્વીઓની સાથે જવા માટે હું નગર તરફ ચાલતી થઇ. એટલામાં તો આકાશના શણગાર રૂપ સૂર્યે પશ્ચિમમાં [illegible] સાથે જ્ઞાનની અને ત્યાગની વાતો કરતાં કરતાં

હું ધર્મમાં શ્રદ્ધા બેસાડતી હતી ને એમાં શત કેમ પડી ગઇ એ તો જણાયું યે નહિ. બીજે દિને તે વણિકપુત્ર તથા તે ઉત્તમ સાધુ કંઇ પણ સ્થાન નિર્ણય કર્યા વિના પરિભ્રમણ કરવાને માટે અન્ય દિશામાં નિકળી પડયા. મને તો એ ગુરૂણીજીએ બને પ્રકારના (સાધુજીવનમાં પાળવા યોગ્ય) નિયમો શીખવ્યા, જેથી હું તપસ્યામાં તથા વૈરાગ્યમાં દૃઢ થઇ. આવું જીવન ગાળતાં ગાળતાં અંતે અહીં (રાજગ્રહ નગરમાં) અમે આવી પહોંચ્યાં છીએ અને આજે (મારી સહચરી સાથે) હું છટ્ઠના પારણે ભિક્ષા માગવા નિકળી છું. શેઠાણી!) તમારા પુછ્યા પ્રમાણે ગયા જન્મમાં અને ત્યાર પછી જે સુખદુઃખ ભોગવ્યાં છે અને તેનાં જે પરિણામ આવ્યાં તે બધુ આ વર્ણવી બતાવ્યું."

(૧૨. ઉપસંહાર અને પ્રશસ્તિ.)

સાધ્વી તરંગવતીએ પોતાની કથા પૂરી કરી ત્યારે શેઠાણીએ વિચાર્યું: ' કેવું કઠણ કામ આમણે કર્યું છે ? આવી કુમળી અવસ્થામાં, આવી સારી સ્થિતિમાં, આવું સાધુવ્રત ગ્રહણ કરીને પણ આવી કઠણ તપસ્યા ! ' પછી તેણે નગરશેઠની દીકરીને કહ્યું: ' હે સાધ્વીજી ! તમારા જીવન સંબંધે પ્રશ્ન પુછીને મેં આપને જે આટલું બધું કષ્ટ આપ્યું તેને માટે કૃપા કરીને ક્ષમા આપો.' તે એને પગે પડી અને અનંત ભવસાગરના કલેશને ટાળવા કાજે કહેવા લાગી: ' સંસારભોગના કાદવમાં કળી ગયેલાં એવાં જે અમે તેમનું શું થશે! મોહાન્ધકારે અમને ઘેરી લીધાં છે અને તમે તો કઠણ આ સાધુજીવન ગ્રહણ કર્યું છે. છતાં યે અમને બતાવો કે પુનર્જન્મનાં કષ્ટ ટાળવાને માટે અમારે શું કરવું જોઇએ ? '

તરંગવતી એ જવાબ દીધો: ' તમે સાધુજીવન પાળી શકો એમ ન હો, છતાં યે સંસારમાં એવી રીતે રહો કે તીર્થંકરના ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલી શકો.' તે સાધ્વીના આ શબ્દો અમૃતની પેઠે શેઠાણી ગ[illegible] ઉતારી ગઇ [illegible] મહાકૃપાએ મળ્યા હોય એમ માનવા

ગૃહસ્થધર્મ પાળવાનું માથે લીધું અને જિનોક્ત તત્વનો જાણી લીધો. આમ (ગૃહસ્થ યોગ્ય) સરલ પાંચ વ્રતો બીજી અનેક ક્રિયાઓ અને વિધિઓ એણે પાળવા ર જે જુવાન દાસીઓએ પણ આ કથા સાંભળી હતી તેમને પણ અસર થઇ અને તીર્થંકરોના ઉપદેશ ઉપર ઉંડી શ્રદ્ધા બેઠી. "સાધ્વીએ અને તેના સહચરીએ (નિર્દોષ) ભિક્ષા લીધી જોઇજોઇને અને જાળવીજાળવીને પગલાં ભરતા જ્યાંથી આવી ત્યાં એ પાછી ગઇ. તમને (સાંભળનાર અને વાંચનારને) મેં કથા આધ્યાત્મિક જ્ઞાન થાય એટલા માટે કહી બતાવી આના શ્રવણથી સર્વ દુરિત દૂર થાઓ અને જિનેશ્વરની ક્તિમાં તમારૂં મન લીન થાઓ !

હાર્યપુરીય ગચ્છમાં થયેલ આચાર્ય વીરભદ્રના ષ્ય સાધુ નેમિચન્દ્રગણિએ આ કથાનું આલેખન કર્યું

॥ अन्तिम आशिर्वचनम् ॥

शिवमस्तु सर्व जगतः, परहितनिरता भवन्तु भूतगणाः
दोषाः प्रयान्तु नाशं, सर्वत्र सुखी-भवतु लोकः ॥ १
सर्वेपि सन्तु सुखिनः, सर्वे सन्तु निरामयाः,
सर्वे भद्राणि पश्यंतु, मा कश्चित् पाप माचरेत् ॥ २ ॥

૧ વિશ્વયત્રમાં અખંડ શાંત પ્રસરો ! સમસ્ત પ્રાણીવર્ગ રોપકારરસિક બનો ! દોષ માત્ર નિર્મૂળ થાઓ ! અને સર્વત્ર કોઈ લોકો સુખી થઓ !

૨ સર્વ કોઈ સુખી થાઓ ! સર્વ કોઇ રોગ-આતંક ર થાઓ ! સર્વ કોઇ કલ્યાણ-મંગળ પામો અને પાપાચરણ મ કરે

ઇતિશમ્

समाप्तोऽयं ग्रन्थः